

MİMAR SİNAN

Türkiye Hür ve Kabul Edilmiş Masonlar Büyük Locasının

Araştırma ve Yayın Organıdır

ISSN 1301-2762

1909 ÖNCESİ TÜRKİYE'DE MASONLUK TARİHİ

4. Büyük Üstat Mesajı Kaya PAŞAKAY
6. Message from the Grand Master Kaya PAŞAKAY
7. Sunuş Mimar SİNAN
9. 1909 Öncesi Türkiye'de
Masonluk Tarihi M. Yılmaz SUNER
74. 1895 Yılında İstanbul'da Masonluğun
Durumu *Yazan: Louis AMIABLE/Çeviren: Celil LAYİKTEZ*
81. Osmanlı Masonları Üzerine,
ilk Anayasamızla İlgili Bir Tarihçe Can KAPYALI
109. Bibliyografya "1909 Öncesi
Türkiye'de Masonluk Tarihi" *Derleyen: Ergin KOPARAN*
137. Localardan Haberler Mimar SİNAN
160. Aramızdan Ayrılanlar Mimar SİNAN

YIL : 2003

ÖZEL SAYI

NO : 130

MİMAR SİNAN

Gevşemeyin, endişe etmeyin.

İnancınız sağlamsa, mutlaka başarılırsınız.

Şâni Yüce Kur'an (111:139)

Kapak Kompozisyonu : ŐINASI BARUTŐU
Y E N İ L İ K B A S I M E V İ
Tel. 243 55 72 - 245 32 48 ☆ İSTANBUL - 2004

MİMAR SİNAN

Hür ve Kabul Edilmiş Masonlar Büyük Locasının
araştırma ve yayın organıdır.

Hür ve Kabul Edilmiş Masonlar Büyük Locası adına
İmtiyaz sahibi : **KAYA PAŞAKAY**

Yazı İşlerini fiilen idare eden : **TAMER AYAN**

DERGİDE ÇIKAN YAZILARIN SORUMLULUĞU YAZARLARINA AİTTİR.

ÜÇ AYDA BİR ÇIKARILIR, ÜYELERE MAHSUSTUR.

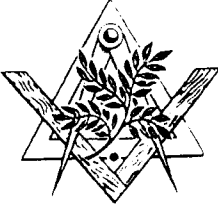
ISSN 1301-2762

SAYI : 130 Nuruziya Sokağı 25, 80050 – Beyoğlu Tel : 0 212 251 26 50 ARALIK 2003

ÖZEL SAYI

1909 ÖNCESİ TÜRKİYE'DE MASONLUK TARİHİ

4. Büyük Üstat Mesajı **Kaya PAŞAKAY**
6. Message from the Grand Master **Kaya PAŞAKAY**
7. Sunuş **Mimar SİNAN**
9. 1909 Öncesi Türkiye'de
Masonluk Tarihi **M. Yılmaz SUNER**
74. 1895 Yılında İstanbul'da Masonluğun
Durumu *Yazan: Louis AMIABLE/Çeviren: Celil LAYİKTEZ*
81. Osmanlı Masonları Üzerine,
İlk Anayasamızla İlgili Bir Tarihçe **Can KAPYALI**
109. Bibliyografya "1909 Öncesi
Türkiye'de Masonluk Tarihi" *Derleyen: Ergin KOPARAN*
137. Localardan Haberler **Mimar SİNAN**
160. Aramızdan Ayrılanlar **Mimar SİNAN**

BÜYÜK ÜSTAT MESAJI

Aziz Kardeşlerim,

Mimar Sinan Dergimizin, Camiamıza son derece değerli ışık tutarak bugünlere gelmesinde emeği geçen tüm Kardeşlerime sonsuz teşekkürler....

Mimar Sinan Araştırma Locası üyesi değerli Kardeşlerimizin üstün başarılı fikri mesailerini, dergiye hayatîyet veren yazı sahibi Kardeşlerimizin özgün ve kapsamlı çalışmalarıyla birleşerek, ortaya mükemmel bir eser çıkmaktadır.

38 yıldır hiçbir aksama olmaksızın her üç ayda bir muntazaman ve sürekli olarak yayınlanan dergimiz, Masonluk mesleğine ve masonik hayat tarzına gönül veren tüm Kardeşlerimce yayınlanması büyük bir özlemle beklenen bir yayın organı konumundadır.

İçerdiği fikri ve felsefi çalışmalar itibarıyla Masonluğun misyonunu ve evrensel ülkü mabedinin kurulması yolundaki vizyonunu bizlere çok güzel tarif eden Dergimizin varlığı her türlü takdirin üzerindedir.

Öte yandan, Mimar Sinan Dergimiz, Fransa Milli Büyük Locasının Araştırma Locası olan "Villard d'Honnecourt" Araştırma Locasının yayınları, İngiltere Birleşik Büyük Locasına bağlı 2076 No.lu "Quatuor Coronati " Araştırma Locasının yayınları ve İsviçre Alpina Büyük Locasının "Alpina" yayını ile birlikte düzenli dünya Masonluğuna da çok değerli ışık tutmaktadır.

Mimar Sinan Dergimiz bugüne kadar, içerdiği konuların gerek sunuş şekli ve sistematığı, gerekse öz ve içerikleri bakımından son derece özgün ve derin anlamlar taşıyan öğretilerle doludur.

Yayına girdiği ilk günden itibaren Kardeşlerimin büyük beğenisini kazanan, bünyesine aldığı fikri çalışmalara tartışılmaz bir referans kaynağı teşkil eden Mimar Sinan Dergimizin yayın yolunun daima açık olmasını ve ışığını sonsuza dek sürdürmesini Evrenin Ulu Mimarından niyaz ederim.

Kardeşçe takdir dolu sevgilerimle.

Kaya PAŞAKAY
Büyük Üstat

MESSAGE FROM THE GRAND MASTER

Dear Brethren,

I herewith would like to thank all Brethren who have spent their valuable efforts for the enlightenment of Freemasons through the periodical issues of Mimar Sinan.

The intellectual studies of the Mimar Sinan Lodge united with the genuine and valuable articles gathered from the works of our Brethren have led to the creation of a masterpiece.

This quarterly periodical is with us since uninterrupted 38 consecutive years and every new issue is received with expectation by Brethren who experience a Masonic way of life and respect our Craft.

Its valuable intellectual and philosophical contents lead the way towards the construction of the Universal Temple of Ideals.

Mimar Sinan plays its important role enlightening Freemasons all over the world along with publications like "Villard d'Honnecourt", "Ars Quatuor Coronatorum" and "Alpina".

Mimar Sinan has always contained precious knowledge and teachings in its articles and has gained admiration in its introductions and systematics as well as the high level of its intellectual content.

The review has always been a unique source of reference in the intellectual studies of our Brethren and I pray the Great Architect of the Universe that the path of Mimar Sinan will always be kept open and its Light will always shine.

With fraternal love and appreciation,

Kaya PAŞAKAY
Grand Master

SUNUŞ

Mimar Sinan Dergisi, içeriğini Kardeşlerin dergimize gönderdikleri değerli çalışmalarla oluşturmaktadır. Bugüne kadar olduğu gibi, bundan sonra da dergimiz esas itibarıyla bu yöntemle şekillenmeye devam edecektir. Bununla birlikte, imkânların elverdiği ölçüde belli bir konuya özgü "**Özel Sayı**"lar hazırlamak da Mimar Sinan yazı kurulumunun gündemini işgal etmektedir.

Belli bir konuyu, çeşitli boyutlarıyla ele almayı mümkün kılan, ilerde kaynak arayanların o konuyla ilgili bilgilere toplu halde ulaşmasına imkân sağlayacak bir başvuru kaynağı haline gelecek özel sayıların yararlı olacağı kanaatindeyiz.

Böyle özel sayıları hazırlayabilmek, konuların seçilmesi, o konuyla ilgili olarak ele alınacak alanların belirlenmesi, bu konu ve alanlar üzerinde çalışma yapmış olan ve yapabilecek Kardeşlere ulaşılması ve çalışmaların sürdürülmesi gibi oldukça zaman alan bir süreci gerektirmektedir. Bu nedenle, özel sayılarımız yukarıda ifade etmeye çalıştığımız koşulların yerine getirilmesiyle birlikte zaman içinde ortaya çıkacak ve okurlarımıza takdim edilecektir.

İlk özel sayımızı "**1909 Öncesi Türkiye'de Masonluk Tarihi**" konusuna ayırmış bulunuyoruz. Masonluk tarihi üzerine çalışmalar yayınlamak bilindiği üzere dergimizin ana yayın amaçları arasında bulunmaktadır. Ayrıca bu konu sadece Kardeşler arasında değil, bütün tarihçiler arasında da geniş bir ilgi görmektedir. Özel sayımızın konusunu belirlerken bu nedenlerle Türkiye Masonluk Tarihi'ne öncelik verdik. Bunu izleyecek özel sayılarımızda "**Türkiye Masonluk Tarihi**"nin daha sonraki bölümlerini de ele almak üzere çalışmalar yapılacaktır.

Mimar Sinan Dergisi, özel sayılar da dahil olmak üzere bütün sayılarında, yazı yazan, çeviri yapan, fikir ve önerileriyle katkılarda bulunan, okur olarak dergiyi izleyen Kardeşlerin çabalarıyla bugüne ulaşmıştır; gelecekte varlığını sürdürmesi de onların katkılarıyla olacaktır.

MİMAR SİNAN DERGİSİ

Yazı Kurulu

1909 ÖNCESİ TÜRKİYE'DE MASONLUK TARİHİ

M. Yılmaz SUNER

HISTORY OF FREEMASONRY IN TURKEY BEFORE 1909

In the period of Ottoman Empire, Freemasonry's national identity search in Turkish lands has started in 1730s and continued until today. Until the establishment of Grand Orient of Turkey in 1909, which is a period of scarce local documentation, most of documents have come from foreign sources which were the works of foreign lodges that were established by foreign obediences. After 1856 when Ottoman national groups (*Ottomans*) entered Freemasonry, the basic principle of an effort to establish one unique Ottoman Nation, "*Unification of Nationalities*" philosophy was emphasized. Charity campaigns which were organized by Freemasons during certain natural disasters have brought the fraternity a good name in the mind of the rulers. Furthermore, Freemasonry was welcomed with the effect of western political and economical influences in the Ottoman Empire. However, as also seen in Egypt, lodges were highly interfering with politics and some lodges were involved in treason which led to legal measures taken against

some of these lodges, and some Freemasons were interrogated and sent to remote places for punishment. During Abdulhamit rule the number of lodges and Freemasons has increased. Due to Abdulhamit being against his officers to be closely in relationship with foreigners, he had a policy to prevent Turks and Muslims from entering Freemasonry and to prevent any revolutionary acts within the lodges. Finally, after passing through a lot of stages, in the spring and summer of 1909, the Grand Orient of Turkey (*Maşrık-ı Azam-ı Osmani*) was established and Freemasonry in Turkey has started to gain a national identity.

GİRİŞ

Türkiye Spekülatif Masonluk tarihini beş döneme ayırarak incelemek mümkündür. Bu dönemler:

- 1- Türkiye Maşrık-ı Âzamı'nın 1909 yılında kuruluşundan önceki dönem.
- 2- 1909 -1935 dönemi,
- 3- 1935 -1948 uyku dönemi,
- 4- 1948 -1965 dönemi ve
- 5- 1965'den günümüze kadar olan dönem olarak ayrılabilir.

Bu incelemede 1909 öncesi erken dönem üzerinde durulacaktır.

1909 yılından önceki dönem, Türkiye'de Masonluğun millî bir kimlik taşımadığı, Locaların yabancı obediyanlara bağlı olarak çalıştıkları bir devirdir. Dolayısı ile edinilen bilgiler çoğunlukla yabancı kaynaklardan gelmektedir. Türk toprakları üzerinde masonik faaliyetler, spekülatif Masonluğun kurulmasına paralel olarak, 1730'lu yıllardan itibaren 1909'a kadar İstanbul, Trakya ve Anadolu'da yabancı obediyanlara bağlı olarak çalışan Locaların kurulmasıyla başlamıştır.

Spekülatif Masonluğun İngiltere'de kurulmasından yalnızca dört yıl sonra, 1721 yılında, Fransız Masonlarının İstanbul'da bir Loca kurdukları iddia edilir. St. James Evening Post adlı Londra gazetesinin 24 Mayıs 1738 tarihli nüshasında İstanbul, İzmir ve Halep'te Mason Localarının açıldığı ve bunlara çok sayıda Müslüman Türk'ün girdiği yazılıdır. Clavel de, 1848'de yazdığı Hür Masonluğun Eski Tarihi adlı kitabında benzer açıklamalar yapmıştır.

Mevcut kayıtlara göre, Osmanlı topraklarında adı bilinen ilk Loca, 3 Şubat 1748'de İskoçya Büyük Locası'na bağlı olarak Halep'te, büyük bir ihtimalle İngiliz konsolosu Alexander Drummond tarafından kurulan *İskenderun* locasıdır. Drummond'un, İskoçya'da Greenoch Kilwinning Locası Üstadı Muhteremi olarak, Avrupa ve Akdeniz'e kıyası olan ülkelerde Localar kurmak yetkisi vardı. Karl Becker, Drummond'un Doğu bölgeleri için Bölge Büyük Üstadlığı beratını İskoçya Büyük Locası'ndan 30 Kasım 1747'de aldığını yazar.

Andreas Rizopoulos Kardeşin bir araştırmasına göre⁽¹⁾, *İngiliz diplomat Sir James Porter (1710-1786)*'in diplomatik yazışmalarından, 1748'de İstanbul'da en az bir Loca'nın faaliyette olduğu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, Alexander Drummond'un belgelerine ve İskoçya Büyük Locasının kayıtlarına göre, 1748'de Halep'te en az bir düzenli Loca bulunduğu anlaşılmaktadır. 5 Kasım 1748'de Porter, Sadrazama, Fransızca olarak gönderdiği mektupta, İngiltere'nin, İstanbul'da bir Mason Locası kurulması gayretlerinin arkasında olduğuna dair söylentileri yalanlamıştı. Bu mektubun bir suretini de, 26 Kasım 1748'de Bedford Dükü'ne gönderdiği raporuna eklemişti. Aşağıdaki ilgili paragraflar bu rapordan alınmıştır.

"Barışın tesisi sonucunda on Fransız ve iki İngiliz'den oluşan bir loca kurulmuştur. Bu amaç için bir ev tahsis edilmiştir. Bu olgu birçok câhil ve bâtil inançlı Hıristiyan'ın kafasını hayalî fikirlerle doldurmuştur. Yapılan propaganda ile bu fikirler Türklerin arasında da yayılmıştır. XII. Clement'in bildirgesine alenen karşı gelme teşebbüsünden ilk olarak ve en fazla rahatsız olanlar, câhil ve sonsuza kadar pislige bulaşmış Lâtin rahiplerdir. Bunlar ve zavallı Ermeniler arasındaki ajanları, Türklere, masonların büyücü ve sihirbaz oldukları ve hattâ şeytanı bile mezarından çıkarabileceklerine dair imâlarda bulunuyorlar. Bu söylentiler Saray'da ciddî bir taraftar kitlesi topladı. Bu arada, Venedik'ten gelen beş parasız bir Fransız mason, Loca için tahsis edilen evde kalıyor. Bu kişinin, İngiltere'den büyücülük nedeniyle sınır dışı edilen bir İngiliz olduğu yalanı ortaya atıldı. Bunun üzerine bütün konsolosluklara ve dışişleri personeline böyle kişiler varsa derhal geri gönderilmelerine dair direktifler geldi. Bana çok nazik bir mesajla bunu iletiler. Ben, bunun aslı

(1) *Andreas Rizopoulos K., Osmanlı İmparatorluğu'nda Hürmasonluk-Transactions of Ars Quatuor Coronatorum, Cilt 112, Sayfa 138-146*

olmayan bir yalan olduğunu, İngiltere'de, 'büyücü' ve 'sihirbaz'ın ne anlama geldiğini dahi bilmediğimizi, dolayısıyla bunları içeren mesajlara cevap veremeyeceğimizi bildirdim..."

Diğer taraftan, 1744 Mayıs'ında Harwich'ten Venedik'e doğru yola çıkan Drummond, 1745 yılı Mart ayında İzmir üzerinden Kıbrıs'a ulaşmıştı. Bilâhare, ticarî faaliyetlerde bulunmak üzere İskenderun'a yerleşerek orada birkaç Skoç Locası tesis etmişti. Kendi isteği üzerine, Büyük Locadan, 30 Kasım 1747'de, Avrupa'nın herhangi bir yerinde ve Akdeniz kıyılarında Localar kurma ve yeni kurulan ve kurulmuş olan Locaları kontrol yetkisi verilmişti. Bu yetkiye dayanarak Drummond, Halep'te, Greenock'taki *Drummond Kilwinnig* Locası adında bir Loca kurmuştu. Resmî tersimatlarla göre, bu Loca, 3 Şubat 1748'de tesis edilmiş ve *İskoçya* Büyük Locası'na kayıtlı ilk, yabancı ülkelerde kurulan Loca olmuştu. Ayrıca, No. 2 *Canongate Kilwinning* Locası'nın 8 Nisan 1752 tarihli tersimatına göre, Halep'te başka bir İskoç Locası daha bulunmaktaydı. Tersimattaki cümle şöyledir:

"...aynı zamanda En Muhterem Büyük Üstadın, Büyük Görevliler ve bu locanın envarının imzalarıyla Halep'te bir loca kurulması için toplanmıştır."

Drummond Locası'nın faaliyetlerine 1754'te son verilmiştir. Drummond, İskoçya'daki ağabeyine, seyahatleriyle ilgili yazdığı mektuplarında (*ki bunlar Londra'da basılmıştır*) sadece bir Locadan bahsetmiştir. İlgisi dolayısıyla, 4 Mart 1744/5 tarihinde yazıldığı kabul edilen mektubunun bir pasajını aşağıda bilgimize sunuyorum.

"Hürmasonların Locasından bahisle, Doğu Akdeniz'deki tek locayı kurmakla ve birçok değerli insanı Kardeşlik Zinciri'ne katmakla kendimden gurur duyuyorum. Bu mutluluğum, bütün bu kardeşlerin sağlam karakterli birer beyefendi olmalarından ve bunu yansıtmalarından dolayı bir kat daha artmaktadır. Bu durum, Hür ve Kabuledilmiş Masonlar camiası tarafından aynı şekilde onurlandırılmalı ve yansıtılmalıdır. Greenock'taki *Drummond Kilwinnig locasının* bu ilk doğumu ile gururlanması için her türlü sebep mevcuttur. Ben de, bu topluluğun kurucu **babası** olmaktan gurur duyuyorum."

Rizopoulos Kardeşimiz, 1744 ilâ 1754 yılları arasında İstanbul ve belki İzmir'de masonik faaliyetlerde bulunulduğunu ve düzenli Locaların sadece Drummond tarafından tesis edilenler olduğunu savunmak-

tadır. Lawries, 1840'da yayınlanan *Franmasonluk Tarihi adlı* eserinde, İskoçya Büyük Locası'ndan Bölge Büyük Üstathğı beratını almadan daha önce İskenderun'a yerleşen Drummond'un bu yörede birçok Loca kurduğunu belirtir.

İskoçya Büyük Locası'ndan berat alan diğer Localar; 1861'de Beyrut'ta kurulan 415 No. *Filistin* Locası ile 1919'a kadar kurulan ama adları henüz bulunamayan diğer dört Localardır.

1762-64 yıllarında İngiltere Büyük Locası Büyük Üstadı olan Earl Ferrers, Dr. Dionisius Menasse'ye Ermenistan ve Güneydoğu Asya ülkelerinde Localar kurma yetkisi vermiş ve onu Bölge Büyük Üstathğına atamıştı. Bu atama da, 18. yüzyıl ortalarında Osmanlı topraklarında Masonluğun geliştiğinin kanıtıdır. Nitekim, Cenova Grand Orient'ı 1769'da İstanbul'da, 1787'de İzmir'de muhtelif Locaların kurulması için berat vermişti.

Andreas Rizopoulos Kardeş, Ege adalarında Masonluğun 1782'lerden itibaren kurulup geliştiğini yazar. Bunlardan, Korfu Adasında çalışan, No. 654 (sonradan 447) *Pythagoras* ve *Phoenix*; Zante'de çalışan, No. 1182 (sonradan 447) *Doğu Yıldızı (Star of the East)* Localarından bahseder. Bütün bu Localar Fransa G.O.'na bağlı olarak çalışıyorlardı.

1768 yılında, Marsilya Ana Locasından aldığı beratla İzmir'de *St. Jean d'Ecosse de la Parfaite Union, Selanik'te de St. Jean d'Ecosse de l'Amité* locaları açılmıştı. Yine, 1760'larda Cenevre Büyük Locasına bağlı St. Jean du Levant adlı bir Loca İstanbul'da kurulmuştu. Celil Layıktez Kardeşin araştırmalarından, ilk olarak 1760 yıllarında kurulan Les Nations Réunies Locasının büyük İzmir yangınında yanan beratının, bazı Kardeşlerin talebi üzerine, 1751 yılında kurulmuş olan Marsilya Saint Jean d'Ecosse Ana Locası tarafından 16 Haziran 1786'da yeniden tahsis edilerek ikinci defa verildiğini ve isminin *St. Jean d'Ecosse des Nations Réunies* olarak değiştirildiğini öğreniyoruz. Marsilya Ana Locası, 1793'te Fransız İhtilâlinin etkisiyle dağıldığı için bu Ana Locaya bağlı Locaların da ömürleri kısa olmuştu. Bir zaman sonra, önce Selânik'teki, 1819'da da İzmir'deki *Les Nations Réunis* Locası, Fransız G.O.'na bağlı olarak yeniden açılmıştı. 1819'dan itibaren Fransa G.O.'nın beratıyla faaliyetine devam eden Les Nations Réunies Locası 1823'te Fransa G.O.'ndan Küçük Asya Büyük Ana Locası unvanını ve *Philadelphes a l'Orient d'Izmir* adı al

tında bir Royal Arch Şapitri kurma izni istemiş, bu izin de 13 Mayıs 1824 tarihinde verilmişti.⁽²⁾ 1826'da Yeniçeri Ocağı ile Bektaşiliğin kaldırılmasının ardından II. Mahmut tarafından Masonluğun bir tür Bektaşilik olduğu kanaati üzerine Masonlar takibata uğramış ve bu Loca 1826'da kapanmak zorunda kalmıştır. Cevdet Paşa Tarihi'nde de, 18. yüzyılın ikinci yarısı ile 19. yüzyılın ilk çeyreğinde Masonluğun Osmanlı topraklarında yeşerdiğinden bahsedilir.

III. Selim döneminde (1789-1807), Napolyon'un ilk eşi Josephin'in kuzeni olan Nakşidil Sultan'ın etkisiyle batıyla olan iyi ilişkilerin sonucunda imparatorlukta Masonluk hızla gelişmiş, Fransa ile Polonya'dan aldıkları beratlarla İstanbul ve İzmir'de birçok Loca kurulmuştu.

İngiltere sefiri İsmail Ferruh Efendi, 1796'da Londra'da tekris olmuş faal bir Masondu. İstanbul'a döndüğünde yalnız Türklerin devam edeceği bir Locanın çekirdeği olarak 1825'de bilim adamları, düşünür ve yazarları bünyesinde toplayan *Beşiktaş Cemiyet-i İlmiyyesi*'ni kurmuştu. İsmail Ferruh Efendinin Beşiktaş ile Ortaköy arasındaki yolunda haftada iki defa toplanılıyordu. 1826 Vaka-i Hayriye neticesinde bu cemiyetin birçok üyesi sürgüne gönderilmişti. 1826 ile 1856 yılları arası Türkiye'de Masonluğun yarı uyku dönemidir. 'Yarı uyku' dönemi denilmesinin nedeni, 1839 Tanzimat Fermanı'ndan sonra Bektaşilik ve Masonluğun yasaklanmış olmasıdır. Elyazması Eski Türkçe bir defter, İsmail Ferruh Efendi'nin kurmuş olduğu Locanın mahiyeti ve 1826 yılındaki kapatılma sebebi hakkında bazı ip uçları vermektedir. Müsvedde halinde bazı notların ve bir konuşma metninin yazılı bulunduğu bu defterin pek çok sayfası eksik olduğundan ne zaman ve kimin tarafından yazılmış olduğu anlaşılmamaktadır. Defterde bu olayla ilgili kısım şöyledir:

"...Babam diyor ki: Protestanlık saf ve temiz hak yoludur diyenler ve buna uyanlar, Türk değil yabancılarıdır. Türklerin kendi kurdukları hak yolu dururken yabancıların açtığı yola uymağa ihtiyaçları yoktur. Şimdi bunu ispat için size misaller göstermem lâzım ise o da kolaydır: mesela, Masonluk, bütün dünyaya yayılmış, hattâ memleketimizde de dal budak sarmağa başlamışken, Ferruh Efendi gibi münevver ve Türk kanı taşıyan bir çok zevat, böyle yabancı malı Masonluğunun memleketimizde

(2) Bakınız; *Suha Umur-Mimar Sinan Sayı:113, sayfa:7-10; Şakul Gibi Sayı:7 Sayfa:10-12*

yayılmasına ve kökleşmesine mâni olmağa çalışmışlardı. O vakit bütün özü ve esası ve ruhu Türk malı olarak *Muhibban* nâmında olup ilmî Türk Masonluğunu kurmuşlardır. II. Mahmut bu hayırlı kuruluşu dağıtmamış olsa idi, bugün bizim de dünya Mason teşekkülleri yanında, hem de tam millî ve yerli kuruluşumuz bulunurdu ve hiç şüphe yok, bizim gibi yabancı mahfillere gelip adalet dilenciligi etmemize hâcet kalmazdı..."

Kemalettin Apak Kardeşe göre, Türkiye'deki ilk Mason Locası, III.Ahmet döneminde (1703-1730), Fransız obediyanına bağlı olarak Galata-Perşembepazarı'nda Arap Camii civarında kurulmuştur. Galata ile Azapkapı arasında Frenkler, Venedik ve Cenevizliler soyundan Levantenler yaşadıklarından bu Locanın bunlar tarafından kurulup yönetildiği kanaati yaygındır. Bu Loca, III. Selim zamanına (1789-1807) kadar faaliyetini devam ettirmiş, 1789 Fransız İhtilali'nin doğurduğu olumsuzluklar neticesinde kapanmıştır.

Diğer taraftan, 1917'de İsviçre'de yayınlanan *Franmasonlukta 200 Yıl* adlı eserde, Türkiye'de ilk Locanın 1738'de, yani III. Ahmet (1703-1730) döneminde değil, I. Mahmut döneminde kurulmuş olduğu iddia edilir. Mason oldukları bilinen İbrahim Müteferrika ile Yirmisekiz Mehmet Çelebizade Said Paşa (*ilk Mason Dışişleri Bakanu*)'nın matbaayı kurdukları tarih 1727'dir ve o dönem, batıdan gelen fikir ve düşüncelere daha hoşgörülü bir dönemdir. I. Mahmut dönemiye, aksine, Lâle Devrinin kapandığı, irticain etkin olmağa başladığı hoşgörüsüz bir dönemdir. Dolayısı ile ilk Locanın kuruluşunun III.Ahmet dönemine rastlaması daha olasıdır.

1767'de *Saint Jean de Levant* adında, Cenova Büyük Locası'na bağlı; 1783'de Polonya Maşrıkı'na bağlı *Aurore de Tsarigrade* adlı Localar kurulmuştu. Kırım Savaşları sırasında, (1853-1867) İstanbul'daki İngiliz Büyük Elçisi Lord Rading, Galata civarında Bereketzade Mescidi karşısındaki bir binada, İskoçya-Edinburg Büyük Locası'na bağlı bir Locanın Üstadı Muhteremliğini yapıyordu. Koca Mustafa Reşit Paşa ve İngilizce bilen Osmanlı aristokrasisi ve aristokrasiye yakın kişileri üyeleri arasına almıştı.

Revised Encyclopedia of Freemasonry'de, 1818 yılında Erzurum'da *Pers Felsefi Riti* adı altında yedi dereceli masonik bir teşkilât kurulduğu, bunun 1819'da Fransız Masonluğu ile bağlantı kurduğu, ancak ritin pek fazla üyesi olmadığı ve yaşamını devam ettiremediği yazılır. Ragon da, bu Ritin yedi dereceli olduğunu ve bu derecelerin, 1. Çı-

rak, yahut Dinleyici; 2. Kalfa, yahut Sâlik-İyilik Asilzadesi; 3. Üstad, yahut Güneş Şövalyesi; 4. Tüm Ritlerin Mimarı, yahut Kalp Felsefesinin Şövalyesi; 5. Doğru ve Seçilmiş Şövalye; 6. Mükemmel Önder Üstat; 7. Muhterem Büyük Seçilmiş. Bu derecelerden ilk üçü Sembolik, 4 ve 5'inci dereceler Şapitr, 6 ve 7'nci dereceler ise Areopaj dereceleridir.

1854 Yılında Fransa'da intişar eden, J. B.Bouléex'nin *Masonluk Tarihi* adlı eserinde, hangi obediyansa bağlı oldukları belirtilmeyen, biri İstanbul-Beyoğlu'nda, diğeri İzmir'de iki Büyük Locanın kurulmuş olduğuna dair bilgilere rastlanır.

Marsilyalı Charles Misselieu'nün diploması üzerinde İstanbul'daki Philoxenis locasınınca 1829 tarihini taşıyan bir vize görülmektedir⁽³⁾. Maalesef bu Loca hakkında bilgiye sahip değiliz.

Kırım Harbi esnasında (1853-1856) Türkiye'ye gelen İngiliz, Fransız ve Piemonte'li subaylar nedeniyle İmparatorlukta Masonluk tekrar hızla gelişmiştir. 1856'dan itibaren İngiltere, Fransa, İtalya, İskoçya, İrlanda ve Almanya Mason otoritelerinden alınan beratlarla İstanbul, Efes ve Beyrut'ta birçok Loca kurulmuştur. Mesela, 1858'de, Fransa Grand Orient'ına bağlı 1856'dan beri İstanbul'da faaliyette bulunan *Etoile du Bosphore* Loca'sının tahsis töreni 1858'de yapılmıştı. Meşrutiyetten sonra kurulan *La Renaissance* Locası onun yerini almış, bu Loca da 1935'te Türkiye Maşrık-ı Âzami'na katılmıştır.

1861'de, İstanbul-Büyükdere'de, İngiliz Elçisi Sir Henry Bulwer, İngiltere Birleşik Büyük Locası'na bağlı, kendi adı ile anılan *Bulwer* locasını kurmuştu.

1863'de de Fransa Grand Orient'ına bağlı *Union d'Orient* Locası kurulmuştu.

İngiltere Birleşik Büyük Locası, 3 Haziran 1859'da olağanüstü toplanarak İstanbul'daki Locaları muntazam bir Bölge Büyük Locasına bağlama kararı aldı. Bunun üzerine, İngiltere Birleşik Büyük Locası Büyük Üstadı Lord Zetland, Büyük Sekreter Gray Clarke vasıtası ile İngiltere Büyük Elçisi Sir Henry Bulwer ile 11 Ekim 1860'dan itibaren temasa geçmiş ve onun Bölge Büyük Üstatlığına atanmasını gerçekleştirerek 1862'de Bölge Büyük Locası'nın kurulmasını sağlamıştı. 24 Haziran 1862'de bu Büyük Loca'nın tahsis töreni İngiltere sefaretinde yapılarak, Sir Henry Bulwer ilk Bölge Büyük Üstadı olarak is'ad edil-

(3) *Bibliotheca Esoterica*, s.1294

miştir. 7 Şubat 1870 tarihinde İngiltere Birleşik Büyük Locası Büyük Üstadı Zetland Dükü'nün verdiği patent dolayısıyla Türkiye Bölge Büyük Locası'nın yaptığı toplantıya temsilci gönderen Localar: İstanbul'dan, No.687 *Oriental*, No.891 *Bulwer*, No.819 *Deutscher Bund*, No. 1041 *Arété*, İzmir'den, No. 806 *Homer*, No.896 *La Victoire*, No.1014 *Dekran*'dır. Juridiksiyona dahil İzmir' den, No.952 (sonradan 1254) *St.Joans' and Decran*, No.978 *Eleusinian*, No. 1015 *St.George* Locaları temsilci göndermemiştir. Daha sonra, 17 Mart 1871'de yapılan Bölge Büyük Locası toplantısına, bu yedi Loca ile birlikte İzmir'den *Sion's* Locası da katılmıştır. Türkiye Bölge Büyük Locası 1874 yılına kadar faaliyetini sürdürmüştür.

18 Ocak 1865 tarihinde, İngiltere Birleşik Büyük Locası'na bağlı olarak *Arété* Locası Rumca çalışmak üzere faaliyete geçmişti. *Union d'Orient* Locası Üstadı Muhteremliğini Amiable Kardeşe devrederek *Arété* Locasının Üstadı Muhteremi olan Schinas Kardeş, birçok kardeşin Fransa G.O.ı obediyanından İngiltere Birleşik Büyük Locası obediyanına geçmesini sağlamıştır.

İrlanda Büyük Locası arşivlerinden temin edilmiş bulunan yayınlardan bazılarında çıkan haberleri, zamanın masonik faaliyetlerini daha iyi anlayabilmemiz açısından aynen aşağıya alıyorum:

Balo

'Freemasons Magazine and Masonic Mirror - 18 Mart 1865'

İstanbul kentinde çalışan İngiltere Büyük Locasına bağlı locaların balosu 16 Şubat günü Kristal Palasın balo salonunda yapıldı. Baloda *Oriental* locası (No.687), *Bulwer* locası (no.891), *Deutscher Bund* locası (No.819) ve yeni kurulan *Arété* locası (Yunan) kalabalık bir şekilde temsil edildiler. Ayrıca, başkentte çalışan diğer Fransız, Alman ve İtalyan localarının Kardeşleri de davetliler arasında bulunuyordu. Bölge Büyük Locası üyeleri, Stewardların yardımı ile ve gerçek bir masonik gayretle ev sahipliği yaptılar. Hahnel Kardeş Merasim Üstathığı görevini başarıyla yerine getirdi. Beşyüzün üzerindeki iştirak, Hemsireler ve tüm milliyetlerin elit kesiminin katılımı ile balo gerçekten muhteşem olmuştu. Mâli açıdan da balo İstanbul'da yapılanların arasında en çok gelir getireni olmuştu. Balonun tarihi Ramazan ayına tesadüf ettiğinden, Sadrazam Fuat Paşa, Ka-

buli Paşa, Kâmil Bey, İran temsilcisi Mirza Hüseyin Han ve diğer Doğulu ileri gelenler baloya katılamamışlardır.

Türkiye Mark Master Büyük Locası

'Freemasons Magazine Mirror - 27 Mayıs 1865'

Türkiye Mark Master Büyük Locası (Amerikan Obediyansı) 10 Mayıs günü İzmir loca binasında toplandı. İki şapitr odası özel olarak tefriş edilmişti. Büyük Kurulun raporu, Amerikalı Kardeşlerin katılımıyla, bu derecede olumlu bir gelişmeyi sergiledi. İstanbul'daki eğitim locası şimdi tamamen Amerikalı Kardeşlerin yönetimindedir. Ritüel çalışmalarını ilerletmek üzere de bir Büyük Steward Locasına berat verildi. New York'lu Langdon Kardeş Bölge Büyük Üstadı seçildi. Önceki Büyük Üstad Hyde Clarke Kardeşe geçmiş hizmetlerinden dolayı, parşömen üzerine yazılmış özel bir teşekkür beratı merasimle verildi... New Hampshire kentindeki Concord Locası ve Şapitrinin üyesi, rahip Albert Long Kardeşin katılma töreni yapıldı ve Büyük Vaiz tâyin edildi.⁽⁴⁾

1871 yılında, Osmanlı İmparatorluğu'nda, 17 İngiliz, 15 Fransız ve 8 İtalyan Locası olmak üzere 40 Locanın çalıştığı söylenir.

Sir Henry Bulwer 1869 yılında İngiltere'ye döneceği için, yeni Bölge Büyük Üstadı seçimini yapmıştı. Önce, Türkiye'de 1861 yılında ilk Yüksek Şûra'yı kuran Mısırlı Mehmet Ali Paşa'nın oğlu Prens Abdülhalim Paşa seçilmiş; fakat yeterince İngilizce bilmediği şikayeti üzerine seçim yenilenmiş ve bu defa İngiltere'nin de isteğiyle İstanbul'daki Amerikalı Ticaret Ataşesi John Porter Brown, İngiltere'nin Türkiye Bölge Büyük Üstadı seçilmişti. Ashında Büyük Üstahlığın favori adayı Sadrazam Keçecizâde Fuad Paşa (*Proodos Locası*) olmasına rağmen, kendisi Sultan Abdülaziz'in refakatinde Avrupa gezisine çıktığından seçimi gerçekleşememişti. Büyük Üstad Brown'ın vefatı üzerine, 1873 yılında bir seçim daha yapılmış ve üçüncü Bölge Büyük Üstadı olarak Stephen Scouloudi, seçilmesine rağmen otoritesini kaybetmeğe başlamış, 1884'de istifa ettiğinde de yerine başkası getirilememişti. Bu Bölge Büyük Locası, dönemi içinde, İstanbul ve İzmir'de etkindi ve önemli üyeleri vardı.

(4) *Bakınız:Tesviye Dergisi Sayı:22,sayfa:29*

Vali Mehmet Reşit Paşa da *Stella Ionia* Locasında 1865'te tekris olmuştu. Hatta, Eastern Star ve Amaranth'ın kurucusu ünlü Mason Rob Morris 24-26 Şubat 1868'de İzmir'e gelmiş ve buradaki *St. Johns' and Dekran* Localarında konferans vermişti. Ayrıca, bu tarihlerde Artemis Mabedi'nde, açık hava toplantısı, balo ve toplu masonik çalışmalar yapıldığı bilinmektedir. Bu etkinliklere, Vali Reşit Paşa ve İstanbul'dan gelen Büyük Üstad Hyde Clark da katılmıştı. Rob Morris'in yayımlanan kitabında, o yıllarda İzmir'de en az yedi Loca, iki Şapitr ve bir Skoç Riti Konsistuarının çalıştığı belirtilmektedir. Bunlar:

1. *St. John* Royal Arch Şapitri: A.B.D. Büyük Royal Arch Şapitr'inden 6 Mayıs 1883'te aldığı beratla ve Amerikan ritüelleriyle çalışmaktaydı.
2. *Şapitr* (adı bilinmiyor): İtalya G.O.ına bağlı olarak Rozkruva Masonluğu çalışmak üzere 1867'de, Dr. Cricca'nın başkanlığında kurulmuştu.
3. *Homére* Locası: 1860'da İngiltere Birleşik Büyük Locasına bağlı olarak kurulmuştu.
4. *1015 no.lu St. George* Locası: Kuruluş beratını İngiltere Birleşik Büyük Locasından almıştı. Rumca çalışıyordu.
5. *1014 no.lu Dekran* Locası: 1864'de İngiltere Birleşik Büyük Locasından berat almış olup Ermenice çalışıyordu.
6. *Stella Ionia* Locası: 1864'te, Üstadı Muhterem Anacleto Cricca tarafından, İtalya G.O.ından alınan patentle kurulmuştu.
7. *978 no.lu Eleusinian* Locası: Efes'te yaz dönemlerinde çalışmak üzere kurulmuştu. Üye ve görevlileri İzmir'den gidiyordu.
8. *Sion's* Locası: 1870 yılında Musevi Kardeşler tarafından kurulmuştu.
9. *952 no.lu St. Johns' and Dekran* Locası: İngiliz obediyanısında çalışmaktaydı.⁽⁵⁾

(5) Tamer Ayan - Mimar Sinan, Sayı:121, Sayfa:46-47

İngiltere Birleşik Büyük Locası'na bağlı Localar (*Oriental, Bulwer, Homer* gibi) daha uzun yıllar faaliyetlerini sürdürmüşlerdi. Bu arada, dışladıkları Grand Orient'larla ilişkili Fransız ve İtalyan Localarının dışında muntazam Alman, İtalyan, İskoç ve İrlanda Locaları ile işbirliğine girmişlerdi. Bu Localardan *Homer ve Oriental Locaları*, 1909'da Türkiye Maşrik-ı Âzamı'nın kuruluşuna katılmamışlardı. Türkiye'de, İngiltere Birleşik Büyük Locası tarafından berat verilen ilk Loca 25 Kasım 1856'da İstanbul'da kurulan No. 988 (sonradan 687) *Oriental* Locasıdır. 28.09.1861'de, faaliyetini durdurmuş olan bu Loca, Pulman Kardeş tarafından tekrar faaliyete geçirilmişti. Beyoğlu'ndaki binalarında yapılan seçimlerde Üstadı Muhteremliğe Laurie Kardeş, Önceki Üstadı Muhteremliğe de Aznavur Kardeş getirilmişti. Bu celsede, Büyük Üstad Kaymakamı Hyde Clarke Kardeş ve California'dan Mark Sheldon Kardeş de hazır bulunmuşlardı. Bu Loca 1949 yılına kadar faaliyetine devam etmişti. İngiltere Birleşik Büyük Locası, 1860-1870 yılları arasında Türkiye'de on Loca kurmuşsa da bunların ortalama ömrü 25-30 yıl olmuştu. Mesela, bu Localardan altısı, siyasal olumsuzluklardan 1894 yılında kapanmıştı.⁽⁶⁾

İngiltere Bölge Büyük Locası kurmağa hevesli İngiliz vatandaşları iki Loca daha kurmuşlar; bilahare, sekiz Alman Mason bu Locaların çalışmalarını beğenmeyerek Hamburg Büyük Locası'ndan aldıkları beratla *Germania am Golden Horn* Locasını tesis etmişlerdi. Almanların bu teşebbüslerinden gayrete gelen Fransız ve İtalyan Masonlar da kendi Localarını açmakta gecikmemişlerdi. Yeni kurulan bu Locaların arasında çok uyumlu bir çalışma vardı. Localar kendi anadillerinde çalışıyorlar, kendi dillerini çok iyi konuşamayan Masonları diğer Localara yönlendiriyorlardı.

Selânik'te Kurulan Localar:

Masonluğun Selânik'e yerleşmeğe başlaması 18. Yüzyılın sonlarına rastlar. Bazı yazarlar, 1804'ten önce *l'Amité* adlı bir Locanın bu kentte mevcut olduğuna değinirler. Mesela, Celil Layikteş Kardeş, yukarıda da bahsedildiği gibi, 1768'li yıllarda Marsilya Ana Locasından alınan beratla Selânik'te *St. Jean d'Ecosse de l'Amitié* adlı bir locanın açıldığından bahseder.

(6) 'Türkiye'de İngiliz Locaları' listesine bakınız.

<u>Locanın Adı:</u>	<u>Bağlı olduğu Obediyans</u>	<u>Kuruluş Tarihi</u>
<i>St.Jean d'Ecosse de l'Amitié</i>	Marsilya Ana L.'sı	<1768
<i>Macedonia Rizorta</i>	İtalya G.O.	1902
<i>Veritas</i>	Fransa G.O.	1904
<i>Labor et Lux</i>	İtalya G.O.	1906
<i>Phillipos</i>	Yunanistan G.O.	1907
<i>Perseverancia</i>	İspanya Büyük Locası	1907
<i>Steaoa Salonicului</i>	Romanya Büyük Locası	1908
<i>L'Avenir de l'Orient</i>	Fransa Büyük Locası	1908
<i>Mithat Paşa (Türkçe)</i>	Fransa G.O.	1908

Selânik'teki Localar arasında, *Macedonia Rizorta* ve ondan doğan *Veritas Locası*, siyasal etkinlikleri ve Türkiye Masonluk tarihindeki önemli rolleri nedeniyle ön sırada yer alır. O günlerin önemli siyaset ve devlet adamları ile komutanları ve Türkiye Masonluk Tarihine damgasını vurmuş kilit isimler bu iki Locanın üyeleri arasından yetişmiştir. Örnek verecek olursak; *Veritas* Locasının üyeleri arasında, Bahriye Nazırı Cemal Paşa, Faik Süleyman Paşa, İsmail Canpulat Bey, Hoca Fehmi Efendi, Osman Âdil Bey, Mehmet Servet Bey, Faik Nüzhet Bey, Yeni Asır Gazetesinin sahibi ve yazarı Fazlı Necip Bey, Selânik, Manastır ve Kosova eyaletleri genel müfettişi Hilmi Paşa (1908-1909'da *Dahiliye Nazırı*, 1910'da *sadrizam olmuştur*), Hilmi Paşa'nın tercümanı Talât İsmail, Yargıç Mehmet Servet, sigortacı David J.Kohen ve Mişel Noradungyan Kardeşleri sayabiliriz. *Macedonia Rizorta* Locasının üyeleri arasında da Kâzım Özalp Paşa, Sadrazam Mehmet Talât Paşa, Midhat Şükrü Bleda, Mehmet Cavit Bey, Manyasizade Refik Bey, 1903'te tekris edilen ve 1909'da 33. Dereceye yükseltilen İzmir Valisi Rahmi (Arslan) Bey ve Kâzım Nami Duru Kardeşleri görürüz. Bu Locanın Üstadı Muhteremi de İttihatçı Emanüel Karaso idi.

1906 yılının Ağustos ve Eylül ayları arasında kurulan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin genel karargâhı Selânik'teydi. Kuruluşu yönetmek üzere seçilen, Mehmet Talât, Rahmi bin Rıza, Mithad Şükrü 1903 yılında *Macedonia Risorta* Locasında tekris edilmişlerdi. 1908 sonbaharına doğru Rahmi de, Karasu gibi, Selânik İdadisi tarafından Osmanlı Meclis-i Mebusanı'na seçildi; Talât bey, Meclis-i Mebusan reis vekiliydi; Mithat Şükrü de, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin sekreteriydi. Bu isimlere bir de, İspanyol G.O.'na bağlı Selânik'teki *Perseverancia* Locasının üyesi, geleceğin Maliye Nazırı Mehmed Cavit de eklenmelidir.

Veritas Locası gereğinde politika yapmaktan çekinmemiş, sürekli Jön Türk politikasına destek vermişti. Bu arada, Bulgaristan'ın özgürlük ilânına ve Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından ilhakına şiddetle karşı çıkmış, özellikle Fransa G.O.'na bu konuda bir çok protesto mektubu yollamıştı. Trablusgarp'ın İtalya tarafından işgali üzerine de, *Macedonia Rizorta* Locası ile birlikte İtalyan ve Fransız Obediyanslarına, aynı şekilde protestoda bulunmuştu. Libya olayında İtalyan G.O.'ı özgürlük konusunda Jön Türkler'e verilen sözlerin tutulmasını isteyerek Libya harekâtının durdurulmasını isteyenlerle, ne olursa olsun devletle beraber olmanın şart olduğunu ileri sürenler arasında bölünmüş, Büyük Üstat devletle birlik olma yönünü seçince, *Macedonia Rizorta* Locası ile İtalyan Obediyansının arası açılmıştı. Balkan Harbi esnasında Loca, Selânik'in Osmanlı İmparatorluğuna iadesi için Avrupa'da kampanya açmıştı.

ATATÜRK'ün de mason olduğu savına, resmî kayıtlara dayanmadan, yer veren yabancı kaynaklarda, kendisinin 1907 yılında Selânik'te görevde bulunduğu sırada belki *Macedonia Risorta* Locasına; ama daha kuvvetli bir ihtimal olarak *Veritas* Locasına girmiş olduğuna; fakat daha sonra devam etmediğine değinilir.

Selânik'teki Grand Loge de France'a bağlı *l'Avenir de l'Orient* Locası, Grand Orient'in kuruluşlarıyla rekabet içindeydi, hattâ bir süre birbirlerini tanımamışlardı. Bilindiği gibi, Grand Orient (G.O.) ateizme meyleden bir kuruluşken, Grand Loge (Büyük Loca) deist bir yapıya sahipti. Birçok İttihatçının bulunduğu bu Locada da hekimler ve askerler çoğunluktaydı.

Türkiye'de İngiliz Locaları: (X-1) (*)

<u>Loca No. ve Adı:</u>	<u>Kuruluş Tarihi</u>	<u>Kayıttan Düşme Tarihi</u>	
<u>(a) İstanbul</u>			
988/687	<i>Oriental</i>	1856	1949
1121/819	<i>Deutscher Bund</i>	1860	1884
1193/891	<i>Bulwer</i>	1861	1895
1041	<i>Virtue (Arété)</i>	1864	1890
<u>(b) İzmir</u>			
1108/806	<i>Homer</i>	1860 (1884'de teyit edildi)	1908
1198/896	<i>La Victoire</i>	1861	1894
1254/952	<i>St. Johns'</i>	1863	1894
/978	<i>Eleusinian (Efes'te)</i>	1863	1894
1014	<i>Dekran</i>	1864	1894
1015	<i>St. George's</i>	1864	1894
1340	<i>Sion</i>	1870	1894

Ayrıca, İngiliz Obediyanasına bağlı olarak, 1864'te İstanbul'da *La Gloire*; Kahire'de *Bulwer La Grece*; İskenderiye'de de *St. Johns' ve Hyde Clarke* Localarının kurulduğunu görüyoruz.

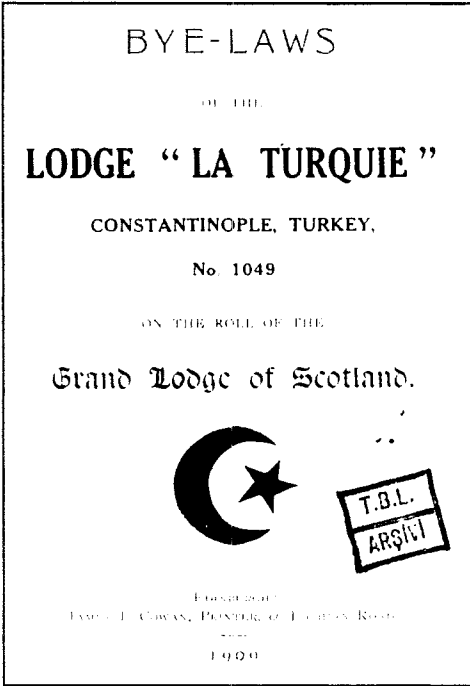
Türkiye'de İskoç Locaları: (X-2) (*)

<u>Loca No.</u>	<u>Loca Adı</u>	<u>Kurulduğu Semt</u>	<u>Kuruluş Tarihi</u>	<u>Kapanış Tarihi</u>
489	<i>Caledonian</i>	İstanbul-Hasköy	01.02.1869	1877
765	<i>Taurus</i>	Mersin	01.08.1889	!
1049	<i>La Turquie</i>	İstanbul	05.11.1908	
1083	<i>Logos</i>	İstanbul	02.02.1911	01.05.1928
1185	<i>Highasdan</i>	İstanbul	1916	05.03.1930
1249	<i>Taurus</i>	İskenderun	04.11.1920	29.04.1937

(*) (X-1) ve (X-2) Celil Layiktez - Türkiye'de Masonluk Tarihi Cilt 1, Sayfa 44 ve 46'dan

Not:

- 1) 11 Şubat 1909'da tahsisi yapılan ve 10 Şubat 1914'de kapanan 1049 no.lu *La Turquie* Locasının 1911 yılında Üs. Muh.'i Enver Hakkı bey idi. Büyük Loca arşivlerinde bulunan bu Locanın Fransızca ritüeli 26 Temmuz 1909 tarihinde Edinburg'da İskoçya Büyük Locası Büyük Sekreteri tarafından tasdik edilmiştir.
- 2) Rumca çalışan *Logos* Locasının ritüel ve tüzükleri Büyük Loca arşivlerinde mevcuttur.
- 3) Ermenice çalışan *Highasdan* (Ermenistan) Locasının da ritüel ve tüzükleri Büyük Loca arşivlerinde mevcuttur. (*)

Bu arada, İstanbul'un Hasköy semtinde 1869'da kurulan *Caledonian* Locasına bağlı, 20 Eylül 1865'de kuruluş izni verilmiş olan 107 No. *Thistle of the East* Royal Arch Şapitri de belirtilebilir. Kasım 1908'de İstanbul'da kurulan *La Turquie* Locasının kurucularından çoğu *Italia Risorta* ve *Oriental* Localarından gelmişlerdi. İngiltere Birleşik Büyük Locasına bağlı No.1108/806 *Homer* Locası da İskoçya Büyük Şapitrinden aldığı 16 Haziran 1869 tarih ve 132 sayılı beratla *Homer* isimli bir Royal Arch Şapitri kurmuştu. *Thistle of the East* ve *Homer* Şapitrleri 1924 yılında beratlarını Ana Localarına iade ederek faaliyetlerine son vermişlerdir. (7) Yine İstanbul'da İngiltere obediyanına bağlı *La Gloire* Locası 1864'te kurulmuştu. Kahire'de *Bulwer*, *La Grece*; İskenderiye'de *Saint Johns'* ve *Hyde Clarke* Localarının da İngiliz obediyanına bağlı olarak çalıştıklarını görüyoruz.

(7) Berat ve matrikül liste fotokopileri Büyük Loca arşivindedir

Ayrıca, Büyük Şark Dergisinin 15. nci sayısında⁽⁸⁾, İstanbul'da Skoç Ritinde Rumca çalıştığını tahmin ettiğim Armonia Locasının kuruluşunun 25. inci yıldönümü kutlamalarından bahsedildiğine göre, bu Loca 1909 yılında İstanbul'da kurulmuştu.

Türkiye'de İrlanda Locası:

Çoğunluğu *Oriental* ve *Bulwer* Localarının üyelerinden oluşan bir grup Mason, 22 Kasım 1864'de, İstanbul/ Büyükdere'de No.166 *Leinster* Locasını kurmuşlardı. Bu Locanın Royal Arch Şapitri de 5 Ekim 1867'de yine 166 no.lu olarak kurulmuş, 7 Ekim 1873'te de kurucularına beratları gönderilmiştir. Araştırmalar neticesinde, bu Locada Mark Derecesinde de çalışmalar yapıldığı anlaşılmaktadır. Locanın beratı 15 Mart 1893 tarihinde İrlanda Büyük Locasına iade edilmişti.

Bu dönemde İzmir ve İstanbul'da kurulan diğer obedianslara bağlı Localar için Celil Layiktez K.'in listesi (ki bu liste yeni bilgiler edinildikçe tamamlanabilir) şöyledir:

<u>Loca Adı</u>	<u>Obediyans</u>	<u>Kuruluş Tarihi</u>	<u>Kapanış Tarihi</u>
<i>Aurore de Tsarigrade</i>	Polonya Grand Orienti	1783	!
<i>Spranza</i>	İspanya " "	1867	1869
<i>Constitution</i>	" " "	1908 (Selanik)	1913
<i>Germania am Goldenen Horn</i>	Almanya Bü. L.'sı	1863	1873
<i>Die Leuchte am Golden Horn</i>	" " "	1894	!
<i>Alliance</i>	" " "	1858	1884
<i>Italia</i>	Torino Grand Orient'	1863	1868
<i>Stella Jonia</i>	İtalya " "	1864	
<i>Orkaniç</i>	" " "	?	!
<i>Armenak</i>	" " "	?	!
<i>Fenice</i>	" " "	?	!
<i>Analeta</i>	" " "	?	!
<i>Speranza</i>	İtalia Grand Orient'ına bağlı olarak çalışan bu üç		
<i>La Fenice</i>	L. 1868'de kurulmuş ve "Le Tre in Una" adı altında		
<i>La Sincerite</i>	çalışmalarını devam ettirmiştir. Kapanış tarihi bilinmiyor.		
<i>Luce Orientale</i>	İtalya Grand Orient'ı	1873	!
<i>Bizansiyo Rizorta</i>	" " "	1907	1910
<i>Italia Rizorta</i>	" " "	1868	1909
<i>Calcedonia</i>	" " "	1908	1910
<i>Armonia</i>	Yunanistan Grand Orient'ı	1908	!
<i>I Mile</i>	İtalya Grand Orient'ı	1909	!
<i>Homer</i>	Fransa Grand Orient'ı	1909	!
???	Macaristan Grand Orient'ı	1909	!
Meles	Fransa Grand Orient'ı	1913	
Ionnie	Yunanistan Grand Orient'ı	1918	

(8) *Büyük Şark Dergisinin 1934 yılında çıkan 15. sayısında (Sayfa:43-45)*

Bu listenin dışında 1907-1913 yıllarında, özellikle, Manastır, Selânik ve Edirne'de, Yunanistan, İspanya, Romanya ve Portekiz obediyanlarına bağlı birçok Loca kurulmuştu. Bunu, aynı zamanda, Mısır, Lübnan ve Suriye'de de görüyoruz. Mesela, Fransa Grand Orient'ı 1905'te Yafa'da *Barkai*, 1913'te Kudüs'te *Moriah*, 1868'de Beyrut'ta *Le Liban*, 1913'te Zahle/Suriye'de *Etoile du Liban* Localarını açmıştı. Ayrıca, R.F. Gould'un tarih vermeden belirttiğine göre, İskenderiye/Mısır'da Mısır Grand Orient'ı ve Kahire'de Millî Büyük Locası birçok Loca kurmuştu. İngiltere, İskoçya, İtalya ve Fransa obediyanları da Nil vâdisinde faaliyette bulunmuşlardı. İngiltere, Mısır ve Sudan'ı kapsayan bir Bölge Büyük Locası açmıştı. Fransız obediyanı Fas ve Ceza-yir'de olduğu gibi Tunus'ta da faaldi ve burada 1881'de bir Bağımsız Büyük Loca tesis etmişti.

Yukarıdaki listede görüldüğü gibi, İstanbul'da kurulan *Leinster* ve *Deutscherbund* adlı iki Locanın ardından Alman Masonlar, Hamburg Büyük Locasına bağlı olarak *Germania zum Goldenen Horn* Locasını kurmuşlarsa da bu Loca bilâhare Fransız obediyanının etkisinde kalarak hayatiyetini yitirmişti. Yukarıdaki tablodan anlaşılacağı gibi, İtalya ve Fransa Grand Orient'larının Loca kurma faaliyetlerini tâkiben 1894'lerde, İstanbul'da Hamburg Büyük Locası da, Almanca çalışan *Die Leuchte am Goldenen Horn* adlı bir Loca açmıştı.

1867'de İtalya Büyük Locası, *Italia* Locasını kurmuştu (*Celil Layik-tez K.'in verdiği listede bu Locanın Torino Grand Orient'ı tarafından 1863'de kurulduğu gösterilmektedir*). Bu Loca hayli kısa olan ömrünü tamamladıktan sonra Speranza Locası kurulmuştu. 1884'te İtalya Maşrıkına bağlı *Italia Risorta*, üye iskeletini Rumların oluşturduğu Proodos Locaları, 1908'de İtalya Büyük Locasına bağlı, Kadıköy'de Calcedonia, İspanya Obediyanına bağlı Constitution, Mısır Büyük Locasına bağlı La Fratérnite Ottomane Locaları kurulmuştu. Constitution ve İtalya obediyanına bağlı *Bizansiyo Risorta* Locaları 1909'da yeniden teşkilatlanan Yüksek Şûra'nın himayesine girmişlerdi. Constitution Locasının üyeleri arasında Maliye Nazırı Câvid Bey (*Üstadı Muhterem*), Şeyhülislâm Musa Kâzım Efendi, Doktor Rıza Tevfik (1918-1921 arasında 6. Büyük Üstat), Miralay Hasan Hilmi, Doktor Nurettin Râmih gibi Türk Masonluğunda iz bırakmış Masonları sayabiliriz. Ayrıca, *La Fratérnite Ottomane* ve yine Mısır Obediyanına (Büyük Locasına) bağlı *Resne* Locaları da Yüksek Şûra'nın obediyanı altına girmişlerdi. İşte, bu *Resne* Locasının, Türkiye Maşrık-ı Âzâmı'nın kurucularından ve muntazam Mısır Obediyanına bağlı ol-

duğunun kanıtlanması ile Türk Masonluğu 1960'lı yıllarda intizam problemini çözümlayebilmişti.

1898'de Milano'da yayınlanan *Corriere* gazetesi İtalyan işadamlarını Makedonya'ya yatırım yapmağa davet ediyor ve Selanik'in Makedonya'nın merkezi olduğunu, İtalyanların burada bir sanayi kredi bankası kurması ve gemilerinin her hafta uğramasının gerekliliğini bildiriyordu. Bunları gerçekleştirme yolunda İtalyan Masonları Selanik'te, mühendis Arrigoni'ye göre, kati tarih belli olmamakla beraber, 1901 yılında *Macedonia Risorta* Locasını kurmuşlardı. Loca binasının yapımını bir Kardeş üstlenmiş, kendi arazisini tahsis ederek ve bütün masraflarını karşılayarak verilen plâna uygun olarak mabedi inşa ettirmiş ve Locaya kiralamıştı.⁽⁹⁾ 1902 ve 1903 yıllarında seçimlerini yapan Locaların arasında adı geçmekte olan bu Locanın 1903'te Güney Afrika'da İngilizlere karşı savaşan Boerlerin dul ve yetimlerine yardımında bulunduğu bilinmektedir. 1907'de Garibaldi'nin 100.doğum yıldönümü törenlerine bağışta bulunan bu Locanın 1908'de Roma'da yapılmış bulunan Evrensel Mason Kongresi için seçimlerini tamamlayan Locaların arasında olduğu belgelenmiştir. İtalyan Localarının arasında *Macedonia Risorta* en fazla adı geçen Locadır. Garibaldi ve Evrensel Mason Kongresi dolayısı ile Selânik'teki *Labor et Lux* Locasını öğreniyoruz. Dedeâğaç'ta *Acacia*, Arnavutluk'ta Aostini ve Spezzano Locaları da Garibaldi için bağışta bulunmuşlardı

1905 Haziran'ında *Risveglio d'Oriente* adlı bir Loca kurulmuş, ancak 1908'de kapanmıştır. Bilahare, Abdülhamit döneminde, (1876-1909) maalesef gelişmesi hakkında fazla bir bilgiye ulaşamadığımız, *Bizansio Rizorta* Locasının kurulduğunu öğreniyoruz. Bu Locanın üyeleri gerek Şurayı Âli-i Osmanî, gerekse Maşrık-ı Âzam-ı Osmanî'nin kuruluşlarında hayli aktif rol oynamışlardı. 13 Temmuz 1909'da, Galata'da Noradunkyan Hanındaki David J. Kohen Kardeşin yazıhanesinde yapılan Şura toplantısına katılan ondört Kardeşin altısı (*Viktor Algranti, Eduard de Nari, Feyzi Menahem, Jak Suhami, André Antipas ve Viktor Mordo*) Bizansio Risorta Locasının Kardeşleriydi. 1 Ağustos 1909'da yapılan ve *Maşrık-ı Âzam-ı Osmanî*'nin kuruluşuna vesile olan ikinci toplantıya katılan 29 Kardeşin de beşi (*Eduard de Nari, Viktor Algranti, Jaque Kaldron, Feyzi Menahem ve Viktor Mordo*) bu Locanın üyeleriydi. ⁽¹⁰⁾ Bu Locanın faaliyetleri hakkında bir fikir vermek için, İtalya Maşrık-ı Âzamı Tarih Arşivinden alınmış birkaç belgeyi aynen sunuyorum:

(9) Bu Loca hakkında bütün bilgiler *Rivista Massonica*'dan alınmıştır.

(10) Bakınız: *Hür Masonluk Tarihinden Notlar-Fikret Çeltikçi-s.289-292*

BELGELER

1. Maşrık-ı Azam-ı Osmani (GR. OR. Ottomano) Kuruluşu Önerisi

20 Şubat tarihli bir yazı okundu; bu yazıda, İstanbul'daki *Bizansio Risorta* Locasından birader Muhterem Nicola Forte tarafından (f. Nicola Forte, Ven. della L. *Bizansio Risorta*) İtalya Maşrık-ı Azamı'nın, bir Maşrık-ı Âzam-ı Osmani (GR. OR. Ottomano) kurulmasını talep etmesi öneriliyor. Benzer öneriye kuramsal olarak karşı çıkmayan ve çıkamayan Kurul, Türkiye'de kurulmuş diğer nizami Localar nezdinde, eğer gerekli görüyorsa, girişimde bulunabilmesi için izlemesi gereken yolu f. Forte'ye açıkça ve ayrıntılı olarak bildirme kararı aldı. (ASGOI, kaynak "Kurul Tutanakları", 26 Kasım 1908)

2. Maşrık-ı Azam-ı Osmani'nin Kuruluşu

Bizansio Risorta Büyük Locası'nın (R. L. *Bizansio Risorta*), bir Maşrık-ı Âzam-ı Osmani kuruluşu için başlatılmış olan çalışmalarla ilgili yazışmaları okundu: Yine aynı konuda, f. Giovanni Regis'in f. Giovanni Prada'ya yazdığı mektup okundu. Giovanni Prada da bilgi edinmesi için bu yazıyı Büyük Üstad'a göndermişti. Son olarak da, *İskeçe* Locası'nın bir yazısı (una tav.) okunuyor. Bu yazıyla bir Maşrık-ı Âzam-ı Osmani kuruluşu için L. *Bizansio Risorta* tarafından ilân edilmiş Şûra-yı Âli-i Osmani'ye temsilci atama hakkının kendisine bahşedilip edilmeyeceğini soruyor. F. Ven. della L. *Bizansio Risorta*'nın, Türkiye'de bir Maşrık-ı Âzam kuruluşu yönündeki Mason hareketinin engellenemez olduğu ve eğer bu hareket İtalya Maşrık-ı Âzamı tarafından yönetilemezse, ya İngiltere Büyük Locası'nın, ya da Fransa Maşrık-ı Âzamı'nın eline düşüp büyük zarar göreceği ve kuruluşu kaçınılmaz olan bu yeni Mason Merkezi üzerindeki etkimizin tümüyle silinip gideceği yolundaki örneklerini ve açıklamalarını dikkate alan Kurul, yararlı tartışmalardan sonra, İtalya Maşrık-ı Âzamı'nın, gelecekte Maşrık-ı Âzam-ı Osmani'nin yetki alanı içinde kalacak olan, kendi obediyanasına bağlı bazı Locaları elinde tutmayı sürdürmesi koşuluyla, bu hareketin desteklenmesine karar verdi. (ASGOI, kaynak "Kurul Tutanakları", 21 Ocak 1909)

3. Şûra-yı Âli-i (SUP. CONS.) Osmani ve Maşrık-ı Âzam-ı Osmani

Şûra-yı Âli-i Osmani ve Maşrık-ı Âzam-ı Osmanî (Sup. Cons. Gr. Or. Ottomano) ile ilgili görüşmenin son evrelerine yaklaşırken, Genel

Sekreter (Seg.), "*Bizansio Risorta*" ve "*Italia Risorta*" Localarının Muhteremlerinin mektubunu ileterek açıklamalar yaptı. Uzun tartışmalardan sonra, Kurul, geçmişteki benzer örneklerden hareketle, Maşrık-ı Âzam-ı Osmani'yi yaratmak amacıyla oluşturulan Şûra'ya katılacak Localara kesin talimatları verme görevini Büyük Üstad'a bıraktı. Bu arada bir ilkeyi de açıkça belirtti. İtalya Maşrık-ı Âzamı, ancak, Türkiye'nin başlıca merkezlerinde, Maşrık-ı Âzam-ı Osmani kurulmadan önce varolan İtalyan Locası'na eşit sayıda yeni Localar edinme hakkını korumak koşuluyla ve Türkiye'de savunulacak Mason çıkarları bulunan Avrupalı Maşrık-ı Âzam'larla uzlaşmaya vararak bu Loca'yı, kurulduğu takdirde, tanımaya karar verecektir.

(ASGOI, kaynak "*Kurul Tutanakları*", 20 Temmuz 1909)

4. Maşrık-ı Âzam-ı Osmani'nin Tanınması

Muktedir Büyük Üstad (Pot. Gran. Maestro) başkanlık ediyor. *Albona - Berlenda - Ottoleggi - Levi Pek Sayın Biraderler* (III. ff.) hazır bulunuyorlar. Büyük Üstad, III. f. Zettiry'nin, Maşrık-ı Âzam-ı Osmani'nin kuruluşuyla ilgili bazı mektuplarını sunuyor: f. Sakakini'nin Saverio Fera'ya yazdığı bir mektubun suretini de sunuyor. Bu suret f. Sakakini'nin kendisi tarafından verilmiş. Bu yazıdan da anlaşılacağı gibi Maşrık-ı Âzam-ı Osmani, Locaların yönetimi konusunda, İtalya'da Maşrık-ı Âzam'dan başka yasal yetkili tanımıyor. Dolayısıyla da, Fera'nın Yüksek Şûra'sına (*Supr. Cons.*) bağlı İskoç Büyük Locası'nı Locaları düzenleyici bir otorite olarak tanımıyor. Ayrıca, Türkiye hakkında 33'ler Yüksek Şûra'sının (*Sup. Cons. dei 33.*) düşüncesini yansıtan f. Sakakini'nin Fera'nın Yüksek Şurasını tanyacağı zaten düşünülemez. Büyük Üstad, Türkiye Maşrık-ı Âzamı (Maşrık-ı Azam-ı Osmani) tarafından kendisine ulaştırılmış olan resmi tanınma talebini de sundu. Kurul, Maşrık-ı Azam'ın oluşumuyla ilgili belge ve tutanakların düzenli olduğunu dikkate aldı. Fera'nın entrikaları karşısında bile, genç Türkiye Maşrık-ı Âzamı ile İtalya Maşrık-ı Âzamı arasındaki resmi ilişkilerin kısa sürede düzene sokulup sonuçlandırıldığı da göz önüne alındı. Kurul, tanınma isteğinin kabul edilmesine ve Türkiye Maşrık-ı Âzamı tarafından sunulan üç kişilik listede ilk sırada adı geçen f. Carlo Alberto Zettiry'nin de İtalya Maşrık-ı Âzamı'nın dostluk kefilisi olarak atanmasına karar verdi.

Genel Sekreter, Maşrık-ı Âzam-ı Osmani'yi tanımadan önce, bizim Maşrık-ı Âzamı'mızın Fransa Maşrık-ı Âzamı ile karşılıklı uyum içinde kalmaya karar verdiğini hatırlattı: Bu nedenle Kurul, yasal yazılar

da eline geçtiği için, Fransa Maşrık-ı Âzamı'na Maşrık-ı Âzam-ı Osmani'yi tanıdığımızı bildiren bir mektup yazılmasına karar verdi.

(ASGOI, kaynak "*Kurul Tutanakları*", 8 Aralık 1909)

5. Türkiye Maşrık-ı Âzamı (GR. OR. di Turchia) ile Birleşme Anlaşması

Türkiye Maşrık-ı Âzamı tarafından kaleme alınan İtalya Maşrık-ı Âzamı ile birleşme anlaşması tasarısı okundu ve tartışıldı; uzun tartışmalardan sonra, Kurul, aşağıdaki değişiklikleri Türkiye Maşrık-ı Âzamı'na sunmaya karar verdi: 2. madde: Krallık içinde ilk üç simgesel derecenin masonik yetkilisi İtalya Maşrık-ı Âzamı'dır, ifâdesinde: Krallık sözcüğünden sonra, ve İtalyan Kolonisi, eklenecek. 7. madde: İtalya Maşrık-ı Âzamı'nın, herhangi bir zamanda Osmanlı toprağı üzerinde kendi obediyanı içinde var olan ve herhangi bir nedenle yıkılan ya da feshedilen Locaları, aynı ad ve aynı Maşrık'ta kalmak koşuluyla, yeniden oluşturma yetkisi kabul ediliyor. 9. madde: Bu maddenin kaldırılması dileği ifâde ediliyor. 10. madde: İfâde ettikleri düşünceleri nedeniyle İtalyan Localarına Türk Masonların ve Türk Localarına da İtalyan Masonlarının kabul edilmemesi ilkesi onaylanamaz: Oysa, ziyaret edilen Loca'nın Muhterem'i (Ven. della L.), karşılıklı obediyanlardan gelen Misafir Biraderlerin (ff. Visitatori) Mason öğretisine ve bu veya şu Maşrık-ı Âzam'a uygun düşmeyen, onunla bağdaşmayan düşünceler belirttiklerine kanaat getirirse, bu kişilerin karşılıklı olarak uzaklaştırılabileceği ilkesi onaylanabilir.

(ASGOI, kaynak "*Kurul Tutanakları*", 28 Şubat 1910)

6. Maşrık-ı Âzam-ı Osmani'nin (GR. OR. Ottomano) Türk-İtalyan Savaşı Hakkındaki Bir Mektubu

"GR. OR. Ottomano'nun (Maşrık-ı Âzam-ı Osmani'nin) 19 Ekim tarihli mektubu okundu. Bu mektupta kısaca, şu günlerde Türkiye ile İtalya arasında var olan, genelde Masonluğu derin şekilde yaralayan ve düşmanlarını mutlu eden çatışmadan şikâyet ediliyor. İtalyan Localarına bir bildiri sunuluyor ve bu güç durumda iki Mason topluluğunun sıkı bir yakınlaşma göstermeleri için ricada bulunuluyor. Kısa bir görüşmeden sonra, Kurul, savaşın üzücü sonuçlarının İtalyan Masonluğuna da acı verdiğini bildirmek üzere Maşrık-ı Âzam-ı Osmani'ye cevap vermeyi kararlaştırdı. Şu sırada ülkenin çıkarlarına ve onuru-

na zarar verebileceği için herhangi bir girişimde bulunulmazdı. İnsani görevlerini yerine getirmekle yetinmek zorundaydılar, bu nedenle de ölü ve yaralıların ailelerine yardım ediyorlardı. Vatanın çıkarları ve onuru zarar görmeden, yerine getirilmiş görevlerin temeli ve anısı üzerinde barışa ulaşılabilirse İtalya Maşrik-ı Azamı bundan büyük mutluluk duyacaktır.

(ASGOI, kaynak "Kurul Tutanakları", 2 Kasım 1911)

Albert Karasso Kardeş (1868 ile 1913 yılları arasında) Selanik, Manastır, İzmir, Yafa, Beyrut gibi kentlerdeki Locaların Fransız, İtalyan, Romen ve Yunan obediyanlarına bağlı olduklarını belirtir. Ona göre, İstanbul'da sadece yirmi kadar Loca yabancılara bağlı değildi. Karasso, 1906'da kurulan Türkiye Büyük Doğusu'nun (Grand Orient of Turkey) hareket sahasının ise İstanbul hudutlarını aşmadığını eklemektedir.

1861'de Türk Ermenileri, Fransa Grand Orient'ına bağlı olarak ve Ermenice çalışmak üzere Ser (*Amour*) Locasını kurmuşlardı. Bu Loca, 1892'ye kadar hayatiyetini sürdürebilmişti.

Rumeli ve Makedonya bölgelerinde açılan ilk Mason Locası, III. Selim zamanında (1789-1807), adı maalesef bilinmeyen, Cenova Büyük Locasına bağlı olarak Selanik'te kurulan bir Locadır. Bu Locanın İngilizce çalıştığı tahmin edilmektedir.

Abdülhamid döneminde Selanik'te; İtalya G.O.'na bağlı, yukarıda değinildiği gibi, *Macedonia Risorta*, 1906'da Fransa Grand Orient'na bağlı *L'Avenir de L'Orient*; 1905/1907'de yine Selanikte, İspanya Büyük Locasına bağlı *Perceverancia* ve 1906'da İtalya G.O.'na bağlı *Labor et Lux*, 17 Eylül 1904'te Fransa G.O.'na bağlı *Veritas* Locaları kurulmuştu. *Veritas* Locası, İzak Modiano'nun Üstadı Muhteremliğinde, İzak Botton, Yakob Mozeri, David Kohen ve İ. Modiano'nun *Macedonia Risorta* Locasından ayrılarak 24 üye ile kurduğu bir Locaydı. Ayrıca, Yanya'da Atina Grand Orient'ına bağlı *Promété*; Serez'de de *Macedonia* ve *Aristotalis*; 1907'de Yunan *Philippos* ve Romen *Stea-oa Salonicului* Locaları; 28 Ağustos 1908'de Fransa Grand Orient'ına bağlı *La Renaissance* Locası kurulmuştu. *La Renaissance* Locasının Üstadı Muhteremi Dr. Siyotis, diğer bazı görevlileri de Casanova, M. Noradungyan, Yorgi Kasiotis ve Mıgırdıç Tokatlıyan idi.

Jön Türk döneminde çok sayıda Rum ve Ermeni Mason Türk milliyetçiliğinin yükselişine karşı çıkmışlardı. Diğer taraftan da -çelişkili gözükmele birlikte- toprak talebinde bulunan ayrılıkçı hareketler le-

hinde mücadele etmişlerdi. Ermeni özerkliğini, Girit'in Yunanistan'a bağlanmasını ya da Yunanlıların Güney Makedonya'yı ilhak etmesini desteklemişlerdi. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra işler daha da açıklık kazanmış, İstanbul'daki *la Renaissance* ve İzmir'deki *Melés* gibi Localar Türkiye'nin parçalanması yönünde ateşli kampanyalar yürütmüşler, doğuda büyük bir Ermenistan'ın, batıda da büyük bir Yunanistan'ın kurulmasını sağlamak için büyük çabalara girişmişlerdi. *Melés* Locasının tamamı ve *la Renaissance* Locasının envarı Yunanistan'a kaçmışlar, Kurtuluş Savaşı süresince Türkiye aleyhine olan faaliyetlerini sürdürmüşlerdi. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Masonların, etnik ya da dinî aidiyetleri ne olursa olsun, sadece bir baskı grubu olmaktan öteye geçemedikleri ve bu anlamda diğer lobilerden daha etkili olduklarını gösteren hiçbir kanıt bulunamamıştır.

İzmir'de kurulan ilk Loca, 1789'da Cenova Grand Orient'ına bağlı ve İtalyanca çalışan *Victoire* Locasıdır. 1850 yılında Cenova Grand Orient'ı, Büyük Locaya dönüşünce *Victoire* Locası ve Selanik, Atina ve Tulon'da Cenova Grand Orient'ına bağlı olarak çalışan diğer Localar Marsilya'ya bağlanmışlardır.

1857 yılında, İrlanda Büyük Locasından berat aldığı iddia eden bir İngiliz subayı, Yüzbaşı Atkinson, İzmir'de, No.1 *İonia*, No.2 *Anatolia*, No.3 *Bizencia* Locaları ile *Grand Loge de Turquie* (Türkiye Büyük Locası) adıyla bir Büyük Loca ve bir Royal Arch Şapitri kurmuştu. Bu Büyük Loca'ya bağlı altı Loca olduğu, bunlardan Türkçe çalışanının, Enveri Efendi'nin başkanlığında kurulmuş olan *Orhaniye* olduğu bilinmekle beraber bütün bunlar hakkında fazla detay bilgi edinilememiştir. Angelo Iacovella, *Gönye ve Hilâl* isimli kitabında *Orhaniye* Locasının İtalya Grand Orient'ı tarafından 1868'de kurulduğunu ve 1872'de kapandığını yazar. Sadece, bu Locaların üyelerinin çoğunluğunun, geçici görevle imparatorlukta bulunan yabancılar olduğu, görevleri bu topraklarda sona erdiğinde Locaların üyesizlikten kapandığını biliyoruz. 1859'da *Oriental* Locası, İngiltere Büyük Locasına, İzmir'de gayri muntazam kurulmuş olan, yukarıda adı geçen *İonia*, *Anatolia* ve *Bizenzia* Localarını şikayet edip, bu Locaların kurduğu *Türkiye Büyük Locası*'nın da gayri muntazam olduğunu iddia etmiş; böylece İngiltere Büyük Locası'nın bu Büyük Locayı tanımamasını engellemiştir. Bu olay da, İngilizlerin, İstanbul'da, Bulwer başkanlığında bir Bölge Büyük Locası kurmalarını tetiklemişti. Âdil Köni'nin dedesi Mercado Benmaro'nun 1870'de *Orhaniye* Locasından almış olduğu diploma suretleri sahife 33 ve 34'de görülmektedir.

REGIA ACCADEMIA DI SCIENZE
IN TUTTO GLI AUSPICI DEL

Certificato

Noi Ven.: ed Off.: della R.: L.: *Oratoria*
dichiariamo che il C.: F.: *M. Beronni*
della nostra Officina, e possiede il grado di Ap.

Invitiamo tutte le LL.: e FF.: regolari di
suo grado, e di prestargli, in caso di 'bisogno, ai

Dato all'Or.: di *Livorno* il giorno *Giugno*

1.° Scriv.:
[Signature]

2.° Orat.:
[Signature]

3.° Tes.:
[Signature]

کتابخانه و مکتب عالی به فرماندهی صاحبزاده آقا میرزا محمد تقی
 آغا میرزا محمد تقی صاحبزاده آقا میرزا محمد تقی
 آغا میرزا محمد تقی صاحبزاده آقا میرزا محمد تقی

9 Le maritimes

A. C. H. C. A. D. U.

A TUTTI I M. SPANSI SULLA SUPERFICIE DEL GLOBO

Nel 1841 della ...
 costruiti nelle montagne del G. D. della Montagna
 cartografica che si ...
 parte del 1841 ...
 le parti che non sono ancora costruite nel 1841 ...
 In la raccomandazione della Montagna di tutti
 costruiti in grandissimo numero di cartografi
 Data nel G. di ...
 anno scorso del 1841 ...
 1841

21 BORVA

21 BORVA

21 BORVA

21 BORVA

1861 yılında, Avrupa Yüksek Şûralar Konvanında alınan kararlar, Fransa Yüksek Şûrası patenti ile, Mısır asıllı Sadrazam Sait Halim Paşa'nın oğlu Abdülhalim Paşa'nın önderliğinde Türkiye'de ilk Yüksek Şûra, *Kadim ve Makbul Skoç Riti Şûra-ı Âli-i Osmanî* adıyla kurulmuş ve 1861 yılında A.B.D. Güney Ana Yüksek Şûrası tarafından tanınmıştı. Bu Şûra uzun müddet faaliyet gösterememişti. Nihayet, ikinci defa, Belçika Yüksek Şûrası'nın girişimi ve Mısır Yüksek Şûrası'nın aracılığı ile İstanbul'da, aynı isim altında Türkiye Yüksek Şûrası, 3 Mart 1909'da fiilen, 24 Haziran 1909'da da resmen kurulmuştu. Kuruluş görevi için, Mısır Yüksek Şûrası tarafından, İstanbul'da 1. Kolordu 2. Selimiye Süvari Fırkası Komutanı olarak bulunan Prens Aziz Hasan Paşa seçilmiş ve yardımcı olarak Belçika Yüksek Şûrası üyesi Josef Sakakini atanmıştı. Prens Aziz Hasan Paşa, ilk Yüksek Şûra'nın kurucusu Prens Abdülhalim Paşa'nın yeğenidir. Yüksek Şûra yöneticileri olarak, Hakim Büyük Amirliğe Prens Aziz Hasan Paşa, Kaymakamlığa Maliye Nazırı Mehmet Cavit Bey, Büyük Müfettişliğe Mehmet Talât Sai Paşa, Büyük Hatipliğe Mithat Şükrü Bleda ve Büyük Kâtipliğe David Kohen seçilmişti. Bunların dışında, Rıza Tevfik Bölükbaşı, Fuat Hulûsi Demirelli gibi isimler kurucular arasında yer almış, bilâhare, Faik Süleyman Paşa, Dr. Mehmet Ali Baba, Jandarma Genel Komutanı Galip Bey, Hüseyin Cahit Yalçın gibi diğer, Türk Masonluğunda iz bırakmış kişiler de Yüksek Şûraya katılmışlardı.

Bu şekilde 1909'da yeniden *Şûra-i Âli-i Osmanî* adıyla reorganize edilen Yüksek Şûra, kendi bünyesine bağlı olmak üzere, *Vatan, Muhibban-ı Hürriyet, Şafak ve Vefa* adlarında dört Loca kurmuştur. Bu Localara, daha sonra, Mısır Büyük Locası'na bağlı *Resne* ve *Uhuvvet-i Osmaniye* Localarıyla, Fransız Obediyansına bağlı Renaissance Locasından ayrılan Masonların kurduğu *Terakki ve İttihat Hakikî Muhipleri* Locası da katılmıştır. Böylece yediye çıkan Sembolik Loca ile Yüksek Şûra, 24 Haziran 1909'daki toplantısında bir *Maşrık-ı Âzam* kurulmasına karar vermişti. 1 Ağustos 1909'da ikinci genel kurul toplantısına katılan 29 delege *Türkiye Maşrık-ı Âzamu*'nın ilk yöneticilerini seçmişti. Büyük Üstathğa (Üstad-ı Âzamlığa) Meclis-i Mebusan Başkan vekili Mehmet Talât Sai Paşa getirilmiş, Büyük Üstat Kaymakamı Jandarma Genel Komutanı Galip Paşa, Büyük Hatip Dr. Rıza Tevfik Bölükbaşı, Büyük Kâtip Avukat Osman Talât Bey olmuştu. Böylece, *Türkiye Maşrık-ı Âzamu*, Yüksek Şûra'nın vesayeti ve himayesi altında gayri muntazam olarak kurulmuştu. İntizam bilindiği gibi, ancak 1960'lı yıllarda büyük çabalar sonucunda sağlanabilmiştir.

Türkiye Maşrık-ı Âzamı'nın 1 Ağustos 1934 Çarşamba günü yaptığı fevkalâde celse ile kutladığı yirmibeşinci kuruluş yıldönümü münasebetiyle yapılan konuşmalardan anladığımız göre, 1934 yılında Millî Obediyans, kendine bağlı 31 Loca ile İstanbul, Ankara, İzmir, Manisa, Bursa, Samsun ve Gaziantep'te çalışmalarını sürdürmekte idi. İstanbul'daki, *Akasya*, *Etual Doryan*, *Vedad*, *Revey ve Rönesans* Localarıyla, İzmir'deki Homer Locası Fransızca, İstanbul'da çalışan İstanbul Locası Almanca ve İstanbul'da *Muhibban-ı Hürriyet*, *Vefa*, *Resne*, *Ziya-ı Şark (bilahare Tan Işığı)*, *Sebat*, *Necat*, *Selâmet*, *Murad*, *Aydın*, *Gençlik*, *Cumhuriyet Yıldızı*, *İnkilâb*, *Özkardeş*, İzmir'de *Güneş*, *Ehram*, *Merih*, *Zühal*, *Ege*, Bursa'da *Nilüfer*, *Nar*, Ankara'da *Cumhuriyet*, Manisa'da *Ülker*, Samsun'da *Işık* ve Gaziantep'te *Cenup Yıldızı* Locaları Türkçe çalışmaktaydılar.

Yine İzmir'de, 1867'de, Fransa Grand Orient'ına bağlı *Mélese* Locası kurulmuşsa da bu Loca 1870'de uykuya girmiş, bilahare 1913'de tekrar faaliyete geçmiştir. Bu Loca, yukarıda değinildiği gibi, Türkiye aleyhine hayli faaliyetlerde bulunmuş, 9 Eylül 1922'de ordu İzmir'e girince üyeleri Atina'ya kaçmış ve aynı isim altında Lozan'a kadar bu faaliyetlerini devam ettirmiştir. İşte, bu faaliyetler, orduda ve devlet kademelerinde Masonluğun ülke için tehlikeli görülmesinin ve 1935 uykulu olayının en büyük müsebbiplerindendir.

İzmir'de İngiliz Obediansına bağlı *Homer* Locası da 1876'ya kadar hayatini sürdürmüştür. Yukarıdaki listelerin incelenmesinden anlaşılacağı gibi, Fransa Grand Orienti'nin 1909'da kurmuş olduğu bir *Homère* Locası daha vardır.

1927 yılında Paris'te, üç yılda bir toplanan Milletlerarası Mason Birliğinin Konvanı'nda alınan kararlara uyarak, 22 Mart 1932'de Fransa Grand Orient'i ile Türkiye Maşrık-ı Âzamı arasında aşağıdaki kararları muhtevi bir anlaşma yapılmıştır:

Madde 1. Fransa Grand Orient'ına bağlı olarak İstanbul vâdisinde çalışan *La Renaissance* Locasıyla İzmir vâdisinde çalışan *Homère* Locası 1 Ocak 1937'den (bilâhare 1 Ocak 1935) itibaren Türkiye Maşrık-ı Âzamı'na tâbi olacaktır.

Madde 2. Türkiye Maşrık-ı Âzamı, bu Locaların gelecekte Fransız Riti'ne tâbi olarak ve Fransız dilini kullanarak çalışmalarına engel olmayacaktır. Localar da Türkiye Maşrık-ı Âzamı'nın ana tüzüklerine ve nizamlarına harfiyen uyacaktır.

Madde 3. 31 Aralık 1937 tarihine kadar bu Localar eskiden olduğu gibi çalışmalarına devam edeceklerdir. Ancak, *la Renaissance* ile *Homère* Localarının her birinin üye adedi seksenin altına düşmediği sürece, bu Localar yalnız Fransız uyruklu kişileri tekris edebilecekler, üye adedi bu rakamın altına düştüğünde de bu rakama ulaşınca kadar Fransız uyruklu olmayanların da tekrisini yapabileceklerdir. Böyle bir durumu Fransız Grand Orient'ı Türkiye Maşrik-ı Âzamı'na bildirecektir.

Fikret Çeltikçi Kardeşimizden bize ulaşan bilgilere göre, *Homère Locası* 21.12.1933'te, *la Renaissance Locası* ise 04.01.1935'te Türkiye Maşrik-ı Âzamı'na katılmışlardı. 5 Eylül 1932 tarihinde İstanbul'da toplanan Milletlerarası Mason Birliği'nin yedinci Konvanında alınan kararlar arasında, "evvelce Fransa Maşrik-ı Âzamı'na bağlı olan İstanbul'daki *Renaissance* ve İzmir'deki *Homère* mahfellerinin Türkiye Maşrik-ı Âzamı'na katılmasının kabulü" de vardı. İşte, bu iki Locanın katılımları bu karardan sonra gerçekleşmişti.

12 Ekim 1861 tarihli *Freemasons Magazine and Masonic Mirror* adlı gazeteden edindiğimiz bilgiye göre, İzmir'deki No.1108 *Homer* Locasının, 3 Eylül 1861 tarihli toplantısında, Üstadı Muhterem Hyde Clarke, bir adayı Almanca tekris ettikten sonra diğer bir adayın geçiş merasimini İtalyanca yönetmişti. 11 Eylül'de de, Üstadı Muhterem, En Muhterem Büyük Üstat'tan aldığı özel yetkiyle, gayri muntazam İzmir Masonlarından iki üyeyi Çırak derecesinde, birini de Kalfa Derecesinde intizama kavuşturmuştu. Ayrıca, Osmanlı toprakları üzerinde Fransa Grand Orient'ı tarafından; 1868'de Beyrut'ta *le Liban*, Yafa'da 1905'te *Barkai*, Kudüs'te 1913'te *Moriah*, Zahle/Suriye'de 1913'te *Etoile du Liban* Locaları; İtalya Grand Orient'ı tarafından, Adana ve Ankara'da birer, İzmir'de iki, Tripoli, Suriye ve Rodos'ta birer Loca açılmıştı. *Lübnan* Locası, siyasi hareketlere karışması neticesinde ancak onbeş yıl yaşayabilmişti.

1877-78 Rus Savaşını fırsat bilerek Güney Anadolu'da Zeytin'deki Ermeniler'in ayaklanma olayını Bâbüâli'ye bildiren ve olayla bizzat ilgilenen vali, İngiltere yanlısı olarak da bilinen Kâmil Paşa, Almanya, Amerika, İspanya, Avusturya ve Portekiz konsoloslarının da kendi lehinde şahadette bulunmalarına rağmen İngiltere konsolosu Henderson Kardeşin Ermeni tercümanının yönlendirmesiyle Bâbüâli'ye yaptığı etkiyle azledilmişti. Abdülhamit'in emriyle soruşturma, Mazhar Paşa başkanlığındaki tahkik heyeti tarafından da yürütülmüş ve Kâmil Paşa'nın haklılığı saptanmıştı. Mazhar Paşa da Henderson'un

şerrinden kurtulamamış, o da görevinden uzaklaştırılmıştı. Kâmil Paşa, yakın dostu, İngiltere'nin Beyrut konsolosu Albridge'i tanık götürmüş, o da Paşanın haklılığını vurgulamıştı. Ancak, Ruslarla barış, borçların ertelenmesi, Tunus ve Mısır'ın işgali gibi sorunlarla uğraşan Abdülhamit'in İngiliz elçisiyle salt bu konuda inatlaşacak gücü yoktu. Kâmil Paşayı eski görevine yollamadı, ama haklılığını tasdik ederse sine onu, önce Maarif ve Evkaf nâzırlıklarına, sonra da Sadrazamlığa (1885'ten 1891'e kadar) atamıştı.

Henderson'un, hem İngiliz, hem de Mason olarak, iddialarının aksine politikaya dalarak bir valiyi devirecek başarıya ulaşması Halep bölgesinde öyle bir etki yaratmıştı ki, on yıl sonra Rivista Massonica şöyle yazıyordu:

"Halep Doğusunda *Helbon* Locasından mükemmel haberler geliyor. Bu Biraderlerin ve özellikle ünlü Üstad Henderson'un etkisi öyle ki, Suriye valisi Kâmil Paşa Masonları ve Masonluğu ezdiği için başka göreve atandı. Birader Henderson'un oturduğu İngiliz konsolosluk binasında olağanüstü bir dâvet verildi. Ve ünlü Üstadın bütün dostları ve Biraderleri bu çalışkan Masonu başarısından dolayı kutlamak fırsatını buldular. Kendisi bu başarıyı Masonluğun etkisine bağlıyor. Bu olayın Halep'teki Biraderlere yolları açmış olması bakımından mutluyuz."

Olaya bu açıdan bakınca, *Helbon* Locasının ve Üstadı Henderson'un bölgenin çeşitli kent ve kasabalarında yeni Localar açmak yolundaki çabalarını da aynı siyasi niteliğe sahip görmek kaçınılmaz oluyor. Rivista Massonica'nın 1887 Aralık sayısında şu satırlara rastlıyoruz:

"Halep Maşrıkında *Helbon* Locasının Üstadı Henderson'dan Büyük Üstada gelen bir rapordan öğrendiğimize göre, Ayıntap Maşrıkında Henderson Locası 16 Kasımda törenle açılmıştır. Ünlü Birader *Henderson*, Büyük Üstad tarafından kendisine verilen görevi Ayıntap'a giderek şahsen yerine getiremediğinden bu görevi Birader I. Goldenberg'e devretti. O da, Biraderler A. Rothstein, A. Khayat, ve V. Balit ile birlikte, Mason törenlerinin hepsini yerine getirerek açılışı yaptı. *Henderson* Locası da 19 Kasım tarihli yazısı ile Büyük Üstada durumu ve çalışma amaçlarını bildirdi:

Bu saygıdeğer Locanın başarısı için temennilerimizin gerçekleşeceği muhakkaktır, çünkü, masonik duygularımızı tazelemiş olup yüce kurumumuzun yönetimine karşı borcumuzu ve ev-

rensel Masonluğa karşı kutsal görevlerimizi yerine getirmek için, hâlâ ilkel bir düzeyde bulunan bu ülkede gerçek ışığın yayılması yolunda durmadan çalışacağız."

Hemen aynı dönemde (1887), Antakya'da *Surea* Locasının yeniden uyandığı, *Luce* Locasının faaliyete geçtiği görülür. Bu gelişmeler, İtalya Büyük Doğusunu çok memnun etmiş, Yüksek Şura'ya sunulan raporda *Halep* Locasından ve onun kurmuş bulunduğu atölyelerin çalışmalarından sitayişle bahsedilmişti. Ayrıca, Halep'te, Suriye'deki bütün İtalyan Localarına yardım eden Henderson Biradere özel teşekkür mesajı gönderilmişti.

1886'da Kayseri'de 1906 yılında uykuya giren *Hakiki Kardeşler* Locası ile 1898'de Ankara'da İtalya Grand Orient'ına bağlı olduğu tahmin edilen *Veritari Consciata* Locaları mevcuttu. Veritari Consciata Locası Türkçe çalışmaktaydı. Bu Locanın da, o sıralarda yol inşaatı sebebiyle Orta Anadolu'da bulunan İtalyan mühendisler tarafından kurulduğu sanılmaktadır. Veritari Consciata Locasının Üstadı Muhterem Zafiraki Yanopulo idi ve üyeleri arasında ilk Mebusan Meclisinde Ankara milletvekili olan, idâdi öğretmenlerinden Kasım Nuri, Ankara eşrafından tüccar Yağcızade Mesut, daha sonra İzmir'de kapsamlı masonik faaliyetlerde bulunan Sadrettin Kasım da vardı. Bu Loca, 1914-1918 arasında uykuya girmişti.

Bu genellemeden sonra, şimdi de çeşitli obediyanların faaliyetlerine bir göz atalım.

FRANSIZ OBEDİYANSI FAALİYETLERİ

Beş Loca, bir şapitr, yüzlerce tekris; Osmanlı başkentinde yarım yüz-yıllık masonik varlığın bilânçosu, hiç de fena görünmüyor. Fransız Masonluğu, uzun bir çöküş yoluna girmeden önce, İstanbul'da çok parlak yıllar yaşamıştı. Bilhassa, 1858-1878 yılları arasında hayli puan toplamıştı. Diğer obediyanlara bağlı Localar da gelişmekle birlikte, Fransız liderliğine ciddî boyutta meydan okuyabilecek durumda değillerdi.

Yabancı obediyanlara bağlı Locaların hayırsever faaliyetlerine gelince: Her Locanın yıllık gelirlerinin önemli bir kısmı, yetimlere, zor durumdaki Kardeşlere yardım ve benzer hayır işlerinin finansmanına gidiyordu. Ayrıca, koşullar gerektirdiğinde (özellikle yangınlar, depremler ve kıtlıklar sırasında) Localar felâkete uğramış insanların yardımlarına koşuyorlardı. Meselâ, 1880 ilkbaharındaki büyük kıtlık

sırasında, İstanbul Masonları "*Anadolu Açlarına Masonik Yardım Komitesi*"ni kurmuşlardı. Bu Komite, dünyanın her yanından para yardımı toplamıştı. 19. yüzyılın son yirmi yılı boyunca da aynı türden başka girişimler örgütlenmişti. Localar, bu faaliyetlerde her zaman açık kimlikleriyle rol almamışlar, hayır işlerini, dışarıdan bakıldığında hiçbir masonik nitelik taşımayan paravan kurumlar aracılığı ile yürütmüşlerdi. Meselâ, 1860'larda kurulan *l'Amie du Travail* (Emeğin Dostu) adlı cemiyet, *I Proodos* Locasının paravanı idi. İşlevi, faydalı bir işe girişmek isteyen işçilere borç para vermek olan bir kredi kuruluşu görünümündeki bu cemiyet aslında, İstanbul'un küçük Rum esnafına, gerekli araç ve gereçleri edinmeleri ve işletmelerini modernleştirmeleri için yardım sağlayan bir kuruluştur. Bütün bunlara karşın, Locaların hayırsever faaliyetleri, fikrî çalışmalarını yanında ikincil bir veçhe olarak görülmelidir. Fransa obediyanına bağlı Localar ve şapitr, Fransız masonik düşüncelerinin Türkiye'de yayılmasına çalışmışlardır.

Abdülaziz devrinin sonuna doğru İmparatorluğun birçok kentinde Fransız Grand Orient'ına ve Fransa Büyük Locasına bağlı olarak yukarıda da bazılarının adları verilen Localar kurulmuştu. Bunlar; İzmir'de 1868'de *Melés*, Beyrut'ta 1868'de *le Liban*, 1869'da *la Chaine d'Orient*, Lazkiye'de 1866'da *l'Union de Peuples*. Selânik'te 1864'te *Macedonia*, İskenderiye'de 1862'de *les Régénérateurs d'Egypte*, 1865'te *l'Union Maçonnique*, 1871'de *Socrate*; Kahire'de, 1845'te *les Pyramides* ve 1868'de *le Nil*, Port Said'de 1867'de *l'Union des Deux Mers*, Süveyş'te 1867'de *l'Amour de la Vérité*, İsmailiye'de 1867'de *l'Isthme de Suez* Localarıydı. Buradan, Locaların, batı varlığını taşıyan ve ekonomik ve kültürel açıdan Avrupa ülkeleriyle sıkı bağları olan kentlerde kurulduğunu anlıyoruz.

Müslüman Masonların artması, Fransa Grand Orient'inin Türkçe ve Arapça ritüeller hazırlatmasına ve törenlerin bu iki dilde yapılmasını kabul etmesine neden olmuştu. Hattâ, Mısır'da, Fransız obediyanı 1867'den itibaren vesayet altında olsa da özerk sayılabilecek Mısır Grand Orient'inin kurulmasını bile kabul etmişti. Eldeki çok az bilgilerden edinilen izlenim; Fransa'da işlenen konularla Osmanlı Localarında tartışılan konular arasında büyük farklılık olmadığı yönündedir. 1860'lı ve 1870'li yıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nun Masonları da, Parisli, Marsilyalı ya da Lyonlu Kardeşleri gibi, sosyalizm, feminizm, bilimdeki ilerlemeler, zührevî hastalıkların tehlikeleri ve o günlerin modasına uygun diğer sorunları tartışmaktan hoşlanıyorlardı. 1868'den itibaren, o dönemde Fransız obediyanını parçalayan büyük

tartışmaya da ateşli bir şekilde katıldıkları görülmektedir. Bu tartışma, en temel sorun olan "İlâhi Güç var mıdır, yok mudur?" üzerineydi. Paris Locaları gibi Osmanlı Localarının da, tekris ve diğer törenler sırasında **Evrenin Ulu Mimarı** üzerine edilen yeminin kaldırılması için mücadele eden kendi ateleri vardı ve bütün bu tartışmalar Osmanlı İmparatorluğu'nda da Fransa'da olduğu kadar çalkantılara yol açıyordu. Ayrıca, Osmanlı Localarının çoğunda, doğrudan Fransız Devriminden alınmış düşüncelere büyük yer veriliyordu: Hürriyet, Adalet, herkesin kanunlar önünde Eşitliği ve Kardeşlik kavramları... gibi.

Osmanlı İmparatorluğunda 18. Yüzyıl sonunda kurulan Locaların, - General Kléber'in 1799'da kurduğu İsis Locası gibi- Fransız Devriminin, Hürriyet-Eşitlik-Kardeşlik üçlü sloganının yayılmasına etkili bir biçimde katkıda bulduklarını da hatırdan çıkarmamalıyız. Tanzimat dönemindeki Localara ise, devraldıkları meşaleyi taşımaktan başka bir iş kalmamıştı.

Bazı önemli Localar aşağıda özet olarak tanıtılmıştır:

L'Etoile du Bosphore Locası:

Kasım 1855'te başlayan ilişkiler neticesinde 1 Eylül 1857 tarihinde İstanbul Fransız kolonisine mensup muhtelif meslek sahibi onbeş Mason, Fransa Grand Orienti'na, *L'Etoile du Bosphore* adlı bir Locanın kuruluşu için berat talebinde bulunmuştu. Bu Locanın tahsis töreni 26 Nisan 1858'de yapılabilmışti. Kurucu Kardeşlerden bir kısmı bu yeni Locanın isminin, hâlen uykuda olan *L'Avenir d'Orient* olmasını istemişse de, çoğunluğun oyları ile adı *L'Etoile du Bosphore* olmuştu. Bir ara Locanın bünyesine, Türk memurları, Polonya asilzadeleri, Meksikalı işadamları gibi muhtelif millet ve meslekten ünlü Masonlar da katılmıştı. 1860'da matrikül sayısı 39 olmasına karşın 1865 yıllarına doğru üyelerinin bir kısmını yeni kurulan rakip bir Locaya, L'Union d'Orient'a kaptırmış ve obediens merkezine aidat ödeyemez duruma gelmişti.

1859-1870 yılları arasında Eugène Maillard Kardeşin Üstadı Muhteremliği süresince hayatta kalma mücadelesi vermiş, toplantılarına, 1860'lı yılların sonlarında 20 kadar Kardeş katılır olmuştu.

1870-1874 yılları, Pierre Héral'ın Üstadı Muhteremliğinde daha iyi koşullarda geçmiştir. 1871'de üye sayısı 27'ye çıkmıştı. Eylül 1874'de Héral öldüğünde Locanın durumu iyi idi. Bölünen *L'Union d'Orient*

Locasından ayrılan bazı Kardeşleri de bünyesine katmıştı. Fakat, Osmanlı Masonluğunun gelişmesine elverişli dönemler kabul edilebilecek, Abdülmecit, Abdülaziz ve V. Murat'ın saltanatlarını müteakip II. Abdülhamid'in iktidara gelmesiyle hoşgörü ruhu ortadan kalkınca, bu Loca da kalburüstü üyelerini kaybetmeğe başlamıştı. Nivernais'li avukat Anatole Bardant'ın Üstadı Muhteremliğe seçilmesinden itibaren de bu Loca için dağılma süreci (1879-1897) başlamıştı.

1879-1897 yılları arasında II. Abdülhamit Fransız Masonluğuna kuşku ile bakmış, dolayısı ile bu Loca da muhtelif yıldırıcı hareketlere ve tedbirlere mâruz kalmıştı. Loca, mevcudiyetinin son yıllarında ardarda krizler yaşamıştı. Locayı teşkil eden unsurlar, Yahudiler, Rumlar ve Ermeniler aralarında hiç anlaşamıyorlar, her biri Locanın denetimini ele geçirmek için her çareye başvuruyordu.

1900'de Loca, o derece kötü durumda idi ki, bazı Kardeşler, *Les Amis d'Orient* adı ile onu yenilemeği bile düşünmüş, ancak bunu gerçekleştirememişlerdi.

16 Aralık 1901'de Fransa Grand Orient'ı bu Locanın uykuya girdiğini re'sen açıklamak zorunda kalmıştı. Bununla birlikte bu Locanın dosyası ancak 1904 yılı başında nihaî olarak kapanmıştı. Şunu vurgulamak gerekir ki, Fransa Grand Orient'ının aldığı din karşıtı karar ve tavırlar da bu Locanın işlerini hayli zora sokmuştu. Eğer Fransız Masonluğu, **Evrenin Ulu Mimarı** formülüne bağlı kalsaydı, olaylar çok daha başka türlü seyredebilirdi.

L'Union d'Orient Locası:

İmparatorluktaki çeşitli unsurları bir araya getirip âhenkli bir çalışma ortamı sağlamak üzere, 23 Mart 1863'te Schinas Kardeşin Üstadı Muhteremliğinde *L'Union d'Orient* Locası kurulmuştu. Kurucuları arasında, daha önce İstanbul'daki *Italia* ve *Bulwer* Localarında yer almış bulunan birçok ünlü Mason ve İngiltere Birleşik Büyük Locasına bağlı *Oriental* ve *Bulwer* Localarının Üstadı Muhteremliğini yapmış olan Serafin Aznavur da bulunuyordu. Aznavur, İtalyan *Italia* ve Alman *Germania am Golden Horn* Locaları ile de işbirliği yapma gayreti içindeydi. Locanın üyeleri arasında, V. Murat'ın tekris olduğu evin sahibi Louis Amiable de vardı. L. Amiable Üstadı Muhterem olunca ritüelleri Türkçe'ye tercüme ettirmiş ve Locayı Türkçe çalıştırmağa başlamıştı. Loca, Louis Amiable'nin Üstadı Muhteremliği sırasında büyük gelişme göstermişti. 1865'te üye sayısı 73; 1868'de 128; 1869'da 143'e yükselmişti. Locada âdeta sadece tekris yapılıyordu.

Mesela, 1865'te akdedilen 26 celsenin 25'i tekrise ayrılmıştı. Locanın asıl üye tabanı Osmanlı azınlıkları idi. Louis Amiabile'nin Üstadı Muhteremliğinde, Musevilerin, Rumların ve Ermenilerin yanında, loca Müslümanlara da açılmıştı. 1865'te Locanın sadece üç Müslüman-Türk üyesi olmasına karşın, 1868'de 128'de 41, 1869'da 143'de 53 Kardeş Müslümandı.

Locanın başarılı çalışmalarından güç alınarak 4-18. inci Dereceleri kapsayan bir de şapitr kurulmuş, birçok kilit isim bu Locada toplanmıştı. Bunların arasında, birçok üst düzey ordu mensubu, hâkim ve Müslüman din adamı vardı. Onbeşe yakın memur bu Locada tekris olmuştu. 1868 yılında tekris olan Sadrazam İbrahim Ethem Paşa, daha önce Maarif ve Ticaret Nazırlığı görevlerinde bulunmuş Tanzimatçı bürokratlar grubundandı. Ayrıca, daha önce Maarif ve Maliye nâzırlıkları yapmış olan ve Yeni Osmanlıların lideri sayılan Mısırlı Mustafa Fazıl Paşa ile yakın adamlarının yanısıra Sultan Aziz'in yaveri Rauf Bey, valilerden Mehmet Remzi Efendi ve İzzet Paşa, iki kadı ve birçok bürokrat da bu Locaya katılmıştı.

12 Haziran 1866'da, militan bir ate olan Gustave Flourens'in (1838-1871 arasında yaşamış olan bu şahıs Paris Komününe katılmış ve ön saflarda şehit olmuştu), Fransa Grand Orient'inin onayı ile bu Locada tekris edilmesi büyük bir skandala sebep olmuş, diğer obediyanların Locaları onlarla olan ilişkilerini kesmişlerdi. Ancak 1867 yılı sonuna doğru Fransa Grand Orient'i topladığı Konvan'da, **Tanrı'nın Varlığı ve Ruhun Ölmezliği** lehinde geçici bir karar aldıktan sonra işler yatışmağa başlamıştı. Öyle görülüyor ki, bu skandal Locanın gelişimini engellememişti.

Fransız Masonluğu bu Loca sayesinde İstanbul'da hayli ilerlemeler kaydetmiş ve yukarıda görüldüğü gibi, 30 Haziran 1868'de kendi adı ile anılan bir de şapitr kurmuştu. Louis Amiabile'nin Fransa'ya dönecek olması ile Nicolas Bordéano'nun Üstadı Muhterem olarak seçilmesinden (1869 sonundan) itibaren kötü yönetim Loca'nın durumunu zora sokmuştu.

1872 başından itibaren ise, Kont Stanislas de Rochetin'in Üstadı Muhteremliğinde yönetim hatalarının devam etmesi, bu arada Türkçe tekris ve çalışmaların kaldırılması bu Loca'nın 28 Ocak 1874'de uykuya girmesine sebep olmuştu. Loca üzerine kayıtlı şapitr bir süre daha faaliyetlerini sürdürmüştü.

Ser Locası :

1864'de *L'Union d'Orient* Locasının Üstadı Muhteremlik seçimini kaybeden ve bu seçimi, Fransa Grand Orient'i nezdinde iptal ettiremeyen Aznavur, Ermenilere yönelik bir Loca kurma tasarısını geliştirip, Ser (Sevgi) Locasını 1866 yılı başında kurmuştu. Aznavur'un Mason çevrelerinde tanınan bir kimse olması dolayısıyla Ermeni cemaatinin zenginleri, tüccarları, sarrafları bu Locada görev almışlardı. Bu Locaya katılanlar arasında Ermeni cemaatinin önde gelen simalarından Garabet Ütücüyan (*Massis gazetesinin sahibi*), Mıgırdıç Beşiktaşlıyan (*Katolik Ermeni şair ve öğretmen*), Gazaroc Davud (*Protestan Ermeni öncülerinden*), Serapion Hekimyan (*Naum tiyatrosunun kurucusu*), Mateos Mamuriyan (*Gazeteci*) gibi Masonlar vardı. 22 Aralık 1866'daki resmî açılışından sonra, sadece Ermenilere açık olan bu Loca başarılı çalışmalar yapmıştı. Aznavur, diğer bazı Kardeşlerin de yardımı ile Fransa Grand Orient'inin ritüellerini Ermenice'ye çevirip çalışmaların Ermenice yapılmasını sağlamıştı.

Bu Loca, Fransa Grand Orient'i ile devamlı bir sürtüşme içinde idi. Yukarıda gördüğümüz, 1866 Haziran'ında G. Flourens adlı açıkça ate olduğunu deklare eden bir kişinin Fransa Grand Orient'i tarafından kabul edilmesini bir türlü hazmedemiyorlardı. Nihayet, Fransa Grand Orient'inin, Konvan'ında, **Tanrı'nın Varlığı ve Ruhun Ölmezliği** ilkesini resmen açıklaması ile mesele yatışmıştı. Fakat, radikal düşüncelerin Fransız Masonları arasında giderek kaygı verici boyutlarda yayılması üzerine Ser Locası üyeleri Fransa Grand Orienti'nden uzaklaşmağa başlamışlardı. Bu, 1875'e kadar devam etmişti..

1877 Konvan'ında Fransa Grand Orient'i **Evrenin Ulu Mimarı** kavramını rafa kaldırıncı, Ser Locası önemli ölçüde üye kaybına uğramıştı. 1879'da, üye sayısı 65'ten 38'e, 1882'de ise 33'e düşmüştü. Loca'da, Şubat 1876'dan Mart 1885'e kadar Üstadı Muhteremlik yapmış olan Artin Noradunkyan'ın zoruyla sadece hür düşünürlerin, ya da Fransa Grand Orient'i tarafından öne çıkarılan mutlak vicdan özgürlüğü ilkesinin kendi dinî inançları ile çelişmediğini düşünenlerin kaldığını varsayabiliriz. Egemen olan sıkıntılı atmosfere rağmen, Ser Locasının 1885 ile 1890 yılları arasında yeniden canlandığı görülmektedir. Üye sayısı, 1886'da 49, 1887'de 59'a varmış ve yeni bir Ermeni Mason nesli ortaya çıkmıştı. Fakat, 1890 yazından itibaren Ermeni devrimci grupları tarafından yaratılan kargaşalıklar, Osmanlı makamlarının azınlık örgütlenmeleri üzerindeki denetimlerini daha sıklaştırmalarına yol açmış Ser Locası da bundan nasibini alarak üye kaybına uğramış

ve Loca çalışmalarını askıya almak mecburiyetinde kalmıştı. Bazı otoritelere göre, Ser Locasının bazı üyeleri bağımsız Ermenistan için Taşnak ve Hınçak çeteleri ile işbirliği yaparak, komitecileri barındırmışlar, suikast girişimleri olmuş ve fesat hareketlerine karışmışlardı. Nihayet, hükümetle Ermeniler arasındaki gergin ilişkilerin devam etmesi Locanın Eylül 1894'te çalışmalarına resmen son verme kararı almasına sebep olmuştu.

I Proodos Locası:

1868 yılında Louis Amiabile, Cléanti Scalieri (Kleanti Skalyeri) ile Fransa Grand Orient'inin izniyle bu I Proodos (Terakki) Locasını kurdu. Locanın tahsis töreni 28 Mart 1868'de yapıldı. Millî soruna ilişkin tavrı açısından bu Loca, *L'Union d'Orient* ile *Ser Locaları* arasında yer alır. Bu Loca üyelerini Rumların arasından toplamak konusundaki açık tercihinine rağmen hiçbir zaman fazla dışlayıcı eğilimler göstermemiştir. Üyeleri arasında, Şehzade Murat, kardeşi Kemalettin ve Namık Kemal gibi sıra dışı Türkler de vardı. 15 Üye ile kurulan bu Loca hızla gelişmiş Mart 1870'de üye sayısı 34'e, Murat tahta çıktığında, 30 Mayıs 1876'da, 89'a ulaşmıştı. Bunda, 1865 yılında l'Union d'Orient Locasında tekris ve 1870 yılı sonunda da Proodos Locasında Üstadı Muhterem olan Cléanti Scalieri'nin büyük katkısı olmuştu. Rum Cemaatinin ileri gelenlerinden biri olan Scalieri, Locanın kapılarını Musevi ve Müslümanlara da açmış, bazı çalışmaları Türkçe yaparak Loca nüfusunun yarısının Rum, diğer yarısının da Musevi ve Müslümanlardan oluşmasını sağlamıştı. Şii Müslüman üyeler arasında, İran Sefaretinden üst düzey memurlar, Kaçar Hanedanı mensupları da yer alıyordu. Şehzade Murat, 20 Ekim 1872'de ve Şehzade Nurettin Eylül 1873'te Louis Amiabile'nin evinde, Şehzade Kemalettin ise, 24 Ağustos 1874'de Cléanti Scalieri'nin evinde, görevlilerin ve güvenilir Kardeşlerin hazır bulunduğu celselerde tekris olmuşlardı.

Bir başka görüşle, Kemalettin Apak Kardeşimiz, Türkiye'deki Masonluk Tarihi adlı eserinin önsözünde, "Şair Ziya Paşa Abdülaziz zamanında Mâbeyn başkâtibi idi. Herhalde Şehzade Murad Efendi'yi Mason yaptıran rehberler meyanında mühim rolü vardı" demektedir. Kendisinin, 24.06.1933'te, Şair Ziya Paşa'nın torunu, Dr. Fahrettin Işık Kardeşimizden aldığı bir mektupta aynen şöyle deniliyordu:

"....Sultan Murad'ın tekrisi meselesinde Ziya Paşa'nın âmil olması muhtemeldir buyurulmuş. Bu, bir tarihi hakikattır.. Şöyle ki, Sultan Murad ve Şehzade Yusuf İzzettin Efendilere hocalık

yapan Ziya Paşa, Sultan Murad'a tam bir masonik felsefe zerk edebilmiş ve bundan sonra tekrisini yapmıştır. Yusuf İzzettin Efendi'ye de teklif vâki olduğu halde her nedense ictinab etmiştir. Namık Kemal'in tekrisi de bunu müteakip yapılmıştır. Bilâhara Sultan Murad'ın Masonluğa intisabında Ziya Paşa'nın âmil olduğunu haber alan Abdülhamid, cülusu sırasında şart olarak ileri sürüldüğü halde, Ziya Paşa'nın başkâtipliğe tâyininden sarfinazar etmiş ve malûm olan şekilde Paşa'yı muhitinden uzaklaştırmıştır. Bütün bu olaylara ait muhaberat ve Ser Locasına ait çok mühim evrak büyük bir Mason olan pederimde tamamen mahfuz iken 1906 yılında evimiz aranırken imhâ edilmiştir. Bu olay validem tarafından 1927 yılında Mason olduğum zaman pederimin vasiyeti mucibince bana nakledilmiş ve bunu Süleyman Nazif merhum da teyid eylemiştir. Süleyman Nazif'in bu olaya nasıl muttali olduğunu bilmiyorum.

Ser Locasına ait bu evrakın pederime büyükbabam Ziya Paşa'dan intikal etmiş olması, o vakit Ser Locası kâtibinin Paşa olduğu zannını veriyor. Halbuki Sultan Murad'ı bizzat Paşa tekris ettiğine nazaran da bu esnada Paşa'nın Üstadı Muhterem olması çok muhtemeldir."

Şükrü Hanioglu'na göre, Cléanti Scalieri, Doğu Masonluğunu politikaya âlet ederek yeni bir Bizans devleti kurma hayali içindeydi. Türklerle Yunanlıları aydın bir Osmanlı sultanı idaresinde birleştirecek bir devlet düşünüyordu. Bunun da Şehzade Murat ile gerçekleşebileceğine inanıyordu. Scalieri'nin olaylardaki rolünü ortaya koyan bir Yunan görüşü şöyleydi:

"Bu iki halkın dostluğu ve işbirliği ve yeni bir Bizans Devletinin gerçekleşmesi yoğun gayret ister. Bunu gerçekleştirebilecek en müsait unsur Murad Efendi'dir. Çünkü, o, hürriyetten yanadır, zorlukları karşılayabilecek kabiliyettedir ve halkına hürriyeti vermeğe hazırdır. Bunlara ek olarak, Murat Mason olabilme özelliğine de sahiptir. İşte, bunlardan dolayı Scalieri, Murat'ın Mason olmasına yardımcı olmuş, Murat da, padişah olur olmaz anayasa ve diğer reformlar için hazırlıkla yapmağa başlamıştı. Politikaların saptanmasında ve uygulanmasında, başta Scalieri olmak üzere, sonradan Paris Belediye Başkanı olan İstanbullu avukat Francis Louis Amiable Kardeş, diplomat A.Holinsk Kardeş, Mithat Paşa, İstanbul'da İngiltere Sefiri S.G.Elliot, İran Sefiri Malcon Kardeş yardımcı olmuşlardı. Bütün bunlara

ilâveten daha etkin olup daha fazla taraftar toplamak düşüncesiyle Scalieri, Fransız Obediyansına bağlı *Envar-ı Şarkıyye* Locasını da kurmuştu (*The Young Turks in Opposition*-Ş.Haniöğlü-Sayfa 34). Belli başlı politikacıları, üst düzey din adamlarını içinde bulunduran bu Loca, üyelerinin nitelikleriyle ün kazanmıştı. İşte, bu çekirdekten Jön Türk Grubu doğmuştu. Diğer kaynaklar dolaylı olarak bunun doğruluğunu kanıtlamaktadır. Böylece, ilk Jön Türkler'in, bazı tanınmış Yunanlılarla iyi münasebet kurduklarını, bilâhare kendi programlarını uygulamaya başladıklarını öğreniyoruz. İşte, bu şekilde, Scalieri'nin liderliği, erken Jön Türk ve liberal hareketlerin karakterini açıklar."

31 Ağustos 1876'da V. Murat'ın Çırağan'a hapsedilmesinden sonra Scalieri, onu ve liberal programı kurtarabilmek için çok uğraşmış, muvaffak olamadan 1891'de vefat etmişti.

Proodos Locasının faaliyetleri hakkında biraz daha bilgi vermek bakımından, İsmail İşmen Kardeşimin titiz araştırmaları neticesinde ortaya çıkardığı ve *Tesviye* dergimizin 32nci sayısında bütün detaylarıyla bize sunduğu araştırmasından bahsetmek istiyorum. İsmail Kardeşimiz, 18 Ekim 1875 tarihinde İstanbul'daki Proodos Locası Üstadı Muhterem Kleanti Skalyeri, Nâzırları, Hatip ve Sekreter Kardeşlerin imzalarıyla Fransızca olarak Fransa Maşrık-ı Âzamı'na yazılmış olan bir mektubun metnini ve metne eklenmiş olan bir planı bize sunmuştur. Skalyeri ve envarının imzalamış bulunduğu mektubun metni şöyledir:

" Fransa Büyük Şarkına 15 Ekim 1875
Pek Muhterem Kardeşlerim

Muhterem Atelyelerimizin, istikbalde çalışmalarını Péra (Kali-ondji Koulouk) Rue Tchichéc No.5 binasında yapacağını bildirmekle bahtiyarız.

Yaklaşık yüz kırk metre karelik bir yüzölçümü olan lokalimiz masonik ritüellere göre inşa edilmiş ve dekorasyonu ona göre yapılmıştır.

Bu lokal, aynı zamanda, *Etoile du Bosphore*, İstanbul Vâdisinde Ser Muhterem Şapitri, İtalyan Büyük Şarkı Obediyansına bağlı *Risorta* Muhterem Locası çalışmaları için de kullanılacaktır..."

Scalieri'den sonra diğerk bazı masonik gruplar Osmanlı politikalarına karışma eğilimi göstermişlerdi. Bunlardan birinin lideri Stefanos Skulidis idi. Skulidis de, yeni Bizans devleti için Scalieri'nin yolunu tâkip etmişse de onun kadar başarıya ulaşamamıştır. Başarısızlığının sebeplerinden en mühimi, Abdülhamit rejiminin sıkılığı idi. 1890'ların ortalarında Yunan Masonlar faaliyetlerini dondurmışlardı. Bu olaylardaki bir Yunan görüşü şöyle idi:

"1894 başlarında, özel talimatla, Scalieri'nin oğlu ve Iğlesis, Kefallineos, ve Spanopulos gibi bazı Masonlar gayrı muntazam bir Loca kurdular. Bunlar bir Doğu Devleti kurma düşüncesindeydiler ve Locanın diğerk üyeleri, Olimpios, Stamelos, Sulidis, Yunanistan Sefiri Mavrokardato, Fransa Sefiri Paul Cambon ve İngiltere Sefiri Philip Currie ile birlikte bir plan hazırlığına girişmişlerdi.

İstanbul'da, bu gayrı muntazam Locanın üyeleri, rejime karşı, eski Osmanlı Anayasasını hayata geçirmek için harekete geçirme hazırlığı içindeydiler. Bu meyanda, V. Murat'ın hayatını kurtarma ve yeni yeşermeğe başlayan İttihat ve Terakki Cemiyetini teşvik edici girişimlerde de bulunmuşlardı."

Bu dönemde, Londra'da yayınlanan *La Turquie Libre* adlı bir gazete mevcuttu. Editörü Justin Marengo Paris kökenliydi. Yazılılarıyla kamu nizamını bozduğu gerekçesiyle Fransa Hükümetince sürgüne gönderilmişti. Zaten Osmanlı Hükümetine karşı husumet besleyen Marengo, Fransız Hükümetinin bu kararının da sultanın baskısıyla alındığını düşünmüş duyguları daha da bilenmişti. Marengo'nun gazetesinde ağırlıklı olarak V. Murat'ın lehinde makaleler yer alıyordu. Yayına başladıktan bir yıl sonra, *La Turquie Libre*, Fransa G.O.'na bağlı olan Locaların masonik toplantılarında V. Murat lehine verilen konferansları, konuşmaları ve bu konuşmaları yapan ve konferansları veren kişilerin isim ve derecelerini yayınlamağa başlamışti. Fakat, kısa bir zaman sonra bilinemeyen bazı sebeplerden *La Turquie Libre*'nin yayınları kesilmişti.

25 Kasım 1895'te, Jön Türklere atfen *Osmanlı Hürriyetperverân Cemiyeti* tarafından İstanbul'da ilk olarak hürriyetlerin kısıtlanması mevzuunda açık bir yazılı propaganda yürütülmüşti.

Şükrü Hanioglu'na göre, 1895'e kadar Mason Locaları klandestin bir şekilde çalışıyor, Jön Türk gruplarıyla temastan kaçınıyorlardı. Diğerk taraftan, Ali Şefkati Bey, bir Mason olarak, 1878'den itibaren Abdül-

hamit rejimine karşı mücadele ederek olayların içindeydi. 20 Nisan 1843 doğumlu olan bu Kardeşimiz, 2 Haziran 1872'de *Proodos* Locasında Nur'a kavuşmuş ve Cléanti Scalieri'nin yakın dostluğunu kazanmıştı. Memuriyet hayatında Devlet Şurası Tanzimat Dairesi Muavinliğine kadar yükselmiş, ancak, Teodor Kasap'ın *İstikbal* gazetesinin başyazarı ve *Hayal* adlı mizah dergisinin yazarı olarak yayınlanan yazılarından dolayı memuriyetinden olmuştu. 1878'lerde Scalieri-Aziz Komitesinin başlıca üyelerinden biriydi. Ali Şefkati Bey, Scalieri ile birlikte su yolu dehlizlerinden geçerek Çırağan Sarayına girmiş, V.Murat'ın nezdinde yirmidört saat kalmıştı. Abdülhamit'in emniyet güçlerinin komiteyi Cerrahpaşa'da baskına uğratışında Ali Şefkati Bey ele geçirilememişti. O ve Scalieri yurt dışına kaçmışlardı. Ali Şefkati Bey, ilkin Napoli'ye yerleşmiş ve *İstikbal* isimli bir gazete çıkarmağa başlamıştı. Bu gazetenin neşri ile Abdülhamit'i hayli rahatsız etmiş, ikinci defa muhakeme edilerek 1881'de gıyabında müebbet sürgün cezasına ek olarak rütbe ve memuriyetten mahrumiyetine ve mallarının müsaderesine mahkûm edilmişti. Ali Şefkati Bey, Napoli'den sonra İsviçre, Fransa ve İngiltere'ye gitmiş gazetesini oralarda da gayri muntazam bir şekilde çıkarmıştı. Ali Şefkati Bey Kardeşimizin gazetesi hiçbir zaman kendisinin Masonlarla olan ilişkisine atıfta bulunmamıştı. Ali Şefkati bey, 1895'te Londra'ya geçmiş ve sarayla barış çabaları boşa çıkınca yayına son vermişti. Böylece, *İstikbal* ile aynı zamanda çıkan *Hürriyet* mücadelenin tek gazetesi olarak kalmıştı. Ali Şefkati, Jön Türk lideri Ahmet Rıza ile İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yayın organı olan, Ahmet Rıza'nın gazetesi *Meşveret*'in Paris'teki ilk yayınından önce Londra'da tanışmıştı. Fakat, dostlukları çok kısa sürmüştü. Çünkü, Ali Şefkati 1896'da Paris'te vefat etmişti.⁽¹¹⁾

1892 ve 1900'lerde Ahmet Rıza, Mason olması için kendisine yapılan teklifleri, Jön Türkler arasındaki özel konumu ve savunduğu bazı fikirler dolayısı ile geri çevirmişti. Bununla beraber Ahmet Rıza'nın Jön Türk çevresinde hayli meşhur Masonlar vardı. Bunların başında, 1890'lı yılların ortalarından itibaren sultanın şüphe ile tâkip ettirdiği bir Mason olan Mısırlı Prens Muhammed Ali Halim vardı. Prens, bir hayli zamandan beri Ahmet Rıza ile temasta olup Jön Türklerin 1906'daki yeniden yapılanmasında önemli görevler üstlenmişti. Ayrıca, 1903'ten beri Ahmet Rıza ile temasta bulunan ve 1903 yılında Macedonia Risorta Locasına intisab eden Talât Bey de aynı gruptandı.

(11) Kemal Sâlih Sel-Mimar Sinan- sayı:18, sayfa:36-40'a bakınız.

Bu dönem boyunca masonik kuruluşlar Jön Türkleri yayınlarıyla desteklemişlerdi.

Ağustos 1876'da II.Abdülhamit'in tahta çıkmasıyla bu Loca için sıkıntılı süreç başlamıştı. Kasım 1876'da Scalieri, Loca içi kavgalar dolayısıyla Üstadı Muhteremliği bırakmak zorunda kalmıştı. 1876'da 89 olan üye sayısı, II.Abdülhamit'in iyi niyetli tavrına rağmen 1877'de 51'e düşmüştü. Her şeye rağmen, 1878 yılı başlarında Loca, İstanbul'daki diğer Localar ile işbirliği yaparak büyük bir balo tertiplemiş, üyeler bu baloya regalyeleriyle iştirak etmişlerdi.

Şubat 1878'de *I. Osmanlı Meclis-i Mebusanı*'nın kapatılmasının ardından Temmuz 1878'de bir muhbirin bazı Masonların Sultan Murat'ı hapisten kaçırmağa teşebbüs edeceklerini ihbar etmesi üzerine Loca çok zor duruma düşmüş, yıl sonunda da Locada hiçbir Müslüman üye kalmamıştı.

V. Murat'ın, akli dengesinin tamamen yerinde olduğu gerekçesiyle Çırağan Sarayı'ndan çıkarılması için muhtelif girişimlerde bulunmuştu. Bu girişimleri Skalyeri-Aziz Komitesi gerçekleştirmişti. Bilindiği gibi, Kleanti Skalyeri *Proodos* Locasının Üstadı Muhteremiydi ve bahsi geçen komitenin lideriydi. Skalyeri'nin V. Murat ile görüşmek üzere gizlice Çırağan Sarayı'na sekiz defa girdiği tespit edilmiştir. Komitenin ikinci lideri Aziz Bey, Evkaf Senedat Dairesi Reisiydi. V. Murat için yapamayacağı şey yoktu. Aziz Bey'in Mason olma ihtimali çok kuvvetlidir. Bu komitenin kadın şahsiyeti Nakşibend Kalfa idi ve diğer üyelerinin çoğunluğu *Proodos* Locası üyeleriydi. Ali Suavi Kardeşimizin öldürüldüğü Çırağan Sarayı olayından sonra yakalanabilen komite üyeleri (ki bunların arasında Tamer Ayan Kardeşimizin anne tarafından dedesi *Proodos* Locasından Süleyman Âsaf Bey Kardeşimiz de vardır), Harbiye Nezaretinde Alyanak Mustafa Paşa'nın başkanlığında kurulan Harb Divanında yargılandılar ve çoğu Fizan, Taif ve Trablusgarb'e, bir kısmı da Sakız Adası'na sürülmüşlerdi. Skalyeri gıyaben idama, Ali Şefkati Bey gıyaben 12 ve Nakşibend Kalfa da gıyaben 15 yıla mahkûm olmuşlardı.

Bütün bunlara rağmen, Jean Stamelos adlı Sakızlı bir hekimin yönetiminde Loca büyük bir direnme gücü ile gelişmeye başlamıştı. 1880'de üye sayısı 45'e, 1881'de 63'e, 1882'de de 77'ye ulaşmıştı. Üyelerin çoğu Rum ya da Musevi cemaatlerinden olmakla beraber Loca, Müslümanları da kabul ediyordu. Stamelos, küçük bir Türk-İran çekirdeği oluşturmayı başarmıştı. Bu çekirdeğin sadece 5-6 kişi olmasına rağmen çalışmalar, geçmişte olduğu gibi Rumca ve Türkçe yapılıyordu. Fakat,

radikalizme eğilimli Fransa Grand Orient'na bağlı diğer Localar gibi bu Loca da, imparatorluk sathında yıkıcı düşüncelerin yayılmasını kolaylaştırdığı kuşkusunu ile rahat bırakılmamış 1883'te 56 olan üye sayısı 1900'de 28'e düşerek gerileme trendi devam etmişti. Nihayet, 16 Aralık 1901 de Loca işlerini düzene koyamadan kapanmıştı.

La Renaissance Locası:

1901 yılı sonlarında İstanbul'da Fransız obediyanına bağlı hiç Loca kalmamıştı. Gerek II. Abdülhamit rejiminin, özellikle 1880'lerin sonundan itibaren sertleşmesi, dahili kundaklamalar, farklı etnik ve dinî cemaat üyeleri arasındaki anlaşmazlıklar, "ılımlılar" ile "radikaller" arasındaki ideolojik ayrılıklar (Fransa Grand Orient'inin tanrıtanımazlığı kabullenmesinden sonraki çalkantılar), kişisel çekişmeler, gerekse sultanın kolluk kuvvetleri ve hafiyeleri tarafından girilen kundaklama çalışmaları bu sonu getirmişti. Bu tarihlerde, Fransız obediyanına göre daha ılımlı ve muhafazakâr konumlarıyla masonik intizama bağlı kalmış olan İtalyan *Il Risveglio d'Oriente*, İngiliz Oriental ve Alman *zum Goldenen Horn* Locaları ise ayakta kalabilmişlerdi. Sinmiş bulunan Fransız obediyanına bağlı Masonlar koşullar müsait olur olmaz faaliyete geçebileceklerini umuyorlardı.

Nitekim, 1908'de dinci ihtilalin bastırılması ve II.Meşrutiyetin ilânı bu koşulu yaratmıştı. 27 Temmuz 1908'de, I *Proodos* Locasının eski üyelerinden Maraşyan (*bu kişi, Lozan'a kadar Avrupa'da Türkiye aleyhine birçok faaliyeti organize etmiştir*), İstanbul'da bir Loca kurulması için Fransa Grand Orient'ına müracaat etmişti. Maraşyan'dan birkaç gün sonra, Selânik'teki *Veritas* Locasının eski Üstadı Muhteremlerinden David Cohen ve Michel Noradungyan da Fransa Grand Orient'ına aynı gaye için başvurmuşlardı. Konjonktürün müsaitliği hayli çekimsen bir tutum içindeki Fransa Grand Orient'ını yumuşatmıştı. Böylece, *La Renaissance* adı ile yeni bir Loca, 22 Ağustos 1908'deki kuruluş celsesini müteakip 20 Eylül 1908'de yapılan bir törenle faaliyete geçmişti. Bu Loca, Jön Türkleri, mensubu buldukları Localardan, bilhassa Selânik'teki *Macedonia Risorta* Locasından, kitleler halinde cezbedeceğine inanıyordu. Fakat, bunda çok yanılıyordu. Çünkü, Türkler kendi millî Büyük Localarını kurmak niyetinde idiler. Birçok engellemelere rağmen kimse bu kuruluşun gerçekleşmesine mâni olamayacaktı. Osmanlı cephesinde asıl sorun bir Şûra-yı Âlî kurmağa yetecek kadar 33. dereceden Kardeş bulabilmektir. Fransa Grand Orient'ı bu problemi çözmeğe hiç de niyetli değildi.

Buna karşın, Jön Türkler İtalya Grand Orient'inin desteğine sahipti. Bunun kanıtı da, İtalya Şûra-yı Âlisi'nin Mart başından itibaren birçok Kardeşi 33.dereceye yükseltmesiydi.

Şûra-yı Âli-i Osmanî (Osmanlı Yüksek Şurası) ve Maşrık-ı Âzam-ı Osmanî (Osmanlı Grand Orient'i / Büyük Doğusu)'nun kuruluşu 1909 bahar ve yaz ayları boyunca birçok aşamada gerçekleşti. Fransa Grand Orient'inin çekincelerine rağmen *La Renaissance* Locasının birçok üyesi, (David Cohen, Michel Noradungyan gibi) bu yeni masonik gücün kuruluşuna kişisel olarak katılmışlardı. *Osmanlı Grand Orient'i*, ülkenin önde gelen siyasilelerini bünyesinde toplamıştı. 1909 yazından itibaren bu yeni oluşuma bağlı Locaların sayısı hızla artmağa başlamıştı. Birkaç ay içinde imparatorluğun çeşitli yerlerinde yirmiden fazla Loca kurulmuştu. Yabancı obediyanlara bağlı Locaların gelişimini önlemek isteyen *Osmanlı Grand Orient'i* yöneticileri bir konkordato akdederek tüm Osmanlı topraklarında yeni Localar kurulmasını kendi tekellerine alarak kurumlarının gelişmesini sağlamışlardı. *La Renaissance* Locası bu gelişmelerden hayli etkilenmişti. Kuruluşunun ikinci yılında, 1910'da, üye sayısı sadece 20 idi. Ağustos 1909'da, *Osmanlı Grand Orient'i*, Fransızca çalışan *Les Vrais Amis du Progrés et de l'Union* adlı ve görevlilerinden çoğu *La Renaissance* Locası üyelerinden oluşan bir Loca kurmuştu. *La Renaissance* Locasının Ermeni üyelerinden ekserisi Osmanlı obediyanına geçmiş, Rum üyeler ise Fransız obediyanını tercih ederek Locanın hayatiyetini sürdürmüşlerdi. Osmanlı İmparatorluğunun 1911'den beri ardı arkası kesilmeyen krizlerden geçtiği sürede *La Renaissance* Locası, Fransız masonik düşüncesini o kadar ihtiyatla ve mahremiyet içinde temsil etti ki, kimsenin bu durumda gocunmasına imkân yoktu. Bu Locanın, bu korkunç yılların içinden geçip 1935 yılına kadar hayatta kalmasını sağlayan da bu oldu. *La Renaissance* Locası da, Mondros Muahedesi ile 1926 yılına kadar Türkiye'nin aleyhine tavır takınarak Fransa'daki bağımsız Ermenistan davasını desteklemişti. Zaferi takiben Üstadı Muhterem ve Hatibi ile bazı üyeleri yurt dışına kaçmışlardı. Fransa Hükümetinin, yeni Türk Devleti'nin mücadelesi yanında yer alması ve savaşın kazanılacağına inanılması üzerine dönüş yaparak Milli Mücadeleyi desteklemişler ve içlerindeki hain unsurları tasfiye ederek 1935'te Türkiye Maşrık-ı Âzamı'na katılmışlardı.

Veritas Locası:

1904 ilkbaharında Selânik'te Fransız obediyanına bağlı bir Loca kurma girişimi görünür. Sonuç ancak, 17 Eylül 1904'te Veritas isimli bu

Locanın resmen açılışı ile alınır. Musevi cemaati içinde gelişen bu Locanın başlangıçta bütün üyeleri *Macedonia Risorta* Locasından gelen Masonlardı. 24 üye ile kurulan bu Locanın Jön Türk devriminin ertesinde matrikül sayısının 150'lere çıktığı sanılmaktadır. Başlangıçta sadece Musevi üye kaydeden Loca, sonraları, 1908'de 4 Yunanlı, 2 Ermeni ve 15 Müslümanı üyeliğine kabul etmiş olmasına rağmen bütün tarihi boyunca bir Musevi kurumu görüntüsü vermiştir. (Musevilerin Loca içindeki ezici çoğunluğu bunu haklı çıkarmaktaydı.) Jön Türk hareketlerinin ve bilhassa İttihat ve Terakki Cemiyetinin faaliyetlerinin *Macedonia Risorta ve Veritas* Localarında gelişmesi, 1908 Devrimi'ni müteakip, yıllarca her türlü aşağılanma ve hakaretle karşılaşan Osmanlı Masonluğunun Selânik'te alkışlanmasına, zafere ulaşmasına sebep olmuştu. Bu durum, bütün Selânik Localarına, bilhassa Veritas Locasına taleplerin hızla artmasına vesile olmuştu. Bu arada, yukarıda zikredildiği gibi, yabancı obediyanlara bağlı birçok yeni Loca kuruluyordu. Bu da kısa sürede Osmanlı topraklarında bir masonik kolonizasyon tehlikesi göstergesi oluyordu. İşte tam bu sırada Jön Türkler kendi Localarını kurup kendi obediyanlarını teşkil etmek üzere harekete geçmişler ve 3 Mart 1909'da Şura-yı Âli-i Osmanî'yi, 1 Ağustos 1909'da da *Maşrik-ı Âzam-ı Osmanî*'yi tesis etmişlerdi. *Veritas* Locasının birçok üyesi bu kuruluşlarda görev almıştı. Selânik Mebusu Emanuel Karasu bu Locanın Üstadı Muhteremliğini yapmış, üyeleri arasında, Bahriye Nâzırı Cemal Paşa, Faik Süleyman Paşa, İsmail Canpolat, Modyano, Mustafa Doğan, Nessim Mezilyah, Kolağası Doktor Faik, Bâbîâli baskınında vurulan Mustafa Necip, Gümülcine Mebusu Hoca Fehmi Efendiler yer almıştı.

10 Ağustos 1913'te Yunanlıların Selânik'e resmen el koymasından sonra, bir hayli çalkantıyı müteakip Localarında kalıp Yunan Devletinin varlığını kabul eden *Veritas* Locası üyeleri Ortodoks Kardeşleri Localarına kabul edip kentün Yunan Locaları ile kalıcı ilişkiler kurmağa çalışmışlardı. Fransa Grand Orient'ı kayıtları, bu Locanın tarihini 1933 yılına kadar izlememize izin veriyor. Bilindiği gibi, 1930'lu yılların başında Yunanistan'da faşist türde, aynı dönemde Almanya ve İtalya'da yürürlükte olan düşünce ve yöntemlerden geniş ölçüde esinlenen bir dikta rejimi iş başında idi. 1936'da, Metaxas iktidara geldiğinde *Veritas* Locasının faaliyetleri sona ermişti.

l'Avenir de l'Orient Locası:

1 Kasım 1908'de, çoğu Musevi olan ve birkaç ay önce Romanya Millî Büyük Locası tarafından kurulan *Steaoa Salonicului* Locası üyele-

rince *l'Avenir de l'Orient* Locası kurulmuştu. Selânik'te Fransız Obediyansına bağlı ikinci bir Loca kurma fikri, Selânik Masonluğunun canlanmasında önemli bir rol oynayan, fakat hakkında fazla bilgimiz olmayan Musevi Doktor Amon de Medonça'dan çıkmıştı. 1900'lerin başında Selânik'e gelen Medonça, önce, adını Amerikan Yardım Cemiyeti'nden (*Alliance'in Evlâtları*) alan *Bnei Brit* Locasının kuruluşuna katılmıştı. Bu Locanın özelliği, aynı zamanda Doktor Papus'ün *Martinizm* tarikatının da onayını almış olmasıydı. Bunun hemen ardından müritlerinden bazılarıyla birlikte *Swedenborg* Riti'ne bağlı bir atölye kurmuştu. 1915'te Fransa Büyük Locası'na gönderdiği bir mektupta, Medonça birkaç yıl içinde Selânik'te on kadar Loca kurmakla ögünüyordu. Yukarıda belirtilen iki Locanın yanısıra, *Souverain Grand Conseil General Iberique* obedyansı altında, ömrü çok kısa sürmüş olan bir Locayı, İspanya *Grand Orient*'ına bağlı *Perseverencia* Locasını, *Lusitania* (Portekiz) *Grand Orient*'ının himayesi altındaki Sebastian de Magalhaes Lima Locasını, *Rumen* obedyansından beş Locayı ve hatta *Maria Deraismes*'in le *Droit Humain* adlı uluslararası karma tarikatı tarafından desteklenen bir kadın Locasını bile kurmuştu.

Paul Dumond'un belirttiğine göre, çok sayıda belge, Amon de Medonça'nın 1906'dan itibaren Fransa Büyük Locası'nın onayını almış bir Locayı da koleksiyonuna katmak için sürekli bir etkinlik gösterdiğini kanıtlamakla beraber *l'Avenir de l'Orient* kurulduğunda başlıca öncüsünün kurucu görevliler ve Locanın ilk üyeleri arasında yer alması çok ilginçtir. Bu Loca, Fransa Büyük Locası'na bağlıydı. Bilindiği gibi, Fransa Büyük Locası, Fransa *Grand Orient*'ının aksine **Evrenin Ulu Mimarı** kavramına sâdik kalmıştı. Dolayısıyla, bu Loca ile Veritas Locası devamlı anlaşmazlık içinde idiler. Nihayet, 1909'un sonlarına doğru karşılıklı geleneksel dostluk temsilcileri göndererek bir arada varolmayı sürdürdüler. Bu Loca da, Veritas Locası kadar olmasa bile, Balkan Savaşları arifesinde 75 üye sayısına kadar erişebilmişti. Loca üyelerinin % 30'u Müslüman, % 70'i Museviydi. Jön Türk hareketi Veritas gibi bu Locayı da etkilemiş bünyesinde muhtelif ırkların ve dinlerin kaynaşmasına elverişli ortam hazırlamıştı.

L'Avenir de l'Orient'in üyeleri arasındaki meslekî dağılımı: Müslümanlar; beş doktor (Ali Derviş, Faik Hüsnu, Selim Mehmet, Muharrem Yazıcıoğlu, Rifat bin Salih), dört asker (jandarma mülâzımı Besim Kâmil, yaver Mehmet Şevket, topçu yüzbaşı Mehmet Refet, jandarma zabiti Talât Bey), iki mühendis (Musa Kâzım, Kemalettin Ahmet), iki büyük tüccar (Veli Rifat, Ali Şevket), bir sigorta acentesi

(Mehmet Tevfik), bir veznedar (Mehmet Niyazi), bir muhasebeci (Hasan Ali), iki memur (merkez cezaevi müdürü Sami İbrahim, vilâyet malî encümeni kâtibi Ahmet Tevfik), bir rantıye (Ali Dilâver) ve mesleği belirtilmemiş olan Saadettin İsmail, Hüseyin Hüsnu ve Abdurrahman Fehmi. Musevi üyeler ise; beş büyük tüccar, beş muhasebeci, dört bayi, üç ücretli, üç doktor, iki maden mühendisi, iki terzi, iki nalbur, bir banker, bir avukat, bir öğretmen, bir öğrenci ve on kişilik mesleği bilinmeyenler idi.

Esas olarak Musevi kökenli biraderlerden oluşan *l'Avenir de l'Orient* üyeleri, Osmanlı İmparatorluğunun Jön Türkler sayesinde iyi yolda olduğunu düşünüyorlardı. Üyeleri arasında imparatorluğun Hıristiyan azınlıklarından hiçbir temsilcinin yer almaması da bu açıdan oldukça anlamlı bir işaret oluşturmaktadır. Selânik'teki Hıristiyanlar - Yunanlılar, Bulgarlar, Sırlar, Eflâklılar, Ermeniler- genellikle Jön Türk rejimine düşman olarak bilinirdi. Eğer *l'Avenir de l'Orient* bu düşmanlığı paylaşıyor olsaydı -bu düşmanlık büyük ölçüde hükûmetin daha önce verdiği sözleri tutmayıp, çeşitli azınlıkların "millî" taleplerini özgürce geliştirmelerine sert bir biçimde karşı çıkmasından kaynaklanıyordu-, büyük ihtimalle üye seçiminde daha az dışlayıcı davranırdı.

Yunan birliklerinin Selanik'e girişleriyle 1913 baharında Loca hayli zayıflamıştı. 1915'e kadar iç kavgalar ve bölünmeler devam etmiş, ancak istenmeyen unsurlardan arınan Loca, 1915 sonbaharında âhenkli çalışma ortamına yeniden kavuşmuştu. 1918'de, savaşın ortasında matrikül sayısı 44'e, 1921'de de 71'e yükselmişti. Fakat, Veritas misalinde görüldüğü gibi, 1930'lu yıllarda yaşanan siyasi kaos, bozuk ekonomi, antisemitizm patlamaları, 1936'de General Metaxas'ın diktatörlüğü bu Locanın da çalışamaz duruma düşmesine sebep olmuş, nihayet Ekim 1937'de Fransa Büyük Locası'na, artık kendileriyle hiçbir yazışmada bulunmamalarının yerinde olacağını bildirerek tarih sahnesinden çekilmişlerdi.

İTALYAN OBEDİYANSININ FAALİYETLERİ

Yukarıda adı geçen İtalia Locası 28 Mayıs 1863'te *İtalia* (Bazı kaynaklara göre, *Torino*) G.O.'na bağlı olarak İtalyanca çalışmak üzere İstanbul'da kurulmuştu. Kuruluş törenini İtalia G.O.'ı adına, İtalya sefiri Marki Carraciolo Kardeş yönetmiş Üstadı Muhteremliği Veneziani Kardeş üstlenmişti. Veneziani'nin başkanlığında bu Loca birçok hayır işlerine imzasını atmıştı. Fakat, Loca iç çatışmalar nedeniyle

1867 yılı içinde üyelerinin aldıkları kararlar lağvedilmiş, yerine aynı yıl (*bazı kaynaklara göre 28 Şubat 1868, bazılarına göre ise 10 Mart 1869'da*) *Italia Risorta* adı ile yeniden kurulmuştu. Bu Loca, 1923 yılına kadar varlığını sürdürmüştü. 1887'de, İngiltere Birleşik Büyük Locası ile İtalya Grand Orient'ı arasındaki dostluğu pekiştirmek için No. 1193 Bulwer Locasından bir heyet İngiltere Birleşik Büyük Locası ana tüzüğüne kabul edilen Masonluk beratını sunmak üzere Üstadı Muhterem Antonio Geraci'yi ziyaret etmişti.

1864'de Selânik'te Macedonia Locası kurulmuştu. Bir fikir vermesi bakımından, edinilen belgelerdeki bazı ifadeleri aynen naklediyorum:

"Selânik Maşrıkından *Macedonia* Locası, birliğin ve insanlığın iyiliği için hararetle çalışmayı sürdürdü. Bir meclis kuruldu ve yeni Localar oluşturuluyor. Geçen Kasım ayında Loca lokalinde yoksullara sürekli ve ücretsiz ilâç temini ile koleralılara büyük ölçüde yardım yapıldı. İki hekim Kardeşimiz mesailerini bu işlere tahsis ederek büyük fedakârlık örneği gösterdiler. Bu arada diğer Kardeşlerimiz de hastalara yiyecek dağıtmak üzere kapı kapı dolaştılar. Locaların bulunduğu mahallerde de hastalığa yakalanmamış, fakat ihtiyaç içindeki fakirlere gıda yardımında bulundular."

İtalyan Masonluğu İzmir'de oldukça hızlı gelişmiştir. 1864'te İzmir'de *Stella Jonia* (*İyonya Yıldızı*), onu tâkiben de Manisa'da 1867'de Türkçe çalışan *Anacleto Cricca* Locası, yine İzmir'de 1867'de Rumlara yönelik *Fenice* (*Anka*), 1868'de Türkçe çalışan *Orhaniye* ve 1872'de Ermenilere yönelik *Armenak* Locaları kurulmuştu. İtalyan Mason Dergisi'nin 1872 tarihli baskısına göre, "Bu dört Loca, özerk varlıkları ve ayrı yönetimlerine karşın *Güllü Haç Egemen Meclisi*'ne bağımlı olarak tek bir aileyi oluştururlar. Bu meclis, *İyonya Yıldızı* Ana Locası adını taşır."

İzmir'deki üç ayrı Loca, değişik dillerin neden olduğu güçlükleri ortadan kaldırmak, sürekli ve yenilenen çeviriler dolayısı ile zaman kaybını önlemek maksadı ile oluşturulmuştu. *Orhaniye* Locası'nda ortaya çıkan ciddi anlaşmazlıklar bu Loca'nın, 158 no.lu kararname ile Roma Maşrıkı'ndan Tiber Vâdisi'nde Büyük Üstad Guiseppe Mazzoni tarafından 8 Mart 1872'de lağvedilmesine sebep olmuştu.

Angelo Iacovella'ya göre İtalya Grand Orienti'na bağlı Localar:

<u>Kent</u>	<u>Locanın adı</u>	<u>Locanın kuruluş yılı</u>
İstanbul	<i>Italia</i>	1863
"	<i>İtalya Risorta</i>	1867
"	<i>(x) Fenice (Anka)</i>	1868
"	<i>(x) Sincerita (İçtenlik)</i>	1868
"	<i>(x) Speranza (Ümit)</i>	1868

(x) Bu localar üye azlığı nedeniyle 1868'de Le Tre in Una (Üçü Bir arada) adıyla, bilâhare Aziziye adını alacak olan Büyük Locayı oluşturmak gayesiyle birleşmişlerdi.

<u>Kent</u>	<u>Locanın adı</u>	<u>Locanın kuruluş yılı</u>
İstanbul/Büyükdere	<i>Luce Dell'Oriente (Şark Işığı)</i>	1873
Manisa	<i>Anacleto Cricca</i>	1867
Selânik	<i>Macedonia</i>	1864
İzmir	<i>Stella Jonia</i>	1864
"	<i>Fenice</i>	1867
"	<i>Orhaniye</i>	1868'de kuruldu ve 1872'de kapandı
"	<i>Armenak</i>	1872

Bu liste, öyle zannediyorum ki, yukarıda verilmiş bulunan Celil Layiktez Kardeşimin listesini kısmen tamamlamaktadır, ya da her ikisi yekdiğerini tamamlamaktadır.

Macedonia Locasına ilk giren Türkler, Serez eşrafından Cevdet, Zihnali Sait, Bidayet Mahkemesi üyesi Süreyya Âkif Bey'lerdi. Bilâhare bunlara, Kolağası Yusuf Rasih, Mustantik Muhip, Serez Mutasarrıfı Reşit Paşa katılmışlardı. *Macedonia Risorta* Locasındaki Türkler'in arasında ise, Talât Paşa, Mithat Şükrü Bleda, Muş Mebusu Nâki Bey, Manyasîzade Refik, Kolağası Kâzım Nami, Drama Jandarma Komutanı Hüseyin Muhittin ve Maliye Müfettişi Ferit Aseo gibi tanınmış Masonlar vardı.

Rivista Massonica'da yayınlanan bir makaleden, İzmir'deki Papalık naibi Girocamo Lanza di Peraino tarafından 1745 yılında *Propaganda Fide* (İmanın Yayılması) Mukaddes Kongregasyonuna gönderilen mektubun bir bölümü, o dönemdeki masonik faaliyetler hakkında bir fikir vermek için aşağıya alınmıştır;

"Bir minnet borcu olarak, saygıdeğer efendilerimin bilgilerine sunmak isterim ki, 1744 Aralık ayı başında, İzmir'de ve diğer şark kentlerinde kurmayı tasarladıkları cemiyeti tanıtmak amacıyla farmason ya da liberi muratori (hürmasonlar) kuruluşu tarafından gönderilmiş bir adamla tanıştım. Bu adamla birlikte ortalığa inanılmaz söylentiler yayıldı. Çeşitli milletlerden, tanıştığı çok sayıda insanla büyük bir uyum içindeydi. Kazandığı bu kişiler onun peşinden koşuyordu. Öyle ki, sanki herkes onun kuruluşuna kaydolmak ve sağlam bir şekilde yerleşmek istiyordu. Bunun, tümüyle uygun bir davranış olduğunu, ne inanca ne de ruha karşı hiçbir önyargı taşımadığını, aksine insanlar arasında iletişimi çok kolaylaştırdığını düşünüyorlardı..."

diyordu Papalık Naibi.

Masonlukla temasa geçiş, Bâb-ı Âlî'de de karşı tepkilere neden olmuştu. 1748'de, bir İngiliz ordu mensubunun evinde gerçekleştirilen toplantılardan haberdar olan Sultan I.Mahmut, toplantıya katılanların tutuklanmasını ve oluşturulmuş mabetin ortadan kaldırılmasını emretmişti. İngiliz Sefiri tarafından bilgilendirilen Kardeşler kaçmayı başarmışlar, bilâhare padişahın öfkesini yatıştırmağa çalışmışlardı. Fakat, Bâb-ı Âlî, bundan böyle Osmanlı topraklarına yeni tarikatlar sokulmamasını yabancı elçiliklerden talep etmişti. Buna rağmen, yabancı obediyanlar, elçiliklerinin dokunulmazlıklarını kullanarak masonik faaliyetlerde bulunmuşlardı.

Abdülhamit dönemine gelindiğinde; 1882 sonrasında genel olarak bütün mason obediyanlarında olduğu gibi İtalyanlarınkinde de gelişme görülmüştü. İtalyanlar Mısırda da büyük gelişme göstermişlerdi. Ancak Mısır ile İstanbul Masonlukları arasındaki farkı gözönünde tutmamız gerekir. Mısır'da yönetim, Locaları kontroluna alıp politize ederken Abdülhamit bunları sadece politika yapmamaları için kontrol ettiriyordu. Bir eğlence ve hayır cemiyeti niteliğini korudukça çalışmalarına kesin olarak karışmamayı ilke edinmişti.

Bu yıllarda Locaların açık ve kapalı toplantılarında sultana bağlılık ve saygı mesajlarının çok sık tekrarlandığı görülmüştür. 7 Mart 1882'de *L'Etoile du Bosphore; Italia Risorta, Ser ve Proodos* Locaları birlikte, haricilere açık bir yemek vermiş ve kadın-erkek 250 kişi katılmıştı. Açış konuşmasını yapan Geraci, Masonların din ve politika ile ilgilenmediklerini açıklamış, *Proodos* Locasının Üstadı Muhterem'i

Stamelos padişahın sağlığına kadeh kaldırmış, *L'Etoile du Bosphore* Locasının Üstadı Muhterem'i ise Masonluğun Sultan Abdülhamit tarafından korunduğunu belirtmişti.

Ertesi yıl yine aynı Locaların ortak balosunda benzer mesajlar tekrarlanmıştı. 1886'da Italia Risorta Locası, İran elçisi Muhsin Han'ın himâyesinde fakirlere yardım için bir balo düzenlemiş ve altıyüz lira toplamıştı. Sultan Abdülhamit de yüz lira katkıda bulunmuştu. 1887'de Hasköy'deki yangın üzerine *Italia Risorta ve Bulwer* Locaları birlikte yardım kampanyasına girişmişlerdi.

Dikkat edilecek olursa, bütün bu faaliyetlerde İtalyan Locasının ve onun Üstadı Muhteremi Geraci'nin baş rolü oynadığı görülür. Demek ki, bu yıllarda İtalyanlardan gelen girişimler daha yumuşak karşılanıyordu. Nitekim, resmen açığa vurmasalar da ihtilâlciler oldukları bilinen İtalyan emekçilerinin İstanbul'da *Opera* birliği adında bir işçi cemiyeti kurmalarına da hoşgörü ile bakılmıştı. Esas olarak halka dayanan ve demokratik görüşleri savunan bu cemiyet, genellikle İstanbul'da çalışan ve 1848 ve 1860 seferlerinden kalma eski Garibaldici savaşçılar ya da bunların oğulları tarafından kurulmuştu. Şeref başkanı Garibaldi idi. Başkanı ve başkan yardımcısı Masondu. *Casa d'Italia* (İtalyan Evi) kuruluncaya kadar bunların lokali, İtalyan kolonisinin buluşma yeri olmuştur.

1887-1888 yıllarında İtalya'nın ünlü *Rivista Della Massoneri Italiana* dergisinin Türkiye'de İtalya obediyanasına bağlı Localarla ilgili verdiği bilgiler, ne denli rahat bir ortam içinde çalıştıklarını göstermesi açısından ilginçtir. Bir fikir vermesi için bir paragrafı aynen aşağıya alınmıştır.

"İstanbul Maşrık-ı Âzamı'ndaki *Italia Risorta* locası büyük bir canlılıkla çalışmalarını sürdürüyor. Bu çabanın ruhunu, bütün biraderlerin ortak arzusuyla yıllardan beri yönetimi üstlenen Antonio Geraci teşkil ediyor. Yaz tatilinden sonra çalışmalara tekrar başlanınca yapılan toplantıda İngilizlerin İstanbul'da kurmuş oldukları *Oriental* ve *Bulwer* localarından bir çok birader, İtalyan biraderlerine en sıcak dostluklarını ve gelişme dileklerini bildirdiler. *Bulwer* locasının Üstadı Muhterem'i Osmanlı donanmasında amiral olan Woods Paşa bu vesileyle parlak bir konuşma yaptı, onu *Oriental* locasının Üstadı Muhteremi izledi. Gerçekten çok güzel olan toplantı bir ziyafetle sonuçlandı. Her iki Üstadı Muhterem de *Italia Risorta* locasının onur üyesi ilân edildi. Şimdi loca fakirler yararına bir mason ba-

losu hazırlıyor. Çok başarılı olacağı muhakkak. Birader Gera-
ci'nin girişimleriyle loca kendi mason mabetini kurma kararını
aldı ve bu amaçla 150 Osmanlı lirası (3450 lîret) toplandı."

1890 Şubatındaki *Italia Risorta* Locasının balosunda İran ve İngilte-
re milli marşlarıyla Hamidiye Marşı çalınmıştı. Fakirlere yardım için
açılan kampanyaya Abdülhamit de yüzelli lira yollamıştı. 1891'de Lo-
canın geleneksel yıllık balosu Pera gazetelerinde sürekli ilân ediliyor-
du. Balo, Hamidiye Marşıyla açılmış, onu İngiliz ve İtalyan marşları
izlemişti. O sıralarda Japon İmparatorunun hediyelerini Abdülha-
mit'e getirmiş olan Japon donanmasının subayları da bu baloda şeref
misafiri olarak bulunmuşlardı.

Ayrıca, Tercüman-ı Hakikat gazetesinde "*Japon zabitlerine saadetli
Woods Paşa hazretlerinin riyaseti altında İngiliz Mason Cemiyeti ta-
rafından bir ziyafet keşide olduğu*" hakkında bir habere de rastlanı-
yordu. Yani, olayın halk, bilhassa Abdülhamit, tarafından duyulma-
sında bir sakınca görülüyordu. Nitekim, Abdülhamit donanmasının
başında bulunan *Bulwer* Locasının Üstadı Muhteremî İngiliz amiral
Woods Paşa'nın Japon gemileriyle gelen Tokyolu gazeteci Noda'nın
Beyoğlu'nu tanımasına öncülük etmesine ve daha sonra İslâm'ı kabul
etmesine yarayacak ilişkileri sağlamasına da Türkçe gazetelerde yer
verilmişti. Woods Paşa, özel olarak dâvet edilmiş olan İngiliz müslü-
manlarının şeyhülislâmî diye tanıtılan Liverpool'lu Abdullah Kilyam
(ya da Giyyom) Efendi'yi de Sultan'a takdim eden kişidir. Noda'nın
İslâmî kabul etmesiyle sonuçlanan dini bilgiyi sağlayan Abdullah
Efendi'dir. Bütün bunlar da Türk kamuoyundan saklanmamıştı.

Abdülhamit'in desteği ile Paris'te yayınlanan L'Orient dergisinin 24
Mart 1890 sayısındaki, aşağıya alınan pasajı, Sultan'ın politikasının
ana hatlarını daha o zamandan belirtmişti:

"Farmasonların toplantıları İstanbul basınında açıkça yazılır...
Farmasonlara kapılar açılır... Bu güne kadar Türk hükûmeti,
Abdülaziz'i ve Hidiv İsmail'i deviren komplolara rağmen Ado-
niram'ın yandaşlarına en büyük hoşgörüyü gösterdi. Daha son-
ra gelecekler de daha fazlasını yapamaz."

1900'de Ettore Ferrari'nin İstanbul'a gelmesiyle İtalyan Masonluğu
atağa kalkmış *Macedonia* Locası yerine Selânik'te *Macedonia* Risor-
ta Locası kurulmuş ve bu Loca, *Jön Türk* faaliyetlerinde ve İttihat ve
Terakki Cemiyeti'nin gelişmesinde büyük rol oynamıştı.

1907 yılında İtalya obediyanasına bağlı olarak, adını kurulduğu semtin, Kadıköy'ün tarihi adı olan *Kalkhedon*'dan almış bulunan *Kalkedonya* Locası kurulmuştu. Haydarpaşa ile Kadıköy arasında Rıhtım Caddesindeki bir binada Fransızca çalışan bu Locanın üyeleri arasında, Türkiye Masonluk Tarihinde isimleri geçen devrin aydınları olarak temayüz etmiş Fuat Süreyya Paşa, Fuat Hulusi Demirelli, Veteriner İhsan Abidin, Mehmet Nezir, Dr. Hakkı Şinasi Paşa, Bahriyeli Mehmet Ali Bey, Eczacı Antipa, Miralay Dr. İlyas Modyano, Fehmi İsmail ve Hoşyan Kardeşleri zikredebiliriz. *Kalkedonya* Locası, Meşrutiyatin ilânından ve *Şurayı Âli-i Osmani*'nin kuruluşundan sonra, *Ziyayı Şark* Locasının kurulması amacıyla vâki ayrılmalar sebebiyle faaliyet imkânı bulamamış ve kapanmıştı. *Kalkedonya* Locasına mensup Mirliva Faik Paşa ile birlikte Fuat Hulusi Demirelli, Miralay Dr. İlyas Modyano, Mustafa Asım, Mahmut Reşat, Dr. Fuat Süreyya Paşa, Osman Tevfik, Mehmet Nezir, Bahriyeli Mehmet Ali ve Pepo Kardeşler, Mahmut Reşat Kardeşin Kadıköy-Yeldeğirmenindeki evinde yapmış oldukları toplantıda, 18 Ocak 1910'da, 9 no.lu *Ziyayı Şark* (1935'den itibaren *Tan Işığı* adını almıştı) Locasını kurmuşlardı. Bu Loca, ilk toplantısını, *Kalkedonya* Locasının mabetinde yapmıştı. Daha sonra, Prens Aziz Hasan Paşa Kardeşin mâli desteği ile Kadıköy'de Hâle Sinemasının köşesinde tutulan bir binada çalışmalarını sürdürmüş bilâhare, 1928 yılında satın alınan ve 5 Nisan 1929 tarihinde hizmete açılan bugünkü binamızda çalışmalarını devam ettirmişti. V. Murat'ın oğlu Şehzade Selâhattin Efendinin de bu Locada tekris edilip babası V. Murat'ın önlüğünü kuşandığı Kemalettin Apak Kardeşimiz tarafından kaydedilir.⁽¹²⁾

İSTANBUL VE İZMİR DIŞINDA MASONLUĞUN GELİŞMESİ

Osmanlı ülkesinin diğer bölgelerinde de 1856-1876 arasında Locaların hızla yayıldığı görülür. Özellikle Mısır'daki Masonluk ilerdeki etkileri açısından önemli bir yer tutar.

Mısır'da ilk defa 1747'de sadece Avrupalıların üye olabildikleri bir Loca kurulmuştu. 1798'de Fransız işgali sırasında Napolyon Bonapart'ın izniyle General Kleber ve ordudaki Masonlar tarafından *İsis* Locası kurulmuş ve yerli memurlar buralara baskıyla sokulmuşsa da ordu çekilince bu Loca kapanmıştı. 1811, 1812, 1815'te yine sadece yabancıların üye olabildikleri Localar kurulmuştu. 1839'da Mısır'a sı-

(12) *Dündar Erendağ-Mimar Sinan Sayı:44 sayfa:8-10'a bakınız.*

ğınmış olan ihtilâlcî İtalyanlar da sadece kendileri için Localar kurmuşlardı. Müslümanları kabul eden ilk, Fransa Grand Orient'ına bağlı Loca olan *Piramitler Locası* 1845'te İskenderiye'de kurulmuştu. Fransa'da *IV. Henry* Locasının isteği üzerine, Cezayir Milli Kahramanı ve Mücahidi İslâm mutasavvıflarından Emir Abdülkadir bu Locada tekris olmuş bilâhare Hidiv Mehmet Ali Paşa'nın oğlu Prens Abdülhalim Paşa ile birlikte Kahire'de yeni Localar açma girişimleri olmuştu. (13)

Mısır'daki gizli cemiyetler üzerinde ayrıntılı bir araştırma yapan Prof.Landau, gizli gruplar ile birlikte üzerindeki Batılı etkisinin ilk belirtilerinin Hidiv Sait Paşa zamanında 1856 sonlarında görüldüğünü ileri sürer. 1858'de 3.Napolyon'u başarısız öldürme girişiminden sonra gizli cemiyet üyesi ve Mason, bir çok İtalyan Mısır'a sığınmış ve Mason olan Mazzini'den esinlenerek burada da gizli cemiyetler kurmuşlardı. Amaçları Fransızlardan intikam almaktı. Bunlar Mısırlıların etkiledi ve böylece Masonluğa girmenin yolu açılmış oldu. İtalyanlardaki ihtilâl cemiyeti niteliğine karşılık Fransız ve daha sonra gelen İngiliz Localarında insan sevgisi ve hayır işi temaları ağır basıyordu. Böylece, 1850 ve 1860'larda Loca sayısı hızla artmıştı. Port Sait, Mansura, Süveyş ve İsmailiye'de de, Kahire ve İskenderiye'ye ek olarak Localar kurulmuştu. 1859'da Batılı bir diplomat, Mısır ordusunda, anti-hıristiyan eğilimli bir tür Masonluğun bulunduğunu belirtmiştir.

1863'te vali olan İsmail Paşa'nın,1866'da valiliğin kendi oğlundan devam etmesi ve 1867'de ise Hidiv unvanını kullanmasına ferman alması, Mehmet Ali Paşa'nın son oğlu Abdülhalim (Prens Halim Paşa) ile arasının açılmasına sebep olmuştu. Hidivlik üzerinde hak tasarlayan Prens Halim Paşa, Fransa'da eğitim görmüş, çok dost edinmiş ve 1845'te orada Mason olmuştu. Mısır'da önce Fransa G.O.ı aktif idi. Üyeler Masonluklarını saklamıyorlardı. 1856'da Fransa G.O.ı, Bölge G.O.ı kurup Localar açmak üzere temsilci atamıştı. Prens Halim buna yanaşarak Mısır G.O.ını ele geçirip bu gücü siyasi emellerine âlet etme yollarını aramağa başlamıştı.

1867'de ilk İngiliz Locaları olan *Concorde* ve *Billûr* Locaları açılmıştı. 1867-68 yıllarında Prens Halim, İngiltere obediyanına bağlı Mısır Büyük Locasının Büyük Üstadlığına getirilmişti. İsmail'i rahatsız eden bu durum, Masonlar içinde ona bağlı olanların Halim'e

(13) Bakınız; *Emir Abdülkadir Kardeş-Tamer Ayan-Mimar Sinan Sayı:121 sayfa:11-52*

karşı tavır almaları, Localarda huzursuzluğa sebep olmağa başlamıştı. Diğer taraftan hidive suikast yapılacağı haberleri etrafa yayılmağa başlayınca 1868'de İsmail, amcasını Mısır'dan sürdürdü. Prens Halim de İstanbul'a yerleşti. İngiltere obediyanasına bağlı Türkiye Bölge Büyük Locası'nın Büyük Üstadlığına seçilmesi, o seçimin iptal edilmesi, yerine Porter'in seçilmesi ve ondan sonraki olayları yukarıda belirtilmiştir.

Uzakta olmak Prens Halim'in hidivlik makamını ele geçirebilme tasavvurunu zorlaştırıyordu. Bu arada Mısır'da İsmail'e karşı yeni direnç merkezleri oluşuyordu. Bunlarda Masonluk Prens Halim'den tamamen bağımsız olarak kullanılıyordu. Bu eylemlerin başında, 1870'de sünni ulemayı rahatsız eden konuşmalar yaptığı için İstanbul'dan uzaklaştırılan Cemalettin Afgani vardı. Cemalettin Afgani 1876'da tekris olmuş, *Doğu Yıldız (Kevkeb-i Şark)* Locasına intisab ederek 1878'de bu Locanın Üstadı Muhteremi olmuştu. Önceleri politikaya bulaşmama ilkesine bağlı görünürken, başına geçince Locayı kendi amacına hizmet için kullanma yoluna girmiş, böyle olunca da diğer üyelerle çatışma başlamıştı. Çok daha sonraları Masonluğa niçin girdikleri sorulduğunda Afgani'nin en yakın arkadaşı olan Muhammed Abduh, "*siyasal ve sosyal amaçlarla*" girdiklerini söylemiştir. Bu sıralarda Mısır'da 29 Loca faaliyettedir.

Politikayı Locaya sokmanın yanı sıra Afgani, Evrenin Ulu Mimarı fikrini reddetmekle, yani, dinsizlikle de suçlanmıştı. Bunun üzerine, İngiliz viskonsülünün başkanlığındaki bir Mason heyeti Hidiv'e, Locanın din ve politikadan uzak kalacağına dair güvence vermişler ve Cemalettin'i arkadaşlarıyla birlikte tard etmişlerdi. Bunun üzerine Cemalettin, arkadaşları ile Fransa G.O.ına bağlı yeni bir Loca kurmuştu. Bu girişim büyük ilgi görmüş Loca 300 üye toplamıştı. Bu üyelerin arasında, sonraki olaylarda önemli roller oynayan Muhammed Abduh, Saad Zaglul, Yakub Sannu (Abu Naddara olarak ünlüdür), Edip İshak, Hidiv İsmail'in oğlu ve halefi Tevfik, Urabi Paşa, Butros Gali Paşa, Süleyman Paşa, Abaza Paşa gibi sivil ve askerler vardı. Cemalettin'in teşviki ile, Beyrut'ta Amerikalıların çevresinde oluşan bir Mason grubu da Mısır'a geçmiş ve onlara katılmıştı. Böylece, *Mısır Milliyetçi Partisi (Hizb el Vatani)* kurulmuştu. Bunların Hidiv İsmail'i öldürmeyi planladıkları ileri sürülmüştü. Bu parti elemanları Hidiv İsmail'in devrilip ülkeden uzaklaştırılmasında etkin rol oynamışlardı. Afgani'ye büyük saygısı olan Tevfik'in Hidivliğe getirilmesi onların işine geliyordu. İsmail'in devrilmesi Prens Halim'i ümitlendir-

miş, fakat, Urabi'nin ve Abu Naddara'nın yardımları bile onu gayesine ulaştıramamıştı.

Abdülhamit'in Halim'i desteklediği hakkında bir bilgiye rastlanmamıştır. Tevfik'e karşı çıkmadığı ise biliniyor. Başlangıçta milliyetçilerden yanaymış gibi görünen Tevfik, muhtemelen bunların Halim'den yana oldukları inancıyla fakat daha ziyade kendisini destekleyen İngilizlerle ters düşmemek için, Afgani ve arkadaşlarından kopmuştu. Tarihçi Sami Aziz'in deyişiyle, "*İngiliz farmasonluğuna bağlı oldukça Afgani'yi rahatsız etmeyen İngilizler, Fransız farmasonluğuna katılınca Tevfik'ten, onu uzaklaştırmasını istediler*". Tevfik de bunu, "Afgani'yi nihilistlikle suçlayarak 1879'da yerine getirdi". Bu davranışının ödülü olarak da bir süre sonra, 1887'de Mısır Ulusal Büyük Locasının Büyük Üstatlığına seçilmişti. Böylece Mısır'da yerli Masonların dört siyasi cephe arasında bölündükleri görülmüştür. Abdülhamit'i destekleyenler, Afgani'yi ve Genç Mısırlıları destekleyenler ve Hidiv'i destekleyenler. Neticede, politika yapmamak adı altında Masonluk Mısır'da tamamen, 1882'den beri ülkeyi işgalleri altında tutan İngilizlerin kontrolüne girmişti.

1890'da Büyük Üstadlıktan ayrılan Tevfik'in yerine, bu mevkide otuz yıl kalacak olan İdris Bey Ragıp seçilmişti. Tevfik ve İdris Bey zamanlarında Mısır'da Masonluk hayli gelişmiş Loca sayısı 54'e çıkmıştı. 1874'te Beyrut'ta tekris olan Şahin Makarios da Mısır'a yerleşince Arapça yayınlarda büyük bir artış görülmüştü. 1886'da, yirmi beş yıl yaşayan *Al Lataif* isimli ilk sürekli Mason dergisi neşredilmeğe başlanmıştı. Daha önce Mısır'da Masonlukla ilgili tek bir kitap çıkmış iken 1889 ile 1907 arasında 19 yılda 24 eser yayınlanmıştı. Aynı dönemde Abdülhamit'in egemenliği altındaki ülkede ne bir dergi, ne de bir kitap yayınlanmıştı. Orhan Koloğlu, bu dönemde Masonluk aleyhtarını bir yayına da rastlamadığını söylemektedir.

Mısır'la Osmanlı toprakları arasındaki fark; ilkinde Masonluk yönetimden destek görürken Osmanlı ülkesinde yasal bir engellemeye girişilmemesine karşılık, yönetimden de herhangi bir teşvik gösterilmemiş olmasıdır. Bu tutum dolayısıyla tabii, Mısır'da üst düzey yönetici kadrolar Localara serbestçe girip çıkabildikleri ve bunu bir propaganda aracı gibi kullanabildikleri halde, ikincide herkes kendini frenleyerek böyle bir şeyi varsa bile duyulmamasına özen göstermiştir.

Bir fikir vermesi bakımından, Loca ve gizli cemiyet konusunda Prof. Zeine'nin yazdıklarına bir göz atalım:

"Gizli cemiyet kuranların hepsi Hıristiyandı ve amaçları Müslümanlarla eşit olmaktı. Arap ulusçuluğu yaparak Beyrut'un ünlü -Müslümanlarını da Localarına sokma taktiğini kullandılar. Locaya girdikten sonra bunlar gizli cemiyetin varlığını öğrendiler. Araplığı vurgulayarak ve Araplarla Türkler için eşitlikte ısrar ederek, hem Müslümanları hem de Hıristiyanları Türk haksızlık ve despotizmiyle mücadelede birleştirmek amacındaydılar. Ancak cemiyetin bu temel amacında tam bir fikir birliğine varılamadı. Esasen özerk bir yönetime sahip olan Lübnan sancağını da içeren Suriye vilâyetinden Türkleri çıkarmak hususunda anlaşma sağlanamadı. Faris Nimr Paşa'ya göre böylece mükemmel bir fırsat kaçırılmış oldu.

1882 ile 1883 arasındaki bir tarihte, varlığı zamanında çok iyi saklanmış olan bu özel ihtilâlcî gizli cemiyet çalışmalarını durdurdu, kayıtlarını yaktı ve kendini feshetti. Birkaç yıl sonra başka gizli cemiyetler kuruldu. Faris Nimr, Beyrut, Şam, Trablusşam gibi bazı şehirlerin 1880 yılında özellikle yabancı konsoloslukların duvarlarına yapıştırılan, Arapların vatanseverliklerine hitap edip Türk yönetimini devirmeğe çağıran afişlerin bazılarını kendi cemiyetlerinin yaptığını açıklamıştır. Artık gizli cemiyet saklı olmaktan çıkmıştı. Hatta Beyrut'un ileri gelenleri valiye bir muhtıra vererek padişaha bağlılıklarını ve ihtilâlcî cemiyetle ilgileri olmadığını bildirdiler."

Suriye-Lübnan'da ilk kurulan, 1862'de Beyrut'taki *Filistin* Locasıdır. Bu Loca, Skoç Ritine bağlı olarak çalışmış ve İngiltere'nin Suriye başkonsolosunun Üstadı Muhteremliği sırasında hayli gelişme gösterdikten sonra başkonsolosun gitmesiyle kapanmıştır. 1869'da Fransa G.O.'na bağlı *Lübnan* Locasının hayli üye topladığını görüyoruz. Suriye valisi Raşit Paşa'nın da Mason olması bu Locanın gelişmesini kolaylaştırmıştı. Cezayirli Emir Abdülkadir'in 1865'te Mekke'den hac dönüşü İskenderiye'de *El Ehram* Locasıyla teması sonucu Mason olması, Masonluğun Suriye'de yayılmasını çok etkilemişti. Şam'da, İtalya Büyük Locasına bağlı Suriye Locası kurulmuştu. Suriye'de çoğu İtalya Büyük Locasına bağlı olarak Homs, Halep ve Lazkiye'de Localar açılmıştı. Beyrut'ta Masonluğun kökleşmesinde Amerikalı Protestanların ve Protestan misyonerlerin özel bir etkinliği olmuştur. Suriye Protestan Koleji'nin başkanı rahip D. Bliss'in 1871'de kolejin temeli atılırken yaptığı konuşma ilginçtir:

"Bu kolej, renk, milliyet, ırk ve dinine bakılmadan her koşul ve sınıftan insan içindir. Beyaz, siyah, sarı, Hıristiyan, Yahudi, Müslüman ya da dinsiz herkes buraya girip, üç, beş ya da sekiz yıl için kurumun bütün avantajlarından yararlanabilir. Ve buradan da bir Allah'a, birçok Allah'a inanarak ya da hiçbir Allah'a inanmayarak gidebilir."

Kolejin 1871-1874 yılları arasında Fransızca öğretmenliğini yapan Elias Habbalin yerli halktan bir Maruniydi. Sonradan Masonluğa intisab etmiş, Volter'i okumuş ve aşırı ve ihtilâlcı fikirlere sahip olmuştu. Bir yandan da Fransa'nın Beyrut konsolosluğunun tercümanlığını yapıyordu. Onun etkisiyle, Masonluğu da benimseyen ilk ihtilâlcı cemiyet kolejde kurulmuştu. Bu grubun üyeleri arasında, isimleri sonradan çok işitilecek olan İbrahim el Hurani, Yakup Sarruf, İbrahim El Yazıcı, Faris Nimr, Şahin Makarius da vardı. Landau, Beyrut, Mısır ve diğer Masonluklar arasında bir ilişki olduğunu kanıtlayacak hiçbir ize rastlanmadığını belirtmektedir.

Beyrut'taki bu hızlı gelişme yoğun bir tepkiyi de yaratmakta gecikmemişti. Özellikle Lübnan'da katolikliğin güçlü olması ve Cizvit örgütünün etkenliği sebebiyle anti-mason akım çabuk oluşmuş ve Lübnan'da ilk anti-mason kitap bir müslüman olan Al Hac İzzettin Muhammed Al Amili tarafından 1872'de yayımlanmıştı. "*Farmasonluk Hakkındaki Şüphelerin Açıklanması*" adlı bu eser, kuruma akılcı ve fikhi gerekçelerle saldırıyordu.

Filistin'de ilk Locanın 1873'te kurulmuş olmasına rağmen tam gelişmenin, 1918'de bölgenin İngiltere'nin kontrolüne geçmesiyle gerçekleştiği görülür.

Kutsal Topraklarda İlk Mason Locası:

Kutsal Topraklarda, belgelenmiş ilk Locanın kuruluşu, Amerikalı Mason Kardeşimiz Robert (Rob) Morris'in gayretleriyle 1873'te gerçekleşmişti.

Boston'da, 31 Ağustos 1818'de dünyaya gelen Rob Morris, 3 Mart 1846'da, 33 no.lu Oxford Locasında tekris olmuş, aynı yılın 3 Temmuzunda da Üstadlığa yükselmişti. 1849 ve 1850 yıllarında *Missisipi* Büyük Locasında Büyük Duahan görevinde bulunmuştu. 1848 ve 1851 yıllarında *York Riti* derecelerini, 1854 yılında da *Skoç Riti* derecelerini almıştı. 1855'te, Moskow/Kentucky'de 200 no.lu Neville Loca-

sının Üstadı Muhteremliğini üstlenmiş, 1856'da da aynı Büyük Locanın Büyük Üstadı olarak seçilmişti. Eşi Charlotte'un çalışmalarına yaptığı büyük katkı neticesinde, 1855'te New York'ta Eastern Star Nizamının kurulmasını gerçekleştirmişti. 1865'te New York'ta Robert Macoy ile tanışmış ve beraberce *Eastern Star* ritüellerini yazıp bastırmışlardı. Bilâhare, Rob Morris, Orta Doğuya seyahate çıkmış, otoriteyi Macoy'a devretmişti. Bugün kullanılan *Eastern Star* ritüelleri Macoy'un çalışmalarıdır.

Morris, 1868'de Yafa'ya gelip vali Nureddin Efendi ile tanışmıştı. Nureddin Efendi, Fransa G.O.'na bağlı *Amitié Clémenté* Locasının ve E.K.S.R.'nin 28.derecesi olan *Güneş Şövalyeliği* Atölyesinin bir üyesiydi. Nureddin Efendi, Yafa'da bir Loca kurulmasını çok istiyordu.

Bu arada Morris, Maine/USA'dan gelmiş bulunan dört Masona (G.J.Adams, Rolla Floyd, Toombs, ve Walker) ulaşmıştı. Bu Masonlar, 1866'da Kutsal Topraklara gelip yerleşmişler ve İsa'nın ikinci gelişini bekliyorlardı. Morris, bu tarihi bölgeye, Kutsal Topraklara, Masonluğu götürmek, Kutsal Toprakları ziyaret eden ve mahallî Masonları biraraya getirmek gayesiyle eski Kudüs'ün duvarları altındaki bir mağarayı toplantı yeri olarak seçmişti. *Pamuk Mağarası (Magharat el-Kittan)*-Pamuk depolamak için kullanılmasından dolayı- olarak bilinen bu mağara, 300 yıl unutulduktan sonra 1854'te Amerikalı kâşif Dr. Barclay tarafından bulunmuştu.

Morris, mahallî dört ve muhtelif ülkelerden ziyaretçi veya görevli olarak bölgede bulunan, Lindesay Goodrich, John Oxland, Rahip J. Every, Charles Warren ve Henry Petermann adlı Masonlarla *Moot Lodge (Tartışmalı Loca)* adını verdiği Locayı teşkil ederek zikredilen mağarada muhtelif toplantılar yapmıştı.

Morris, Amerika'ya döndükten sonra, Kudüs'te normal düzenli bir Loca kurmak için, Kentucky, İngiltere, İskoçya, İrlanda, Iowa, Minnesota, Michigan ve Ohio Büyük Localarına müracaat etmiş, fakat, Eastern Star ve benzeri kuruluşların yaratıcısı olması dolayısı ile müracaatları geri çevrilmişti. Sonunda, şahsî dostu olan, Kanada Büyük Locası Büyük Üstadı William Mercer Wilson, onun isteğini yerine getirmiş, ona, 17 Şubat 1873'te, No.293 *Royal Solomon Mother Lodge* adına, Kudüs ve civarında çalışmalarda bulunması (Localar açması) için berat vermişti. Bu Locanın ilk toplantı tersimatına göre, Locanın, Kanada Büyük Locasından aldığı beratla, John Seville Kardeş tara-

findan, 7 Mayıs 1873'te organize ve törenlerinin, Kudüs şehrinin altındaki Kral Süleyman'ın Taş Ocağında icra edildiğini öğreniyoruz. (Burada bahsedilen Taş Ocağı, yukarıda zikredilen Pamuk Mağarasıdır.) Anlaşılabacağı üzere, Morris Filistin'e geri dönmemiş, Üstadı Muhteremliği John Seville üstlenmişti. Tersimatlar, Locayı teşkil eden Kardeşlerin masonik bilgilerinin hayli az ve zayıf olduğu intibamı vermekte, daha sonraki tersimatlardan da, Kanada veya Birleşik Devletlerden ziyaretçi Kardeşlerin, kendilerine yardım etmeleri ve eğitim vermeleri için gelmelerinin dört gözle beklenildiği anlaşılmaktadır.

Diğer bir kaynak (Daniel Goshen'in "*Eretz-İsrael'deki Masonluk Tarihine Katkı*" adlı yayınlanmamış makalesi), kurucular arasında, Yafa İngiliz Konsolosu Yakub Esad Hayat'ın oğlu William Habib Hayat'ı zikreder. William Habib, 1862'de babası öldükten sonra on yıl onun yerini almış 1872'de Kudüs'e yerleşmişti. William, İngiltere'de eğitim görmüş muhtemelen orada Masonluğa intisap etmişti. Her ne kadar kurucular listesinde ismini göremiyorsak da William Habib'in 1889'da Locanın Üstadı Muhterem'i olduğunu ve bu görevini dört yıl sürdürdüğünü biliyoruz. Bu dönemde, Kanada Büyük Locası yıllıklarında da müteaddit defalar görüldüğü üzere, bu Locanın *Arapça, Suleiman el-Moloki* şeklindeki ismine de rastlanılmaktadır.

1875 yılında, dışarıya para transferinin güçlüğü nazarı dikkate alınarak Loca ödemelerden muaf tutulmuştu.

1877'de, St. Catherine'de toplanan yıllık konvanda Büyük Üstad J. K. Ken, Locanın içinde bulunduğu zorlukların en kısa zamanda aşılacağını ve güzel günlerin onları beklediği temennisiyle Locaya, görevlilerin regalye ve bijularının gönderilmesi arzusunu bildirmişti.

1882'de, London/Ontario'da toplanan yıllık konvanda Büyük Üstad James Mofat, bu Loca ile yıllardır iletişim sağlanamadığını, Locayı ziyaret eden bazı İngiliz Masonların bu ziyaretlerinden çok memnun kaldıkları, fakat, hiç birinin, Kanada Büyük Locasından alınmış olan berattan haberi olmadığını bildirmişti. Buradan da, beratın, tüzüklerimiz mucibi, Locada bulunmadığını veya gösterilmediğini anlıyoruz.

5 Şubat 1898 tarihli, Toronto'da intişar eden The Masonic Sun'da yayınlanan rapora göre, o tarihlerde Locanın yirmidört üyesi vardı. Fakat, Locanın toplanacağı, kendine mahsus bir mabedi yoktu. Toplantılarını Howard Hotel'in bir salonunda yapıyordu. Otelin sahibi Alexander Howard da Locanın etkin bir üyesiydi.

Bir zaman sonra Loca, sorgusuz sualsiz her Masona kapısını açmıştı. İntizamını kaybeden Fransa G.O.indan ve benzeri obediyanlardan Masonun Locayı ziyareti onun da intizamını kaybetmesine yol açacaktı. Nitekim, Ağustos 1902'de Büyük Üstad Richard B. Hungerford, Ontario'da, Kanada Büyük Locası Büyük Sekreterine, Locadan, beratın, kayıtların, mühürün ve tüm yazışmaların iadesini istemesi talimatını verdi. Fakat, bu taleplere Locadan hiçbir cevap gelmedi. Nihayet, 1907 yılında toplanan Kanada Büyük Locası Konvanında Büyük Üstad James H. Burritt, 25 Mart 1907'de Locanın beratını iptal ettiğini ve bütün muntazam Büyük Localara durumun sirküle edileceğini bildirdi. Bundan sonra Kanada Büyük Locasından bu hususta her hangi bir ses çıkmadı. Öyle zannediliyor ki, Loca, faaliyetlerine daha 6-7 sene devam etmişti.⁽¹⁴⁾

Buraya kadarki çalışmaları özetleyecek olursak:

1856 öncesine ait güvenilir bilgilerin azlığı, rivayetleri ön plâna çıkarılmıştır. Localar tümüyle Avrupalıların kontrolünde olup yerli Mason sayısı pek azdır. Bu dönemde her aydını Mason sayma eğilimi hâkimdi. Buna iki karşıt grup da katkıda bulunmuştu. Masonlar, her açık ve hür fikirlinin Mason olduğunu söyleyerek övünmek için; karşıtları ise çağdaşlaşmanın dinsizlik olduğu tezlerini kuvvetlendirmek için. Bu dönemin en önemli olayı, Osmanlı Devleti'nin çağdaşlaşma girişimindeki yapı değişikliğini başlatan Tanzimat'ın ilânıdır (1839). Mutlakiyetçi aydın bir sultanın (Abdülmecit) desteği ile başlatılan harekette aydın yönetici kadrolar çoğunluğu oluşturur. Bunların arasında Masonlar sınırlıdır.

1856 Kırım Savaşından sonra, eldeki belgelere dayanarak, Osmanlı unsurlarının toplu olarak Masonluğa girmeğe başladığı görülür. 1856 sonrasında Masonluğun Osmanlı toplumuna en büyük katkısı, Osmanlı milleti yaratma gayretinin temelini oluşturan İttihadı Anasır (*unsurların birleşmesi*) kavramını pekiştirme yolunda olmuştur. Bunun gerçekleştirilmesinde Masonların büyük katkısı vardır. Masonluğun hayır işleri de ön planda tutulmuştur. İttihadı anasır gayretine rağmen Localar, kendi dışlarında, özellikle dile dayalı olarak başlayan ulusçu akımları önlemekte başarılı olamamışlar; hattâ bir ölçüde buna katkıda bile bulunmuşlardı.

Masonluğun tamamen politika dışı kalma ilkesine rağmen bu önlenememişti. Bir merkezden yönetilen politika bahis mevzu değilse de, ço-

(14) Bakınız: *Ars Quatuor Coronatorum-Cilt 113 s.185-200-Leon Zeldis*

ğu zaman kişiler, bazen de değişik cemaatlere açık olmayan Localar, politikaya bulaşmaktan kurtulamamışlardı. Orhan Koloğlu'na göre, Avrupa'nın pek çok ülkesinde Masonluk zaman zaman yasaklanırken Osmanlı ülkesinde aslâ resmî bir yasaklama görülmemiştir. 1740'lar da ilk ve 1820'lerde ikinci defa Masonluğun yasaklandığı hakkındaki iddialar ciddi bir temele dayanmamaktadır. Osmanlı Devleti'nde yasaklamalar fesat ve fitne cemiyetlerini hedef almıştır. Bunlarda da ilk dönemde Bâbîâlî'nin destekleyicisi Rum Patrikliği'ni memnun etmek ön planda rol oynamıştır.

Abdülaziz'in saltanatının son dönemindeki birkaç yıl içinde, Osmanlı topraklarının dışındaki yabancı obediyanlara bağlı bir çok Locanın, ülkenin belli başlı kentlerinde hızla kurulduğunu görüyoruz. Paul Dumont'a göre, bu gelişme, Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı'nın politik ve ekonomik etkisine açılmasıyla da açıklanabilir. Bu, aynı zamanda, Avrupa'da geçerli olan düşüncelere ve Batı'nın yaşam tarzına da bir açılış olarak nitelendirilebilir. Aslında, 1840'lardan başlayarak Osmanlı Eldoradosu'nu dolduran çok sayıda Avrupalı serüvenci olmasaydı, Osmanlı Masonluğu'nun gelişimi pek dar bir çerçeve içinde kalacaktı.

İlk defa 1871'de, Âli Paşa'nın vefatı üzerine yerine sadrazam olan Mahmut Nedim Paşa, bilinçli bir Mason tasfiyesi yapmıştır. Locaların yoğun şekilde politikaya âlet edilmesi ilk olarak 1860'ların sonlarında Mısır'da görülmüştür. Hıdivliğe aday olanlar bu kurumdan destek almağa çalışmış, Avrupalı Masonlar da buna katkıda bulunmuşlardı.

Veliaht Murat'ın Masonluğa girmesinde baş rolü, amcası Sultan Aziz'in taht sırasından onu uzaklaştırıp kendi oğlu Yusuf İzzettin'i geçirmeğe çalışması oynamıştır. Orhan Koloğlu'na göre, Murat, ilkelerine inanmaktan çok siyasî destek gayesi ile kuruma girmiştir. Abdülhamit Mason olmamışsa da, Avrupa'daki bütün hükümdarların, ülkelerindeki Mason teşkilâtlarının başı olduğunu aklından çıkarmamış, kapitülasyonların yabancıların toplantılarına müdahaleyi önlediğini de unutmuyarak Localara karşı davranışta bulunmamıştır. Ancak bunları, siyaset dışı kalıp, hayır ve sosyal buluşma kurumu kimliğinden çıkmamaları için sıkı kontrolde tutmuştur. Hattâ faaliyetlerine bağışlarda bile bulunmuştur. Yerli ve yabancı Masonlara üst düzey görevler vermekten çekinmemiştir.

Nitekim, 1870 öncesine ait, Masonların kamuya yansıyan faaliyetleri meyanında hayır işlerine yönelik balo ve toplantıları görüyoruz. Toplanan bağışlar fakirlere ve kazazedelere dağıtılıyordu. Örnek olarak:

- 1864 başlarında, *Italia* Locasının balosunda fakirler için bağış toplanmıştı.
- 1866'daki kolera salgını sırasında *Italia* Locası hasta taşıma servisi kurmuş ve hastalara bedava ilaç dağıtmıştı. Bu hizmetlerinden dolayı Üstadı Muhterem Veneziani'ye Mecidiye Nişanı verilmişti. Aynı yılın Mart ve Eylül aylarında çıkan yangınlarda zarar görenler için iki defa bağış toplanmıştı (5 ve 15 bin kuruş).
- 1866'da Doğu Birliği (*L'Union d'Orient*) Locası, geliri Masonların yaptırdığı okula verilmek üzere bir balo düzenlemişti.
- 1867'de İzmir'de *Stella Ionia* Locası muhtaçlar yararına bir balo tertiplemişti.
- 1868'de Menemen su baskını kurbanları için bir balo düzenlenmişti.
- Bu etkinlikler gizli yapılmıyordu, aksine toplumun dikkatini çekecek bir aleniyete sahiptiler. 1868'de *Arete* Locasının Pera'da verdiği baloda fakirler için binlerce frank toplanmıştı. Bu baloya birçok birader, bijuları, uniformaları, önlükleri ve kılıçlarıyla katılmıştı.

O yıllarda bir Mason gözlemci şu görüşleri belirtmişti:

"Şimdi sorulabilir: Masonluk Doğu'nun bu bölgesine ne getirmiştir? Şu cevabı verebilirim: Her ne kadar hayırseverliğimizi belirgin ve sürekli şekilde kurumlaştırabilmiş değilse de, birçok hastane, okul ve bazı aileler değişik zamanlarda yardım görmüşlerdir. Ama farmasonluk eğer sadece Rumu, Türkü, Ermeni, Yahudiyi ve Roma Katoligini gerçek bir dostluk içinde birleştirmenin dışında bir şey yapamadıysa, bu cemaatler arasında var olan kökleşmiş önyargıları bilenler, bunda bile kurumumuzun insanlığa altın harflerle kaydedilmesi gereken hizmetleri gereğince takdir edebilirler."

Abdülhamit, saltanatının ilk yıllarında Murat'ı kurtarma ve tekrar tahta çıkarma amacıyla düzenlenen masonik kökenli eylemlerin bütün Masonluğa mal edilmemesi gerektiğine inanmış, soruşturma ve cezalandırmaları ona göre yapmıştır. Paris'in ortasında "*Abdülhamit Masonluğun dostu ve koruyucusudur*" şeklindeki nümayişi kendisi istememiştir. Hakkında söylenen pek çok şeyi düzelttirmek için bütün diplomatlarını harekete geçirmeyi becerirken bu konuda hiçbir hareketi olmamıştır. Abdülhamit Saltanatının ilk onbeş yılında Masonla-

rın, Locaların ve Loca bulunan kent sayısının arttığı görülür. Ancak Masonluğun ilkelerine olmaktan ziyade, memurlarının yabancılarla fazla ilişkide bulunmalarına karşı olduğundan, Türk ve Müslümanları Masonluktan caydırıcı bir politikası vardı. Esas olarak Localardaki ihtilalci çabaları engellemeyi amaçlıydı. 1891-1892'den sonra Mason Localarına ilginin azalmasında Avrupa'daki **Evrenin Ulu Mimarı** tartışmasının yoğunlaşması ve bir kısım Locaların ayrılıkçı, ihtilalci akımların yuvası haline gelmesi baş rolü oynamıştır diyebiliriz.

Belgeleri hayli kısıtlı olan, Türkiye Maşrık-ı Âzamı'nın 1909 yılında kuruluşundan önceki dönem hakkında yapmış bulunduğum çalışmamı sizlerle paylaşmış bulunuyorum. Muhtelif obediyanların arşivlerinin incelenmesi neticesinde ortaya çıkarılacak yeni belgelerin ışığında bu dönemin karanlık noktalarının aydınlatılacağını ümit ediyorum. Bu ümidim, Türkiye Masonluk Tarihinin bütün dönemlerini içine alan kapsamlı bir çalışma için de geçerlidir.

KAYNAKLAR

- Abdülhamit ve Masonlar - Orhan Koloğlu*
Abdülhamit Döneminde Masonluk - Orhan Koloğlu (Nisan 1991'de Milliyet Gazetesi'ndeki yazı dizisi)
Ana Çizgileriyle Türkiye'deki Masonluk Tarihi - Kemalettin Apak
Ancient and Accepted - John Mandleberg
Ars Quatuor Coronatorum - Transactions - Cilt 112 ve Cilt 113
Büyük Larousse ve Axis Büyük Ansiklopedi (Milliyet/Hachette yayını)
Büyük Şark Dergileri
Coil's Masonic Encyclopedia - Henry Wilson Coil
Dünyada ve Türkiye'de Masonluk - Hasan Cem
EKSR ve Jüripuridans - Tamer Ayan
Encyclopedia of Freemasonry - Albert G.Mackey
Encyclopedia Britannica
Gönye ve Hilâl - Angelo Iacovella
Hamtaşın Evrimi - Tamer Ayan
Hürmasonluk Tarihinden Notlar - Fikret Çeltikçi
İlk Türk Masonları ve Sultan V - Semih S. Tezcan ve İsmail İşmen (Mimar Sinan Yayınları No. 22)
İttihatçılar ve Masonlar - Orhan Koloğlu
Masonluk - Remzi Sanver

*Mimar Sinan Dergileri (Özellikle Sahir Erman ve Suha Umur'un yazıları. Diğer isim-
ler için dip notlara bakınız.)*

Osmanlıcılık, Ulusçu Akımlar ve Masonluk - Paul Dumond

Şakul Gibi Dergileri (Özellikle Suha Umur'un yazıları)

*Tanzimat Döneminde Toplum ve Masonluk - Paul Dumond (5-6 Mayıs 1989'da Al-
manya / Essen'de gerçekleşen panele sunulan tebliğ)- Tesviye Dergileri*

The Concise History of Freemasonry - Robert Freke Gould

The Young Turks in Opposition - M.Şükrü Hanioglu

*Türkiye Büyük Locası Kuruluşu Öncesi (Birinci Dönem) - İnternette,
<http://www.mason.org.tr/> sitesi.*

Türkiye'de Hürmasonluk Tarihi - Tahrir Heyeti

Türkiye'de Franmasonluk - Z. H. Velibeşe

Türkiye'de Masonluk Tarihi - Cilt 1 - Celil Layıktez

*Türkiye'deki Masonluk Tarihi- Kemalettin Apak'ın 24.02.1932'de Merih Mahfilinde
verdiği konferans notları*

Türkiye'de Masonluğun Doğuşu - Abdurrahman Erginsoy

Türkiye'de ve Dünyada Masonluk ve Masonlar - İlhami Soysal

*Türkiye Milli Büyük Meşriki'nin 25inci Yıldönümü münasebetile fevkalâde celsede
okunan nutuklar ve neşideler - İstanbul Meşriki - Alaeddin Matbaası (01.08.1934)*

1895 YILINDA İSTANBUL'DA MASONLUĞUN DURUMU

Yazan: **Louis AMIABLE**
Çeviren: **Celil LAYİKTEZ**

STATE OF FREEMASONRY IN ISTANBUL IN THE YEAR 1895

Louis Amiable (1837 - 1897) is well known for his history of the Lodge "Les Neuf Soeurs", center of the French Enlightenment before the Revolution. Louis Amiable was in Istanbul, invited by the court, to organize the Turkish Bar Association from 1864 to 1870 and later again up to 1889. Prince Murat, later Sultan Murat V and his two brothers, princes Nurettin and Kemalettin, were initiated in a special ceremony of the Lodge Proodos. The ceremony, was performed in Amiable's home in Istanbul.

In 1895 Louis Amiable has submitted a report to the authorities of the Grand Orient on the state of Freemasonry in the Ottoman Empire. The following is the translation of his report.

Louis Amiable K.'in Büyük Hatip sıfatıyla 1895 yılında Grand Orient Büyük Kuruluna sunduğu rapor. (TBL arşivi, No. 102.00/2090)

LOUIS AMIABLE (1837 -1897)

Hukuk Doktoru Louis Amiable, yabancımız değildir. Osmanlı İmparatorluğu barosunu düzenlemek üzere 1864 ile 1870 arası görevli olarak İstanbul'da bulunmuş, 1871 Almanya - Fransa harbi esnasında kısa bir süre için ülkesine dönmüş, sonra tekrar Türkiye'ye gelerek 1889'a kadar İstanbul'da ikamet etmiştir.

1889'da Clemenceau ile "Justice" mecmuasını yayınlamış; Aix en Provence Temyiz mahkemesi müşavirliğini, sonra da Paris 5 ci Arondisman'ının Belediye Başkanlığını yürütmüştür. 1897'de Aix'de ölmüştür.

Louis Amiable K. 1865 - 1870 arası İstanbul'da Fransa Grand Orient'ına bağlı l'Union d' Orient Locasının Üstadı Muhteremliğini yapmış ve 1868'de aynı Locaya dayalı bir Rose Croix Şapit-rini kurmuştur.

1868'de Kleanti Skalyeri ile Proodos Locasının kurucuları arasında olup, Şehzade Murad Efendi (sonradan 5. Murad), 20 Kasım 1871 tarihinde bu Locanın, kendi evinde yapılan, çok özel ve gizli toplantısında tekris

edilmiştir. Kleanti Skalyeri'nin Üs. Müh. olduğu bu toplantıda Louis Amiable Ha. görevindeydi.

Louis Amiable, Aydınlanma'nın beşiği Les Neuf Soeurs (Dokuz İlham Perisi) Locasının tarihini yazmış, bunun için de Grand Orient arşivlerini, Loca tersimatlarını, zamanın gazete kupürlerini, Loca ve Kardeş yazışmaları ile kişisel hatıratları inceleyerek önemli bir iş başarmıştır. (Bak. Mimar Sinan No. 88, s. 25. - "Voltaire - Les Neuf Soeurs Locası - Ahlâk İlkeleri Beyannamesi" - Celil Layiktez)

Louis Amiable'in Türkiye'de Masonluğun durumu üzerine 1895 yılında yazdığı rapor:

Fransa Grand Orient'ına bağlı dört atölyeyi -üç Loca ile bir Şapitr- denetlemek resmî görevi ile ve aynı bölgede faaliyet gösteren diğer obediyanlara bağlı Localar hakkında bilgi toplamak üzere İstanbul'a gitmiştim. 1864 - 1879 yılları arasında bu büyük başkentte yaşadığımı, on bir yıl avukatlık yaptıktan sonra, dört yıl boyunca Bab-ı Âli'de hukuk danışmanı olarak görev yaptığımı biliyorsunuz. 1865'in başından 1869'un sonuna kadar oradaki başlıca Locamızın Üstadı Muhteremliğini yaptım, sonra da, şapitrimize dört yıl boyunca başkanlık ettim. Son on beş yıl içinde, İstanbul Masonluğunun

genelinde nasıl değişikliklerin vuku bulduğunu tespit etmek gerekiyordu.

İstanbul Hürmasonluğunu doğru anlatabilmek için, ilk önce 1870 öncesinde görmüş olduğum bereketli tabloyu çizmem lâzım. O tarihte, Fransa - Almanya savaşı nedeniyle, günümüzde de devam eden gerileme başlamıştı. Osmanlı İmparatorluğunun söz konusu döneminde çok sayıda Loca vardı, üye sayıları da çoktu. Önemli kişiler üye olmuştu ve genç Kardeşler içinde, ileride parlak bir kariyere sahip olduktan sonra önemli görevlere gelecek kişiler vardı.

İlk sıraları İngiliz Locaları tutuyordu. Yıllar boyu İngiltere'yi Bab-ı Âli'de temsil eden seçkin kişi, diplomat ve gayretli Mason Sir Henry Bulwer'in Türkiye'de özel bir misyonu ve görevi vardı: ırk, lehçe ve din farklılıklarının halkı böldüğü bu ülkede, insanların kardeşliğini vurgulayarak, düşmanlıkları yok etmek ve bu şekilde uygarlığa hizmet etmek. Onu, bir konuşmasında, Hürmasonluğun tüm hatt-ı şerif ve hatt-ı hümayun' lardan daha etkili olabileceğini söylerken duydum. Ve diplomasinin haklarını hiçbir zaman kaybetmediği gibi, Britanya Majesteleri Büyük Elçisinin, İngiltere Büyük Locasının etkisini yayarak, İngiltere'nin genel etkisini artırmaya çalıştığı

da varsayılabilir. Sir Henry Bulwer'in çalışmalarının sonucunda, İngiltere Büyük Locasına bağlı en eski Oriental Locasına, sırasıyla, İngilizce çalışan Bulwer ve Leinster Locaları ile, Almanca çalışan Deutscher Bund ve Rumca çalışan Aréti (*Fazilet*) Locaları eklendi. Türkiye Bölge Büyük Locası kuruldu ve doğal olarak, P. Muh. Henry Bulwer K. Bölge Büyük Üstadı tayin edildi ve çevresini şatafatlı bir erkânla donattı.-- Açıklamamda gerek var mı, bilmiyorum: İstanbul'da yaşayan İngiliz eşrafının en zayıf üyesi dahi, yukarıda sayılan Localardan birinin üyesiydi. Üyelerin arasında İngilizce konuşan Lövantenler de vardı. Birkaç Alman ve Yunanlı, kendilerine tahsis edilen Locaların birine girdiler. Bu elemanların dışında, yeni üye bulma çabası zayıf sonuç verdi. İngiliz Hürmasonluğu gerçekten kozmopolit olabilmek için fazla dinsel. Katıldığım bir kaç çalışmalarında, bizde hâtibin oturduğu kürsüde, dinsel kılığında rahibin (chaplain) oturduğunu gördüm. Bu görüntünün, İngiliz vatandaşı olmayanları Masonluktan soğutmaya yeterli olduğunu düşünüyorum. Worshipful Master'in (*Üstadı Muhterem*) kürsüsünün hemen önünde açık duran İncil (*bible*) de rahatsızlık verebiliyordu. Tesadüfen bir Müslüman veya Musevi Locaya kabul edil-

diğinde, Tekris merasimine özel olarak, Kitabın beyaz sayfalarından oluştuğunu ve onu öptüğünde, zihninde canlandırdığı Kutusal Kitabı öpmüş olduğu, inandırıcı olmadan iddia ediliyordu. Ayrıca, şekilciliğin sertliği ve otoriter gelenek, Hürmasonluktan hürriyet beklentileri olanlara pek cazip gelmiyordu. Nihayet, Anglo-Sakson katılığı ile dilimizden çok daha az kullanılan İngilizce, İngiliz Büyük Elçiliğinin çevresinde dolanmak için özel nedenleri olmayanlara da itici geliyordu.

Oysa, karşı nedenlerden, ilgisi hâlâ klerikal Katolikliğe ayrılmış olan Fransa Büyük Elçiliğinin himayesinden yoksun olmasına rağmen, Fransız Masonluğu daha revaçtaydı. Kırım harbinden hemen sonra, Grand Orient'imiz, Fransız elemanının çoğunlukta olduğu ilk Locayı kurdu.-1862 yılında, kozmopolit düşünceye sahip l'Union d'Orient Locası tahsis edildi ve kısa zamanda üye sayısı çoğaldı. Locanın ilk Üstadı Muhteremi, derecelerini Paris'te kazanmış, Rum Doktor Schinas oldu; ikinci Üstadı Muhterem Ermeniydi, üçüncüsü de ben oldum. Fransız Kardeş olarak sayımız pek azdı, ancak bu bile geniş bir mozaiğe çimento görevi yapmaya yetti. Atölye genelde Fransızca, bazen de Türkçe çalışıyordu ve Osmanlı elemanı Locaya rağbet etti.

Konumuzu ilgilendiren dönemde en kalabalık, en kozmopolit ve çalışmaları en çok ses getiren Loca bu oldu. -- 1865'de Ermeni dilinde çalışan bir üçüncü Loca, Ser (*Aşk*) L.'sı ve 1868'de, Rumca çalışan Proodos (*Gelişim*) L.'sı kuruldu. Rumca'nın Doğu Akdeniz'de, Yunan milletinden olmayan çok kişi tarafından kullanıldığını, bu nedenle de bu Locanın etnik karakterde olmadığını belirtmek isterim. Nihayet aynı yılda, (1868) yukarıda sayılan bu dört Locaya müşterek bir yuva olabilecek bir Şapitr kuruldu. - Böylece, Fransa Grand Orient'inin sancağı altında toplanan bu beş atölye, İngiliz teşkilâtlanmasını dengeleyen güçlü bir teşkilât oluşturdu.

Alman Hürmasonluğu İstanbul'da Germania à la Corne d'Or (*Haliç'te Almanya*) adında, Hamburg Büyük Locasına bağlı, küçük bir Loca tarafından temsil ediliyordu. Ren kıyılarında doğan, Fransız sempatizanı Üstadı Muhteremi Treu K. sayesinde, bu Loca l'Union d'Orient Locasının izindeydi.

İtalya Grand Orient'i, 1863'de Italia L.'sını kurdu. Başta hızla gelişen bu Loca, aynı hızda söndü ve 1867'de kapandı. 1868'de, tahsis törenini yönetme şerefine nail olduğum Italia Risorta kuruldu. Bu Locanın daha parlak bir geleceği oldu. Esperanza

adındaki üçüncü Locanın ise ömrü çok kısa oldu.

Böylece, çeyrek yüzyıl önce, İstanbul'da on iki Loca, bir Şapıtr ve bir Bölge Büyük Locası vardı. Günümüzde, gerek Loca sayısı, gerekse üye sayısı bir hayli azalmıştır.

Bu azalma özellikle İngiliz kesiminde göze batmaktadır. Sir Henry Bulwer'in halefleri onun izinden gitmediler: ondan sonra gelen Büyük Elçi Locaları propaganda ve nüfuz aleti olarak kullanılmaktan vazgeçti. Yirmi yıldan beri Bölge Büyük Locası tarihsel bir anı olarak kalmıştır. Beş Locadan dördü kapanmıştır. Halen bir tek Oriental Locası, yalnızca İngilizlerden oluşan küçük bir Kardeş topluluğu olarak kalmıştır.

Germania à la Corne d'Or çoktan yok oldu. Geçenlerde, tekrar Hamburg Büyük Locasından aldığı beratla, yeni bir Alman Locası kuruldu. Üstadı Muhterem İsviçli bir Kardeştir. Uzun ömürlü olacağını sanmıyorum.

İtalyan Locası olarak, Italia Risorta yalnız kalmıştır. Mevcut tüm atölyeler arasında en kalabalık olanı ve en verimli çalışanı bu Locadır. İcabında İtalya Büyük Elçiliği bu Locadan yardımını esirgememektedir. İtalyan diplomasisi, Henry Bulwer'in yolunda, masonik yayılmanın

faydasını, ve bu durumu destekleyecek hükümetlerin avantajda olacaklarını kavramış gözüküyor. Her yıl Italia Risorta bir yarıdım balosu tertip etmektedir: Büyük Elçi tüm personeli ile birlikte bu baloya katılmakta ve bu örnek davranış, seçkin ve kalabalık bir ahalinin baloya iştirakini sağlamaktadır. Bu baloya daha yüksek yerden de destek gelmektedir: İmperial Majesteleri, Sultan bu balolara önemli teberullarda bulunmaktadır. Geçtiğimiz yıl bu teberru en az 100 Türk Lirası (2.300 Frank) olmuştur. Büyük Hakan, Majesteleri Abdülhamit, gerçekten müessesemize tam hakkını vermekte ve masonik çalışmalara katılan tebaasından daha iyisinin olamayacağı bilincindedir. - Ancak, Italia Risorta'nın kozmopolit vasfı çok azdır. İtalyan Büyük Elçiliğinin büyük desteği bu Locaya fazlaca milli bir hüviyet vermektedir. Nihayet Locada kullanılan lisan, Fransızca'dan daha kolay öğrenilebiliyorsa da, Boğaziçi kıyılarında Fransızca kadar yaygın değildir.

Miktar olarak azalmış olmalarına rağmen, atölyelerimiz İstanbul'un hâlâ en güçlü masonik kontenjanını temsil etmektedir. 1879'da bu kentten ayrılmamdan önce, görevlerimin yoğunluğu ve evimi Marmara Denizinin Asya kıyılarına taşımam nedeniyle, birinci çekicini tekrar ala-

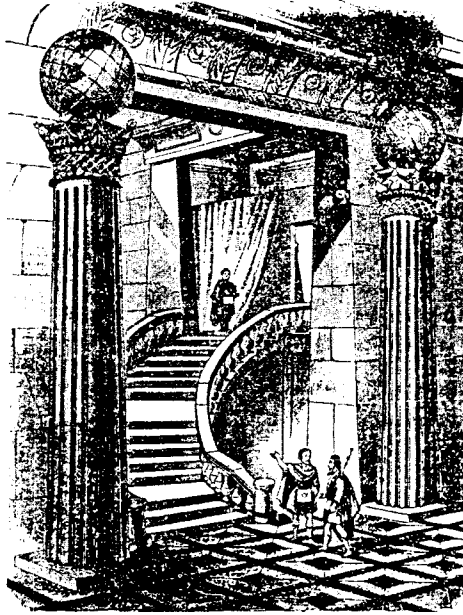
madığım l'Union d'Orient Locasının kapanması üzüntüsünü yaşadım. Locanın dördüncü Üstadı Muhterem Romanyalı Kardeş, Locayı hasta etti. Beşinci Üstadı Muhterem Polonyalıydı ve Locayı öldürdü. Diğer üç Loca ve Şapitr kalmıştı. Şapitr içinde, masonik heyecanları az olan Ermeniler çoğunlukta idi.-- Takriben üç yıldır, İstanbul'un Ermeni cemaatını sarsan şiddetli karışıklıklardan sonra, bu ırka mensup kişilerin her türlü toplantıları yasaklandı: bu nedenle, o tarihten itibaren Ser Locası ve Şapitr bir daha toplanamadı. Müfettiş sıfatıyla, özel bir lokalde kendi davetimle bu Locanın ve Şapitrin üyelerini toplayarak, muntazam toplantıların artık tertip edilemeyeceğine ve Genel Tüzüğüümüzün 192.maddesi uyarınca, bu iki atölyenin uykuya yatırılması gereği hakkında zabıt tuttum. İleride, kalan iki Locanın iştirakiyle Şapitr uyandırılabilir. Ser Locasına gelince, durum müsait hale geldiği takdirde bile, uyandırılmasında fayda yoktur. Dar bir özelliğe sahip böyle bir Locanın, 1865'de kurulmasında Grand Orient kabahatlidir. Zira, Locanın çalışma dili olan Ermenice yalnızca Ermeniler tarafından konuşulmakta, hattâ Ermenilerin de bir kısmı Ermenice'yi yeterince bilmemektedir, oysa, hepsi Türkçe'yi konuşmaktadır ve aralarında belirli bir kültürü almış olan-

lar, özellikle Fransızca olmak üzere, bir veya birkaç Batı dilini bilirler.

Sonuç olarak İstanbul'da Etoile du Bosphore ve Proodos Localarımız kaldı ve yalnızca onları denetlemem gerekti.-- Etoile du Bosphore'u bıraktığım günden daha büyümüş buldum, kozmopolit bir karakter de kazanmış. Ancak, çalışma dilinin hala Fransızca olmasına rağmen, Fransız K.' lerimiz pek kalmamış. Loca üyeleri uyruk olarak Fransız değilse de, eğitim olarak ve kalben Fransızlar: örneğin, halen Üstadı Muhterem olan K. Marsilya Lisesinden mezun olup Paris Tıp Fakültesinden mezun bir doktordur. Loca Kardeşleri, Fransız elemanın çoğalması dileğinde bulundular: bu atölyeye kabul edilmek üzere İstanbul'da ikamet eden bir çok kişiyi hazırladım, bunlardan bazıları zaten Masondur, diğerleri ise tekris edilmeye hazır durlar. Eğer, birçok Kardeşin söylediği gibi, İstanbul seyahatim l'Etoile du Bosphore Locasına yeni bir ivme kazandırabilecekse, Italia Risorta' dan aşağı kalmayacak ve Fransa Grand Orient'ına şeref kazandıracaktır.-- Proodos'un durumu o kadar iyi değildir; bir ara bizi kaygılandırmışsa da, durumu düzelmektedir. Bir dönemde Locaya kabuller fazla kolaylaşmıştı, bunun sonucu olarak da, geçici bir yükselişten son-

ra, üye sayısı azalmaya başladı; zira, iyi seçilmeyen üyeler kısa zamanda ayrıldıklarında, iyiler kaybedilir. Bu da, Hürmasonlukta yeni üyeler kazanırken, sayıyı değil, kaliteyi gözetmenin gereğini bir daha ispatlamaktadır. Son zamanlarda Proodos ge-

leceğin Masonları olacak yeni Kardeşler kabul etmiştir. Bu Kardeşler gayretlerini, eskilerin gayretleriyle birleştirdikleri takdirde, Locanın, zamanında Federasyonumuzun içindeki şerefli yerini tekrar kazanacağına inanıyorum.

OSMANLI MASONLARI ÜZERİNE, İLK ANAYASAMIZLA İLGİLİ BİR TARİHÇE

Can KAPYALI

HISTORY OF OTTOMAN FREEMASONS AND OUR FIRST CONSTITUTION

The preliminary actions to change the political and social regime towards a constitutional social order have been initiated by the Freemasons in the Ottomans. The masonic values like **freedom, improvement** and **human rights** are the basics of the **Enlightment Philosophy** in the West. The intellectual studies of brethren like Rousseau, Diderot and Montesquieu have over flown the Lodges towards Europe and then have conquered the whole world under the motto **Freedom-Equality-Brotherhood**. The establishment of the Masonic Lodges in the Otoman land, especially in Istanbul brings along the free thinking methods and administration of the Enlightenment Age to enlighten the Otoman intellectuals. Our brethren ornamenting the valleys in Lodges have formed the first public opinion, or in other words, were the speakers and writers of the public who could not talk or write. Our first Constitution and the Constitutional Monarchic administration were achieved by the great efforts and enthusiasm of the Turkish Freemasons.

GİRİŞ

Anayasa sözcüğünün yabancı dillerdeki karşılığı (*constitution - costituzione*) olarak yer almakta ve anlamı çok daha geniş bir içeriği kapsamaktadır. Bir toplumun siyasi ve hukuki ana kuruluşuyla ilgili, yazılı-yazısız bütün temel hukuk kurallarının toplamını ifade etmektedir. Yazılı ve yazısız kuralların temel alınmasının, masonik bir anlam taşıdığını düşünmemek mümkün değildir. İnsanın ve insanlığın mutluluğu için var olan Masonluk, toplumların da yaşayışının esası kabul edilecek bir yazılı kurallar bütünü oluşturarak; yöneticilerin seçim, görev ve yetkilerini belirlemek suretiyle keyfi davranışları önleme yoluna gitmiş, toplum fertlerinin temel hak ve özgürlüklerini güvence altına alacak bir düşünce sistemi sağlayarak, insanlık tarihinin önemli bir "*arayış sistemini*" oluşturmuştur. Batı'daki anayasal gelişmeler, bu "*arayış sisteminin*" bir uzantısı olarak dikkati çekmektedir. Dahası, bu sistemi **ANAYASA** sözcüğü altında insanlığa armağan etme çabası içinde olup, bu çabayı başarıyla sonuçlandıranların çoğunlukla Masonlar olduğu bir gerçektir.

TARİHÇE

Anayasaların oluşumu her ne kadar 13.Yüzyılda İngiltere'de Kral ile aristokratların yetki ve imtiyazlarını düzenlemeye çalışan *Magna Carta Libertatum*'a⁽¹⁾ dayandırılmak isteniyorsa da, aslında gerçek anlamda 17. ve 18. yüzyılda *Toplum Sözleşmecileri* ⁽²⁾olarak bilinen

(1) Ortaçağın sonlarında yaşayan İngilizler, Kralın yasalara boyun eğmesinin kabulü demek olan *Magna Carta*'nın önemini çok iyi anlamışlardı. Baronlar, daha sonra Parlamento, Kralın zorbalığa kaçtığını hissettikleri zaman, onu *Magna Carta*'yı onaylamakla zorluyorlardı. *Magna Carta*, Amerika Birleşik Devletleri'ne biçim veren siyasi düşüncenin de temeli olmuştur.

(2) Fransız filozofu Jean Jacques Rousseau'nun siyasi yapıya temel olarak toplumun bütün üyeleri tarafından özgürce benimsenmiş temel sözleşmesi. Bu sözleşme üstün olanın üstün olmayanla anlaşması değil, bütün bir siyasi yapının üyesiyle ayrı ayrı anlaşmasıdır. Böyle bir anlaşma adaletlidir, yararlıdır, sağlamdır. Adaletlidir, çünkü herkes için ortaktır; Yararlıdır, çünkü toplumun çıkarından başka konusu yoktur; sağlamdır, çünkü halkın gücüyle ve yüce iktidarla garantilidir.

Hugo Grotius, John Locke ve Jean Jacques Rousseau'nun (3) mutlakıyetçi krallara karşı verdikleri düşünce mücadelesinde temellerini bulmuştur. Ancak *Toplum Sözleşmecileri*'nin Kral'ın mutlak ve keyfi otoritesine karşı engel oluşturacak, onu sınırlandıracak, yetki ve görevlerini belli esaslara bağlayacak düşünce tartışmaları, anayasacılık hareketinin doğumunu hazırlamıştır. Bu düşüncelerin uygulamaya aktarılması çabası olarak da değerlendirilebilecek Amerikan ve Fransız Devrimleri anayasacılık hareketine hız kazandırmıştır. Voltaire(4) **Hoşgörü Üstüne** adlı yapıtında, insan haklarını ve bunun uzantısı olan hoşgörü hakkından söz ederken, herkesin inançlarında özgür olduğunu, tüm insanların dinleri ne olursa olsun, kardeş olduklarını savunur. "*Bir Türk, bir Çinli, bir Yahudi kardeşim mi oluyor böylece?*" diye soran Voltaire, kendi sorusuna kendisi cevap verir: "*Elbette, hepimiz aynı Baba'nın, Tanrı'nın çocukları değil miyiz?*" Voltaire gibi, Diderot(5), Montesquieu(6), Lafayette(7) ve Danton(8)da dönemin ünlü Masonlarıdır. Birçok aristokratın yanı sıra, burjuva önde gelenleri ve fikir adamları da Localara devam etmektedirler. Localarda yürütülen fikri çalışmalar sayesinde, Masonluğun temel ilkeleri olan **Özgürlük-Kardeşlik-Eşitlik** Fransa'dan Avrupa'ya ve giderek bütün dünyaya yayılmış olur. Talleyrand(9), Brisso(10), Mirabeau(11), Condorcet(12) gibi ünlü fikir adamlarının tümü Masondur. İki doküman vardır ki, bunlar **İnsan Hakları Tarihi**'nin hazırlanmasında Masonların etkinliklerini ortaya koymaktadır. Sözü edilen bu iki doküman 4 Temmuz 1776 tarihli **Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi** ile

(3) Fransız Büyük Locası tarafından bastırılan "*J. J. Rousseau'ya Saygı*" adlı kitapta (Foyer Philosophique, Paris, 1962) Grotius, Locke ve Rousseau'nun Paris Plâtrière Caddesi'ndeki bir Loca'nın toplantılarına katıldıklarına işaret edilmektedir.

(4) Voltaire, Paris'te "*Les Neuf Soeurs Locası*" matrikülünde kayıtlı.

(5) Diderot, Paris "*Les Neuf Soeurs Locası*" matrikülünde kayıtlı.

(6) Montesquieu, Westminster Tavern'de Horn Locası'nda Tekris oldu (British Journal)

(7) Rozoy'da "*Les Amis de l'Humanité Locası*" matrikülünde kayıtlı.

(8) Paris "*Les Neuf Soeurs Locası*" matrikülünde kayıtlı.

(9) Paris "*Impérial des Francs Chevaliers Locası*" matrikülünde kayıtlı.

(10) Chartres, "*La Fidélité Locası*" matrikülünde kayıtlı.

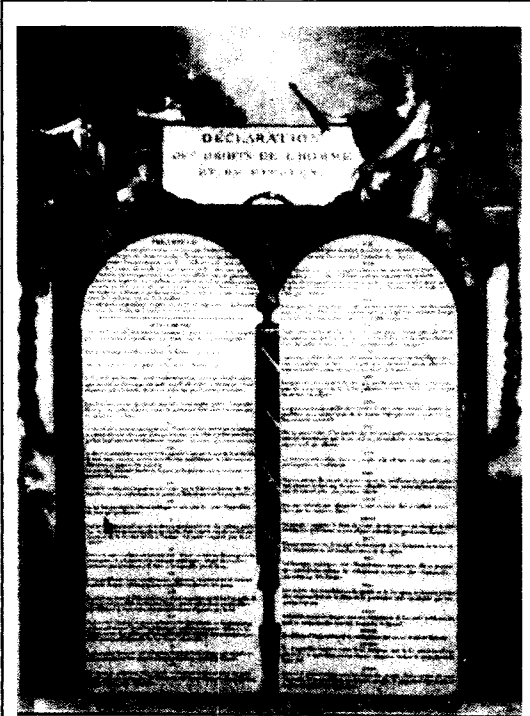
(11) Paris "*Les Neuf Soeurs Locası*" matrikülünde kayıtlı.

(12) Condorcet, Paris, "*Les Neuf Soeurs Locası*" matrikülünde kayıtlı.

17 Eylül 1787 tarihli **Amerika Birleşik Devletleri Anayasası**'dır. Bağımsızlık Bildirgesi'ni imzalayan 56 kişinin üçte biri, Anayasa Konvansiyonuna katılan 55 delegenin 13'ü Masondur.

Özgürlük-Kardeşlik-Eşitlik ilkesi Avrupa'nın Batısından doğuyor ve oradan çevreye yayılıyor. Bu uygarlık tıpkı Masonlukta olduğu gibi diğer ülkelerle, o ülkelerin insanlarıyla bütünleşiyor ve evrensel bir anlam taşıyor. Öyle ki, Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada, bir başka kıtada buldukları halde, Batı uygarlığı içinde yer alıyor. Avustralya da öyle... Masonluğun Nur'u **Aydınlanma Felsefesi**'nin temelini oluşturuyor. Tıpkı Masonluk gibi, bu felsefe de önce İngiltere'de başlıyor. Oradan Fransa'ya geçiyor ve çok radikal bir nitelik kazanıyor. Almanya'da ise kısmen Fransa, kısmen İngiltere yoluyla gelen bu akım, Avrupa'nın bu üç büyük ülkesinde, bunların sosyo-politik özelliklerine uygun şekiller alıyor. Aydınlanma Felsefesinin dayandığı ilkeler yalnızca burjuvaziyi değil, bütün insanları kapsayan, eski

düzenden yana olanlara karşı (asiller, rahipler) bütün insanların mutluluğunu amaç edinmiş ilkelere. **Özgürlük-İlerleme-İnsan Değeri** gibi kavramlar, bütün insanlığı hedef almaktadırlar. İnsanın özü gereği bir değer olduğu vurgulanmaktadır.

İnsan Hakları Bildirgesi Tablosu

Osmanlıda *"Kişilerin hak ve özgürlüklerini saptayan ve devletin temel kuruluşunu düzenleyen"* tanımına uygun bir Anayasa, ancak çoğu Mason olan aydınların güçlü çabalarıyla gerçekleşmiştir. Osmanlıda Devletin üstten aldığı kararlar sonucu başlatılan **Batılılaşma Hareketi**, anayasacılık ala-

nında da etkili olacaktır. 1808 tarihli **Senet-i İttifak**⁽¹³⁾, Osmanlı Dönemi'nin ilk anayasal belgesi gibi gösterilse de, aslında bunda, Devletin siyasi iktidarını kullanmada ortak olan kimselerin veya zümrelerin ortaklaşa sınırını belirleme düşüncesi ağır basmakta, dolayısıyla bir anayasal belgeden çok, bir "bürokratik anlaşma" niteliği öne çıkmaktadır. Aynı şekilde **Gülhane Hatt-ı Hümayunu**⁽¹⁴⁾ değişik alanlarla ilişkili görünse bile, gerçek anlamda anayasal belgeler olarak değerlendirilmekten uzak sayılabilirler. Ancak **1876 Kanun-i Esasi**'yle anayasa kavramına uygun gelişmelerin kapısı aralanacaktır.

BATILI OLMANIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Diyelim ki, yaklaşık 1850 yılından bu yana, yani yüz elli yıllık bir zaman dilimi içinde Batılılaşmak sorunu çeşitli boyutlarıyla Türk aydınlarının gündeminden düşmemiş, bu bakımdan hemen hemen her kuşak, Batılılaşma tartışmalarına yabancı kalmamıştır. Bizde Batılılaşma, özellikle de resmi literatürde, Tanzimat'la başlatılır. Bu başlangıç, Gülhane Hatt-ı Hümayunu diye bilinen fermanda, Devletin takındığı resmi tavır dikkate alındığı taktirde doğrudur. Ancak değişik

(13) *Sultan Mahmut II zamanında Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa, Devletin durumunu görüşmek için yönetimin ileri gelenlerini toplantıya çağırır. Anadolu ve Rumeli ayanı Çağlayan Köşkü'nde Padişah tarafından kabul edilirler. Ayan arasında Serezli İsmail Bey, Kalyoncu Mustafa, Cebbarzade Süleyman gibi ünlü kimseler vardır. Alemdar'ın konuşmasıyla açılan mecliste kararlar genel olarak üç madde üzerinde toplandı : 1) Padişahın emirleri her yerde ve her durumda geçerli olacak; 2) Devlet vergileri düzenli olarak toplanacak; ayan bu konuda verdiği sözü noksansız yerine getirecek; 3) Devlet adına asker alınacak, buna karşı çıkanları ayan cezalandıracak. İmzalanan bu sözleşme Sened-i İttifak olarak tarihe geçmiştir.*

(14) *Tanzimat Devrini başlatan ferman (3 Kasım 1839). Abdülmecit çok genç yaşta Osmanlı Tahtına geçtiği zaman en çok güvendiği kişi Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa idi. Reşit Paşa Londra ve Paris büyükelçilikleri yapmıştı. Avrupa Devletlerinin Osmanlılara karşı güttükleri siyaset hakkında geniş bilgileri vardı. Osmanlı Devletinin güncel dünyaya ayak uydurabilmesi ve güçlenerek saygınlık kazanmasının Tanzimat-ı Hayriye ile gerçekleşebileceğini Padişaha söyledi. Böylece Topkapı Sarayı Gülhane meydanında yapılan törene Sultan Abdülmecit, bütün vezirler, ulema, Devletin ileri gelen memurları, Ermeni ve Rum Patrikleri, Yahudi Hahamı, Elçiler, kalabalık bir halk topluluğu bulundu. Mustafa Reşit Paşa yüksek bir yere çıkararak Hatt-ı Hümayunu bizzat okudu. Gülhane hattı hukuki yönden büyük önem taşır. Bir "otolimitasyon" (kendi kendini sınırlama olan) bu fermanla, Padişah kendi yetkilerini sınırlamakta ve bundan sonra takdiri değil, önceden konulan hukuk kuralları ile bağlı olacağını taahhüt etmektedir. Fermanın içeriği incelendiğinde güvenlik ve haklara ait garantilerle, bunların gerçekleşebilmesi amacıyla güden ceza ve usul prensiplerine ve yönetimin düzeltilmesi ile ilgili birtakım önlemler alındığı anlaşılacaktır.*

alanlarda, özellikle hukuk, eğitim, felsefe, edebiyat gibi sosyal ve kültürel alan dışındaki maddi alanlarda, Avrupa ile ilgili birtakım sorunların ve Avrupa tarafından dikte ettirilen zorunlu kabuller gerçeğinin irdelenebilmesi için, Tanzimat'tan bir yüz elli yıl daha gerilere gitmek gerekecektir. Nitekim bu gerçek Gülhane Hatt-ı Hümayunu metninde de vurgulanmış ve Devletin yüz elli yıldan beri içine düştüğü sıkıntılardan söz edilmiştir. Yüz elli yıl kadar geriye gidildiğinde tarih 1700 olmaktadır ki, bu da **Karlofça Antlaşması**'nın⁽¹⁵⁾ üzerinden henüz bir yıl geçtiğine işaret eder.

Karlofça Antlaşması'ndan yirmi iki yıl sonra, Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi Fransa'ya elçi olarak gönderildiği zaman, yanına kethüdâ olarak oğlu Sait Çelebi'yi de almıştır. İlk Türk Masonlarından biri olan Sait Çelebi, Türkiye'ye matbaayı ilk getiren kişi olarak ün salacaktır. Sait Çelebi 18. yüzyıl Fransa'sı şehir ve sokaklarının düzenini, okulların, laboratuvarların, hastanelerin, kültür etkinliklerinin, bahçe ve ormanların tanzimini ve doğanın insan eliyle nasıl bir düzene sokulduğunu görmüş ve bu başarıyı dönünce "Anlatılır gibi değil !" sözleriyle ifade etmiştir. Bu uygar ve ileri ülkeye aynı hayranlığı duyan babası Osmanlı elçisi Yirmisekiz Mehmet Çelebi, görüp yaşadıklarını yazdığı **Sefâretnâme** adlı kitabında dile getirir. Osmanlı aydını Batı uygarlığını ve bu uygarlığın üstünlüğünü, ilk kez bu kitaptan okuyacak ve öğrenecektir. Bu kitap daha sonra Kardeşimiz Ali Suavi⁽¹⁶⁾ tarafından 1866-1872 yılları arasında Paris'te bastırılacak ve büyük ilgi gören yapının beşinci baskısı da tükenecektir.

(15) 26 Ocak 1699 Karlofça Antlaşması Osmanlı Devleti'nin toprak kaybettiği ilk antlaşmadır. Karlofça Antlaşması'ndan sonra başlayan **Gerileme Süreci**, yerini dağılma ve parçalanma sürecine bırakacaktır.

(16) Ali Suavi'nin Fransız Obediyansına bağlı olmayan bir Loca'da tekris olduğu bilinmektedir. Bu konuda bak. İsmail Hakkı Uzunçarşılı "**Ali Suavi ve Çırağan Sarayı Vak'ası**" Belleten 1944, Cilt VIII No: 29; Ali Suavi'yi bazı kaynaklar Ser Locası üyesi olarak gösterirken, diğer bazı kaynaklar ise I Proodos Locası üyesi olarak göstermektedirler. Diğer bazı ünlü Kardeşlerin tekris oldukları Localar ve bu Locaların kuruluş tarihleri konusunda da değişik kaynakların ayrı görüşlerine rastlanmaktadır. Örneğin Kemalettin Apak, Ser Locasının 1861 yılında kurulduğunu, bazı kişilerin ise bu Locanın 1808-1839 yılları arasında kurulduğunu söylediklerini, ancak bunun yanlış olduğunu ifade etmektedir. Fikret Çeltikçi, bu Locanın 1865 tarihinde kurulduğunu yazmaktadır. Celil Layiktez ise 22 Aralık 1866'da kurulduğunu belirtmektedir. Bazı kaynaklar Namık Kemal'i Ser Locası üyesi olarak göstermektedirler. Abdurrahman Erginsoy'dan itibaren diğerleri de, Namık Kemal'in Proodos Locası üyesi olduğunu kesinleştiğini belirtmektedir. Bu ayrıntılar değerli araştırmacı Kardeşler tarafından elbette aydınlığa kavuşturulacaktır. Ancak şu an ve bu satırların yazarı için yeterli olan Namık Kemal gibi, Ali Suavi'nin de Kardeşimiz olduğudur.

Bizdeki Batılılaşma hareketleri, görünüş olarak kültür ve teknik alanlarında yapılan bir takım yenilikler olarak tanımlanırsa da, mevcut değerleriyle Batı'nın, bize göre yeni olan değerlerinin karşı karşıya gelmesi demektir. İster iddia edildiği gibi yalnızca bir kısım aydın, ister halk kesimi tarafından olsun, iki farklı değer karşılaştırılması, seçimi ve nihayet kabulü anlamına gelir. 19. Yüzyıl Osmanlı düşünce hayatını, daha çok edebiyatçılar ve gazeteciler yürütmüştür. Tanzimat şair ve yazarları Batı'dan gelen sosyal ve felsefi konulara ilgi duymuşlar, bunları fikir yazılarında olduğu kadar roman, hikâye, tiyatro hatta şiirlerinde de kullanmışlardır. Konunun edebiyatla ilgisinin azalıp daha bilinçli olarak sosyolog ve düşünürlerce ele alınması 20. Yüzyılın başlarından itibaren görülecektir.

İstanbul'da bu aydınlar arasında oluşan ve amacın Devletin mutlakıyetten (Padişahın kayıtsız şartsız hakimiyetinden) Meşrutiyet yönetimine (yasama yetkilerinin halktan seçilmiş Mecliste olması) kavuşmasını isteyen **Yeni Osmanlılar** hareketi doğmuştur. Örgütlenme 1865 yılında başlar. Hareketin gerek fikir ve gerekse gizli çalışma safhaları, örgüte mensup kişilerden bazılarının Avrupa'ya kaçarak orada yürüttükleri açık faaliyetler ve nihayet Meşrutiyetin kuruluşuna varan çeşitli çalışmalar 1876 yılına dek sürer. Yeni Osmanlılar, özellikle de Avrupa'da **Genç Osmanlılar**⁽¹⁷⁾ adı altında anılacaktır. **Yeni Osmanlılar** ya da Genç Osmanlılar olarak anılan zamanın aydın kişilerinin Osmanlıda çağdaşlığa yönelik, uygar bir yönetim ve halkın refah ve mutluluğunu hedef alan çalışmalarının ruhu nerden kaynaklanıyordu? Bu bir avuç aydının hemen hemen hepsinin de Mason oluşu,

(17) 1830 yılından sonra Avrupa'da çeşitli gizli cemiyetler kurulmuştu. Almanya'da, İtalya'da ve Lehistan'da bu tür cemiyetlerin faaliyetleri sürmekteydi. 1848 Avrupa'sında Genç İtalya, Genç İngiltere gibi cemiyetler ihtilallerin yaratılmasında etkili oldu. Türkiye'de Genç Osmanlılar, daha çok İtalya'daki **Karbonari** gizli cemiyetinin örgütlenme yöntemlerine sempati göstermişlerdi. Celil Layiktez Üstadımız "Türkiye'de Masonluk Tarihi" adlı eserinin birinci cildinin 78. sahifesinde konuyla ilgili şu bilgiyi vermektedir: "**Bir doğa Masonluğu olarak nitelendirilebileceğimiz Karbonarizm 19. yüzyılın başında İtalya ve Fransa'da bir ihtilâlcı politika örgütüne dönüştü. İtalya'nın birleşmesinde Masonluğun ve Karbonarizmin büyük rolü olmuştur. Garibaldi, Mazini gibi İtalyan Risorgimento (Yeniden Doğuş) hareketinin kahramanları hem Mason, hem de Karbonari idiler. Masonların Localarında planladıkları politikaları Karbonariler eyleme dönüştürür, başkanları, suikastları tertip ederlerdi. Bir Mason Karbonari olmak istediğinde, hakkında ayrıca tahkikat yapılmasına lüzum görülmezdi. Bu sistemi, tüm ayrıntıları ile Osmanlı İmparatorluğunda, özellikle Selânik'te, İtalyan, Fransız ve İspanyol Localarında faal olan Masonlarla İttihat ve Terakki'nin ilişkilerinde aynen uygulandığını görüyoruz. İtalya'da Jön İtalya - Masonluk - Karbonarizm etkileşmesi Osmanlı İmparatorluğunda Jön Türk - Masonluk - İttihat ve Terakki olarak gerçekleşti."** 87

ülkelerine yönelik bir davada bir araya gelerek kenetlenmeleri ve aydınlığı hedef alan mücadeleler içine girmeleri, yalnızca bir rastlantı olarak mı değerlendirilebilirdi? Hayır ! Bunun bir rastlantı olmadığını yalnızca en iyi bilen ve hisseden değil, kesin olarak böyle olması gerektiğine inanan Masonlardır. 1971 yılında Pınar Muhterem Locasında düzenlenen bir panelde, Fikret Çeltikçi, Türk Masonluğu'nun hedeflerinden söz ederken, bu görev ruhunu da açıklıkla şu sözleriyle ifade etmiştir:

"Eski Masonların bize bıraktıkları eserlerle bizlere hatırlatmak istedikleri husus, insanlığın hayrına olan çalışmalarda daima en iyi, en doğru ve güzeli aramak ve onları örnek alıp ferdin bilgi hamulesini genişleterek toplumun refah ve saadetini temine yarayacak şartları tespit etme keyfiyetidir. Bunu yaparken, cemiyeti teşkil eden fertlerin cehalet, taassup ve ihtiras halleriyle durmaksızın mücadele etmek, batıl olan her türlü kanaatin bertaraf edilmesi için çalışmak ve bir çok hallerde hakikatin izafi olduğuna dikkat ederek ferdin ve dolayısıyla toplumun huzurunu bozabilecek eylemlere yol açmamaya dikkat etmek gereklidir. Mason bu maksatla samimi olarak gayret sarf ederken, şüphesiz bütün insanlığı düşünmektedir. Ancak bu düşüncenin başında ve en kesif haliyle Masonun içinde bulunduğu yakın çevre önde gelir. Bu yakın çevrenin vatan olduğu izahtan varestedir. Bu itibarla her Masonun önce milli bünye içindeki çalışmalarını düzenlemesi gerekir. Bu esastan hareket edince, Türk Masonunun aradığı hedefler, her şeyden önce Türk toplumunun refah ve saadetiyle ilgilidir. Bu hususta göze alınması gereken çalışmalar ve gayretler ortada dururken, dünya Masonluğu adına spekülatif araştırmalara koyulmak, ödevlerin sırasını değiştirmek olur."

UYKUDAN UYANIŞ

Osmanlıda Masonlukla ilgili ilk bilgiler, yukarıda Sait Çelebi'den de söz ederken anlaşılacağı gibi 1721 yılına aittir. Ancak Sultan II. Mahmut'un Masonluğu 1826 yılında yasaklamasıyla uyku dönemine girilmiş ve bu sessizlik 1856 yılına dek sürmüştür. 135 yılı kapsayan bir uyku dönemi ! Bu dönem içinde neler olup bittiğinden söz edecek değiliz. Kaldı ki, bu husus konumuz da değildir. Ancak şunu söylemek gerekecektir ki, 1839 yılında Osmanlı tahtına çıkan Abdülmecit, İmparatorluğu diriltme çabaları içindedir. Rus Çarı Osmanlıya, dünyaca da kabul gören **Hasta Adam** adını takmış ve tüm çabasıyla son darbeyi vurma hazırlıkları içindedir. Fransa ve İngiltere Kırım Savaşı olarak adlandırılan bu son darbede Osmanlıyı yalnız bırakmamış, onun yanında yer almışlardır. Rusya savaştan yenik çıkmış, Çar Ni-

kolay ölmüş, **Hasta Adam** yaşamına devam etmiştir. Bu yaşama devam ediş, zaferle sonuçlanan Kırım Savaşı'ndan sonra başta Fransa ve İngiltere olmak üzere diğer Avrupa devletleriyle de başlayan siyasal ve askeri işbirliğinin, sosyal ve kültürel platforma sıçramasıyla, İstanbul ve İzmir'de yeni Mason Locaları kurulmaya başlayacaktır. Osmanlıda önemli devlet adamları, askerler ve yazın dünyasının tanınmış simaları Mason olmaya başlarlar.⁽¹⁸⁾

Esasen bu Kardeşlerimizin çeşitli Localarda toplanarak masonik çalışmalarında bulunmaları ve bu çalışmalar sonucu aldıkları Nur'u topluma somut bir biçimde yansıtmaları, Osmanlıda o zamana dek görülmeyen ve yaşanmayan daha pek çok **ilk**'e bir başlangıç olacak, toplumun çağdaş dünyaya taşınmasında, fevkalâde önemli hamleler olarak tarihteki yerini alacaktır. Özellikle de Mason camiasında bulunan değişik mesleklerden ve çevrelerden Kardeşlerimizin bir araya gelerek bilimi ve kültürü geliştirmek amacıyla kurdukları cemiyetler ile belirli bir mesleğin mensuplarının bu alandaki mesleki dayanışma ve beraberlikleri günümüzün hasleti, geçmişin gururla andığımız çalışmalarıdır.

Encümen-i Dâniş ⁽¹⁹⁾ bu çalışmalara gösterilecek unutulmaya yüz tutmuş örneklerden biridir. Mustafa Reşit Paşa ⁽²⁰⁾ bütün Dev-

(18) *İstanbul ve İzmir'de kurulan Localardan bazıları :*

1855 yılında Beyoğlu'nda kurulan Fransız obediyanına bağlı **Etoile du Bosphore Locası**;

1857 yılında Büyükdere'de kurulan **İngiltere Büyük Locası**'na bağlı **Bulwer Lodge**;

1860 yılında İzmir'de kurulan **Homer Locası**;

1861 yılında İzmir'de kurulan **La Victoire Locası**;

1863 yılında Fransız obediyanına bağlı **Union d'Orient Locası**;

1864 yılında İzmir'de kurulan **Saint-Georges Locası**;

1866 yılında İstanbul'da kurulan Ermeni ağırlıklı **Ser (Sevgi) Locası**

1868 yılında İstanbul'da kurulan **I Prodoos Locası**;

1870 yılında İzmir'de kurulan **Sion Locası**;

(19) Fransız Akademisi örnek alınarak kurulan bir bilim kurulu. Özellikle çeşitli ilmi ve teknik eserleri telif ve tercüme etmeyi, Türkçe'nin geliştirilmesi yolunda çaba göstermeyi başlıca hedef olarak programına aldı.

(20) Mustafa Reşit Paşa'nın Mason olduğu, ancak çalıştığı Loca adının henüz bilinmediği belirtilmektedir. (Bak. Ünlü Masonlar, Fadıl Güvenç; Başak Muhterem Locası Yayınları; Abdurrahman Erginsoy: **Türkiye'de Masonluğun Doğuşu** adlı kitabında Mustafa Fazıl Paşa'nın 9 Kasım 1861 yılında No. 891 Bulwer Locası'nda kayıtlı olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Büyük Loca'mızın İnternet Sitesi'nde, Ünlü Masonlar arasında yer alan Mustafa Fazıl Paşa'nın, yine **Büyük Loca Yayınlarından Türkiye'deki Masonik Faaliyetler Hakkında Kronolojik Etüd** adlı 1988 baskılı kitabında Mustafa Fazıl Paşa'nın Mason olduğu belirtilmektedir.

let görevlileri ve üst kademe önünde bir konuşma yaparak, Abdülmecit'in ferman ve iradesiyle Encümen-i Dâniş'in resmen açıldığını bildirmiştir. İstanbul'da tekris olduğu söylenen Mustafa Reşit Paşa Kardeşimizin, Osmanlıda ilk kez bir **Bilim Kurulu**'nu çalışmalara başlatmak gibi masonik bir ideali gerçekleştirmesi, Osmanlı Yönetimi'nin bir anayasaya kavuşması yolunu açan ilerici adımlar olarak değerlendirilir. Koca Reşit Paşa'nın Balta Limanı'ndaki yalısı, zamanın aydınlarının toplandığı bir fikir yuvası haline gelmiştir. Ziya Paşa⁽²¹⁾, Mithat Paşa⁽²²⁾, Ahmet Vefik Paşa⁽²³⁾ ve Dr. Besim Ömer Paşa⁽²⁴⁾ gibi Kardeşlerimiz Osmanlı'nın düşünce hayatına, yapılaşmasına, toplumun refah ve korunmasına yönelik büyük katkılarda bulunmuşlardır.

Genç Osmanlılar Fransa'da yayılan çağdaş fikir ve akımların, Osmanlıda da uygulanmasını istemektedirler. Beyoğlu'nda Fransızca olarak yayınlanan **Courrier d'Orient** gazetesi ilgiyle izlenmektedir. Gazetenin sahibi ve yazarı **Jean Pietri** ile yakın ilişki içindedirler. Bu ilişkiler Osmanlı'nın daha önce yaşamadığı gelişmelerin başlangıcı olacak ve başta Sadrazam Keçecizade Fuat Paşa olmak üzere Kardeşlerimizin büyük katkı ve öncülükleriyle İstanbul'da **Société Impériale de Médecine de Constantinople** (Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahane) kurulacaktır. Tabip, cerrah, eczacılık ve veterinerlik okulları mezunu olanlar dışında kimsenin üyeliğe kabul edilmemesi, bu kuruluşa bir mesleki cemiyet hüviyeti kazandırır. Bir örnek daha vermek gerekirse, bu hiç kuşkusuz bütün Kardeşlerimin yakından tanıdıkları **Cemiyet-i Tedrisiye-i İslâmiye** olacaktır. Bu Cemiyet daha önce devlet tarafından ya da şahıslar tarafından kurulan cemiyetlerden farklı olarak, Batı tarzı akademilerin benzerleri ya da elit tabakanın kulüpleri gibi değil, halk tabanına dönük bir şekilde ortaya çıkar. Bugün Dârüşafaka adıyla bilinen Cemiyet-i Tedrisiye-i İslâmiye'nin hayatiyetini günümüze kadar sürdürmesi, kendi sosyal çevresiyle iç içe, toplumun hayat tarzına uygun şekilde faaliyet gösteren cemiyetlerin kalıcılığına, iyi bir örnek olarak ayakta durmaktadır.

Bu yenilikler, çoğunlukla da Kardeşlerimiz sayesinde, elbette ki Osmanlıda bazı kuruluşların başlangıcı olmuşlar, zamanın uygarlığına

(21) **Ser Locası** matrikülünde kayıtlıdır.

(22) **Ser Locası** matrikülünde kayıtlıdır.

(23) **Ser Locası** matrikülünde kayıtlıdır.

(24) **Ziya-ı Şark Locası**'nda tekris olmuş, 1916 yılında kurulan **Necat Locası**'nda II.Nazır olarak görev yapmıştır. Bak..Mimar Sinan Yıl : 1992 Sayı : 84 Dr. Besim Ömer Paşa, Ahmet Akkan

sıçrama hamlesinde ilk örnekleri oluşturarak, İmparatorluğun modernleşme yolundaki açılımını sergilemişlerdir. Ne var ki Kardeşlerimiz asıl önemli olanın halk olduğunu söylemekte ve bu halkın yönetim şekli üzerinde durmaktadırlar. Osmanlıdaki yönetim şekli ise, 19. yüzyılın getirdiği ilkeler ve ihtiyaçlarla çelişen bir Asya despotizmi halinde donmuş kalmıştır. 1839'da ilân edilen Tanzimat, Devletin bir çeşit kendisini savunması noktasında kilitlenmiş; insanların kaderi ise, mutlak bir hakimiyeti temsil eden Padişahın iradesinden kurtulamamıştır. Ruhunu Fransız Devrimi'nden alan Tanzimat Hareketi, o ruhun can damarı "**Özgürlük-Eşitlik-Kardeşlik**" ilkelerini, dinin ve otoritenin tek hakimi olan Padişahın elinden söküp alamamıştır. Özgürlük-Eşitlik-Kardeşlik ilkeleri halk içindir; insanlar içindir. Ancak halkın bir kamuoyu oluşturabilmesi, o halka bu yolda öncülük edecek insanların varlığına bağlıdır. İşte bu insanlar nasıl Batı'da Masonlar olmuş ise, Osmanlıda da Masonlar olmuştur. **Aydınlık Çağı**'nı yaşaymayan Osmanlıya geç de olsa bu çağ, Masonlar yaşatmaya başlamıştır.^(25,26) "*Ama biraz abartmıyordunuz? "* diye sorar bazı hariciler, "

(25) *Courrier d'Orient* gazetesini sahibi ve yazarı Jean Pietri'yi Genç Osmanlılardan söz ederken önemle anımsamak gerekir. Bu kişi hepsi de yazar olan, ya da yazarlığa özenen ilk Genç Osmanlıların devamlı dostudur. Jean Pietri, Fransız Devriminin ve Avrupa'da yayılan hürriyet fikirlerinin hareketli bir savunucusudur. Jean Pietri'nin her ne kadar Beyoğlu'nda Fransızca olarak çalışan bir Locaya mensup olduğu söylene de, elde bu söylemi doğrulayacak bir belge yoktur. Jean Pietri, Genç Osmanlıların Fransa'ya kaçışlarında ve diğer gizli ilişkilerinde aktif rol oynamıştır. (Bak. Ş.S.Aydemir, *Enver Paşa Cilt : I Sayfa : 31*).

(26) *Bak. Tamer Ayan, Bilgi Çağı Masonluğu, Yenilik Basımevi, 1997: "... Ülkemize Masonluğun oldukça geç girmesinin nedeni, Aydınlanma Çağı'nı yaşamamış olmamızdır. Osmanlı Aydınlanması'na başlangıç sayılabilen Lâle Devri'nde, diğer uygarlık adımları gibi, ilk masonik girişimlerin henüz filizken budanması; sosyokültürel yapının henüz hazırlıksız olması nedeniyle Aydınlanma hareketi ve Masonluğa "gavur icadı" olarak direniş ve Masonları "farmason" olarak suçlayış taassubuna dayanır. Daha sonra, Tanzimat ve Meşrutiyet dönemindeki asıl masonik oluşum girişimleri ve ürünleri, Rasyonalist ve Hümanist akımların ve kurumların beşiği Batı Avrupa ve özellikle Fransa ile kurulan siyasal ve sosyokültürel ilişkilerin ve girdilerin, önlenemez şekilde beraberinde getirdiği itihaller örneklerinden birini oluşturur. Bu dönemde, toplumun istiklâl ve hürriyet değerleri hakkında aydınlatılmasında, insanın birey kimliğinin çizilmesinde, istibdadı karşı verilen mücadelede, politik olarak örgütlenmesinde, Masonluğun ve aydın Mason entelejansiyanın önemli çalışmaları ve yararları unutulmaz. Aynı şekilde, daha sonraki yıllarda dış ve iç düşmanlara karşı verilecek savaşın gerek fikir gerek eylem bazında Masonları ve masonik ilkelerle donanmış aydınları görmek, ilk masonik girişimlerin olumlu vatansever yansımalarıdır...."*

O zamanlar tüm bu çabayı hep Masonlar yapmış gibi gösteriyorsunuz? "Evet!" diye karşılık veririz, Ve tabii masonik Nur'dan henüz nasibini almamış bir hariciye "Elimizdeki her türlü kaynak, o zamanlar tüm bu çabanın içinde Masonların olduğunu kanıtıyor." şeklinde cevap vermekle yetiniriz.

19. Yüzyıl Osmanlı düşünce hayatını, daha çok edebiyatçıların yürütmüş olduğunu görüyoruz. Localarda Rousseau ve Montesquieu gibi ünlülerin görüşleri yansıtılmakta, Batı'yı gezerek yakından inceleme fırsatı bulan yazarlarımızın görüşleri değerlendirilmektedir. Bu görüşler henüz birtakım ekollere, doktrinlere ayırmış ya da sistematik kategorilere sokulmuş değildir. Bir demokrasi hazırlığı diyebileceğimiz bu hamlelerin ulaşacağı doğal hedef hürriyet düşüncesidir. Ancak bu kavram, bir siyasi slogan olarak 1908 Meşrutiyetine kadar rahat kullanılamayacaktır. Zira devrim, cumhuriyet gibi hürriyet sözcüğü de henüz ağızlara alınmamaktadır. Sansürden uzak olan yurtdışı yayınlarda "hürriyet" geniş ve rahat bir kullanma alanı bulmuştur. Yükarıda sözü edilen bütün Genç Osmanlıların hürriyetin insanın en doğal hakkı olduğu konusunda ve çeşitli edebi türlerde çok sayıda yazıları vardır. Kardeşimiz Şinasi'nin şiirleri ise, masonik alegoriden esinlenen ve zamana göre yürek isteyen dizelerle doludur.⁽²⁷⁾

Masonluk medeniyettir. İlk anayasamıza uzanan yolda Kardeşlerimizin büyük çabalar içinde verdikleri mücadele, medeniyete ulaşmaktır. Medeniyet sözcüğü meşrutiyet, meclis, demokrasi gibi sansür endişesi taşımadığından, gerek edebi ve gerekse fikri eserlerde, hemen bütün yazarların ve basının ortak bir konusu olmuştur. Osmanlı'nın o kendi içine dönük, dünyada neler olup bittiğinden habersiz yaşadığı yıllar, Avrupa'yı görenlerin ya da kitaplardan okuyanların yaptıkları karşılaştırmalar, insanlar üzerinde büyük etki yapacak ve kitleleri düşünmeye zorlayacaktır. Kardeşimiz Ziya Paşa'nın "*Diyâr-ı küfrü gezdim beldeler kâşâneler gördüm*" deyişi, toplumun kendi durumu-

(27) ***Sem'idir kalbimizin cân ile mâl ü namus***
Hıfz için bâd-ı sitemden olur adlin fânus

(Can, mal ve namus kalbimizin mumudur. Senin adaletin onu zulüm rüzgârından korumak için var olmalı)

Bir itık-nâmedir insana senin kanunun
Bildirir haddini Sultana senin kanunun

(Senin kanunun insan için bir hürriyet belgesidir. Senin kanunun Sultana haddinin sınırlarını bildirir)

nun bir muhasebesini, bir sorgulamasını yapmayı başlatacaktır. (28) Bu devirde, Batı Medeniyeti ile Osmanlı değerleri arasında en ayrıntılı karşılaştırmayı yapan Kardeşimiz Ahmet Mithat Efendi olmuştur. (29) Onun gazete ve dergi makaleleri ve ders kitapları dışındaki yüzden fazla eseri arasında, bu sorunlardan söz etmediği kitabı hemen hemen yok gibidir. Özellikle de siyasi konuların karmaşıklığının yoğunlaştığı II. Abdülhamit saltanat yıllarında Ahmet Mithat'ın roman, öykü ve ansiklopedik bilgi veren didaktik kitapları, Batı medeniyeti ve Doğu gerçekleri üzerinde zengin bir dokümantasyon sergiler. Bir aydınlanma yolunda mücadele veren ve bu yolda belirli çağdaş bir hedef uğruna toplumu yönlendirmek için aynı hedefe yönelen, toplumun refahı ve mutluluğu uğruna sürgünleri, zindanları ve hatta ölümü göze alan bu Kardeşlerimizi gururla anar, eserleriyle övünürüz. Onların masonik yaşamının içe dönük tartışmalarla, kırgınlıklarla değil, tarihin de desteğini almış büyük başarıların yaratılması çabalarıyla geçtiğini görürüz.

Zaman zaman yaşadığımız konuşmalar, okuduğumuz yazılar olur. Bu konuşma ve yazılar, Masonluğun sokaklara dökülüp, herhangi bir eyleme girişmemesi gerektiği doğrultusundadır. Masonluk için elbette bu böyledir ama Mason için değil. Locasından nasibince eğitimini alan bir Kardeş, bu Nur'u topluma ve de en önemlisi kendi insanına yansıtmadıkça, kişiliğinde topladığı bu birikimi benliğinde egoistçe saklamasının ne anlamı vardır? Eğer masonik birikimimiz Localardaki çalışmalarımızla ya da yalnızca Camiamız içinde birbirimizle olan ilişkilerimizle sınırlı kalsaydı, bugün adlarımızı övünçle sıraladığımız Kar-

(28) Ziya Paşa *Türkistan'ın Esbab-ı Tedennisi*" (Türk Yurdunun Gerileyiş Sebepleri) adlı yazısında Avrupa Devletlerinde harp gücünün, maliyenin, yönetimin düzgün; bizim her halimizin ise üzüntü ve esef verici olduğundan; onların ilerlemelerinin tek sebebinin ilim ve teknik, bizim geri kalış sebebinin de cahillik ve gaflet olduğundan söz eder.

(29) Kardeşimiz Ahmet Mithat Efendi (1884-1912): Başta Namık Kemal olmak üzere Ahmet Mithat Efendi, Tefik Ebuzziya, Ali Bey, Nuri Bey gibi yazarlar Osmanlıda tiyatronun gelişmesi için çalışmaktadırlar. 28 Aralık 1873 akşamı Ali Beyin Molière'den adapte ettiği **Ayyar Hamza** ile Ebuzziya'nın Tefik **Ecel-i Kazası**; 30 Mart 1873 akşamı ise Mithat Efendi'nin **Eyvah** adlı oyunu oynanır. 1 Nisan 1873 akşamı da Namık Kemal'in **Vatan Yahut Silistre**'si temsil edilir. Piyas izleyiciler arasında coşkulu bir beğeni kazanır. Halkın "Yaşasın Namık Kemal" bağırışları yönetimi kuşkulandırmış ve rahatsız etmiştir. Namık Kemal ve arkadaşları tutuklanır. Namık Kemal Magosa'ya, Mithat Efendi ile Ebuzziya Tefik Bey Rodos'a, Nuri ve Hakkı Beyler de Akka'ya sürülür. Bak. Mimar Sinan Dergisi Yıl : 1969 Sayı : 6 Sayfa : 85 : Tanınmış Büyük Masonlar.

deşlerimizden söz etmek mümkün olur muydu? Dahası konumuz olan Meşrutiyet ve de "İlk Anayasa"mız tarihteki yerini alır mıydı? Örnekler çoğaltılabilir. Dünya tarihi, adı başarılarıyla ansiklopedi sayfalarına geçmiş Kardeşlerimizin adlarıyla doludur. Konuya Semih Tezcan ve İsmail İşmen Kardeşlerim çalışmalarıyla açıklık kazandırmışlardır.⁽³⁰⁾

KARDEŞLİK VAATLERİMİZİ SÖZLERİMİZDE OLDUĞU KADAR DAVRANIŞLARIMIZDA DA UYGULAYALIM...

Hiçbir gücün Masonlar arasındaki birlikteliği ve dayanışmayı yıkamadığına tanık oluyoruz. Hedef bellidir. Ülkenin yönetiminde halkı temsil edecek bir Meclis kurulacak ve oluşturulacak bir Anayasa ile Osmanlıdaki yaşam güvence altına alınacaktır. Ancak bu filizlenen yenilik İmparatorluk katında nasıl değerlendirilmektedir?

(30) "1723'de yayınlanan Anderson Anayasasının verdiği rahatlıkla, Masonlar gerektiğinde siyasi otoriteye karşı tavır almayı ve üyelerinin politik hayatta görev almalarını başarı ile sürdürmüşlerdir. Anderson Yasalarının 2. Maddesine eklenen bir paragrafta, siyasi otoriteye karşı tavır almanın, Locadan kovulma nedeni olmayacağı belirtilmişti. Nitekim, tarihte birçok ülkede Masonların, iktidara karşı tavır aldıkları ve hatta doğru buldukları zaman bunları eyleme geçirdikleri görülmüştür. Birinci ve İkinci Meşrutiyeti ve Kanuni Esasileri hazırlayanlar ile Bab-ı Ali Baskını (1908) düzenleyerek iktidarı ele geçirenlerin birer Mason olduğunu hatırlamak, Osmanlılar zamanında Masonların siyasette önemli rol oynadıklarını belirtmek için yeterli olsa gerekir.

"Masonlar genel olarak belirli siyasi, sosyal ve ekonomik görüş ve inançlara sahip olan entelektüel kimselerdir. Bazen, yeni fikirleri sürerek bir reform yapmak isteyebilirler ve bunu masonik sanatın bir gereği olarak müdafaa edebilirler. Fakat bu değer yargısı çok hassas bir husustur. Bir kimsenin gözünde kahraman olan, diğer bir kimsenin gözünde isyankâr ve hatalı sayılabilir. Son iki yüzyıldan beri politik karmaşa içinde olan ülkelerde, Masonların doğrudan ve dolaylı olarak yönetime karşı tavır aldıkları durumlar mevcuttur. Bazı ülkelerde ise Masonlar, provokasyon olsa bile daima çatışmadan uzak durmuşlardır. Masonik perspektiften ziyade, tarihi açıdan bakıldığında, bu hareketler genelde demokrasinin icabı veya devletin yücelmesi için yapılmaktadır. Mesela, 1814'te Yunanistan'da kurulan **Filiki Etairia Locası**, 1821'de Osmanlı boyunduruğuna karşı başlatılan Yunan İsyanı'nın teşkilâtçısı olmuştur. Esasen, şimdiki 166 Numaralı **Etarya Tan Filikon Locası**, bu tarihi Locaya atfen kurulmuştur." (Bak. İlk Türk Masonları ve Sultan Murat V, Semih S. Tezcan - İsmail İşmen; Mimar Sinan Yayınları No: 22)

Sultan Abdülmecit 1861 Haziran ayında ölmüştür. Yerine Sultan Abdülaziz Padişah olur. Yeni Padişah daha tahta oturur oturmaz Avrupa Devletlerinin müdahaleleri ve baskılarıyla yüz yüze kalmıştır. Daha önce gerçekleştirilen Tanzimat ve Islahat Fermanlarının beklenen sonucu vermediğini gören Batılı güçler, Osmanlı Devleti'ni sıkıştırma hareketlerine girişmişlerdir. Bu durumda Sultan Aziz ise filizlenen yenilik hareketlerini elinin tersiyle bir kenara itip, baskı taraftarı bir tutum içine girmiştir. Anayasa konusu onun için önemli olmamış, pahalı saraylar kurmak, aşırı ve süslü eşyalar edinmek ve bu yolda ölçsüz paralar harcamak gibi davranışlar içine girmiştir. Bu gidişat Padişahın tahttan indirilmesi konusunu gündeme getirdiyse de, Sadrazamın durumdan haberdar edilerek Padişaha bildirmesi üzerine tutuklamalar başlatılmıştır. Genç Osmanlılar çareyi yurt dışına kaçmakta bulacaklar ve mücadelelerini yurt dışında sürdüreceklidir.

Avrupa'ya kaçanlar 10 Ağustos 1867 günü Fazıl Paşa'nın evinde toplanırlar. Bu toplantıda **Muhbir Gazetesi**'nin yeniden yayınlanmasına karar verilir. Yaklaşık 250.000 Frank tutarındaki mali destek Fazıl Paşa tarafından karşılanacaktır. Fazıl Paşa ayrıca yurt dışına kaçarak çalışmalarını yanında sürdüreceği bu kişilere bir de aylık bağlamıştır. Ancak Muhbir gazetesinin Paris'te yayınlanması plânı gerçekleşmez. Zira Sultan Abdülaziz Paris'e bir gezi tertiplemiştir. Bu gezi gündeme gelince, Fransız Hükümeti Türk politik sığınanlardan Paris'i terk etmelerini ister. Böyle bir isteğin nedeni ise, Türk Elçisi Mehmet Cemil Paşa'nın Fransızlara, Padişaha karşı bir suikast girişiminde bulunulacağını haber vermesi olur. Bunun üzerine Genç Osmanlılar Londra'ya giderler ve Muhbir gazetesini Londra'da çıkarırlar. Bu gazetenin binlerce nüshası Türkiye'ye gönderilmiştir. Yurt dışında değişik ülke ve kentlere giderek, çalışmalarını buralarda aynı heyecan ve inançla sürdüren Genç Osmanlılar, ancak Veziriazam Mahmut Nedim Paşa'nın önerisiyle çıkan bir genel af sayesinde Türkiye'ye dönerler. Bu arada hiç kuşkusuz Masonluk tarihimizin en önemli olaylarından biri yaşanır. Hatta diyebiliriz ki bir takım komplolar, iktidar oyunları ve yüksek kademelerdeki yetkililerin tertipleedikleri tuzaklar gerçekleşmeseydi, Osmanlı'nın tarih içindeki yazgısı çok daha başka bir çizgiye otururdu. Bu olay az önce sözünü ettiğimiz, Sultan Abdülaziz'in Avrupa gezisidir. Avrupa gezisinden de ziyade, yanında birlikte götürdüğü iki şehzadenin varlığıyla ilgilidir.

Bu şehzadelerden biri Abdülhamit, diğeri ise Murat'tır. **Paul de Régl**a Kardeşimiz 23 Mart 1892 tarihinde Paris'te **Birlik ve Erdem**

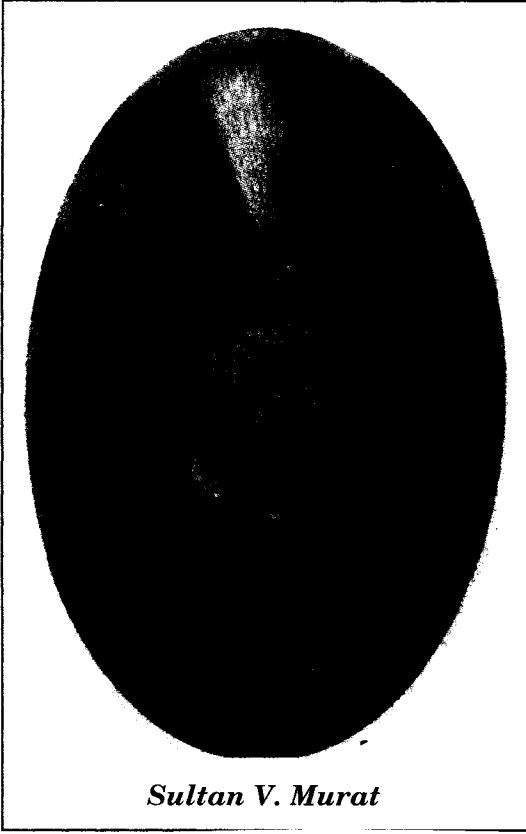
Locası'nda bir konferans verir.⁽³¹⁾ Bu iki şehzadeyi ve Sultan Abdülaziz'in Avrupa gezisini Régla Kardeşimiz şu şekilde değerlendirmektedir :

" Murat ve Abdülhamit vefat eden Sultan Abdülmecid'in oğullarıdır. Abdülmecid'in çok sevdiği ve yaşca büyük olan tahtın varisi Murat, daha küçüklüğünden itibaren özgür düşünceye ağırlık veren bir eğitim ve öğrenim gördü. İstanbul hakkında yazdığım ilk kitabım '**La Turquie Officielle**'de onunla ilgili şunları söylemiştim : Murat kendisini bekleyen geleceğe uygun bir şekilde yetiştirilmişti. Babası üstüne pek düşer ve kendisine gösterilen ayrıcalık hiç kimsenin gözünden kaçmazdı. Murat'ın Sultan Mahmut tarafından başlatılan reform hareketlerini devam ettireceğini söylemekten büyük mutluluk duyardı. Murat'ın Fransızca öğretmenliğini Kardeşimiz Profesör M. Gadret yapıyordu. Müzik ve piyano dersleri ise Maestro Guatelli Paşa tarafından veriliyordu. Türkçe derslerinden Ferit Efendi ve Ömer Efendi sorumluydu. Arapça'yı tüm incelikleriyle ünlü bilim adamı Şeyh Hafız Efendi'den öğrenmekteydi.

Henüz onüç yaşında olmasına rağmen genç Şehzade gerçekten de büyük aşamalar göstermiş, kardeşi Abdülhamit'in öğretmenliğini yapacak derecede ilerleme kaydetmiştir. Nitekim bazı törenlere şehzadelerin de katılması zorunluysen, Abdülhamit'in bulunmayışına ses çıkarılmazdı. Çünkü veraset kurallarının emrettiği şekilde tahta çıkması imkânsızdı. Üstelik sıhhati de bozuktu. Ayrıca yarım yamalak sürdürdüğü eğitim sonucu, Türkçe'nin yanında biraz da Arapça öğrenmişti. Murat eğitimini tamamladığı sıralar, Abdülhamit okuma yazmayı daha yeni yeni sökmüştü. İki Şehzade yaşamlarını birbirlerine tamamen zıt kutuplar altında sürdürürken, Abdülmecid hayata gözlerini yumar ve Osmanlı yasaları gereğince tahta amcaları **Abdülaziz** geçer. Bu olaydan sonra Murat, yeni İmparatorun bütün kıskançlıklarına katlanmak zorunda kalacaktır. Çevresi casuslarla çevrilidir ve her davranışına kuşkulu gözlerle bakılmaktadır. Köşküne kapanan Murat, artık kendisini daha çok çalışmalara vermiş, özellikle de müzik ve piyanoyla ilgilenir olmuştur.

Abdülhamit'e gelince rahattir. Davranışlarında özgürdür. Peşinde casus dolaşmaz. Zaten Abdülaziz tarafından da herhangi bir özelliği olmayan sıradan bir şehzade olarak değerlendirilmektedir. Engeller, baskılar ve çeşitli sıkıntılar Murat'ın alınanda çizgiler oluştururken, o

(31) Bak. Paul de Régla, II.Abdülhamit ve V. Sultan Murat, 23 Mart 1892 Tarihinde Paris V .: de Birlik ve Erdem Muhterem Locasında Verilen Konferans; Devrim Muhterem Locası - Çeviri : Can Kapyalı

Sultan V. Murat

gönlünce geçirdiği gün-
ler içinde yaşamın tadı-
nı çıkarmaktadır. Ab-
dülaziz'in Avrupa gezi-
si Murat için yeni dert-
lere kaynak olur.

Genç Şehzadenin III.
Napolyon'dan gördüğü
yakın ilgi, Paris ve Ber-
lin Hanedanları üzerin-
de uyandırdığı sempati,
Kraliçe Victoria'nın da-
vetlisi olarak Lond-
ra'ya gidildiğinde kül-
türü ve devri kavrayan
kişiliği ile çok taktir ka-
zanır. O kadar ki İngil-
tere Kraliçesi Victoria
Hariciye Nazırı Keçeci-
zade Fuat Paşa'ya İngi-
liz Prenseslerinden bi-
riyle evlenmesini teklif
eder. Ancak, Murat'ın
bu denli sevilmesinden
canı sıkılan, Veliadını

çekemeyen Abdülaziz, Osmanlının "Avrupa Siyasetinde" etki yarata-
cak bu teklifi reddeder. Gezi boyunca gözler ve sevecen yaklaşımlar,
her an bu zarif şehzadeye yöneliktir. Herkes bir gün onun Padişah ola-
cağını bilmekte ve o günü kutlamanın adeta sabırsızlığını yaşamakta-
dır. Abdülaziz, Murat'ın seyahatini yarıda keserek İstanbul'a dönme-
sini istese de, buna "Avrupalıları olumsuz etkileriz" sözüyle Fuat Paşa
karşı çıkar ve Abdülaziz'i Murat'ı geri yollama düşüncesinden vazge-
çirir. Şehzade Murat'ın daha o günlerde Masonlukla ilgilenmiş ve o
tarihte Prince de Galle (İngiliz Masonluğunun Büyük Üstadı) unvanı-
nı taşıyan geleceğin Kralı VII. Edward ile görüşmeleri olmuştur. "

Paris'te *Union et Vertu* Locası'nda yapılan bu konuşma, I. Meşrutiyet-
in ilânından 16 yıl sonra gerçekleşmiştir. Paul Régl'a'nın haksızlığa
uğradığına inandığı bir insanı, - bir insanı diyorum, çünkü Mason olan
Paul Régl'a için o insanın bir şehzade, bir padişah değil, bir Kardeş
olması önemlidir - bir Kardeşi, gerçekten de çırpınırcasına bir coşku

içinde savunması, bugünlere taşınması ve üzerinde durulması gereken masonik bir öğreti olmuştur.

Meşrutiyete yürüyen adımlar devam eder. Hedef anayasa güvencesi altında halkın sesini duyuracak bir meclisin kurulmasıdır. Şehzade Murat da bu konuşmaların içindedir. Murat'ın Kadıköy'de Fikir Tepesi'ndeki köşkünde Genç Osmanlılarla sık sık toplantılar düzenlenir. Bu toplantıların Şehzade Murat'ın Tekrisinde, önemli bir rol oynadığı açıktır. Murat'la Masonlar arasındaki ilişki, Cleanthi Scalieris⁽³²⁾ aracılığıyla sürdürülmüştür. Nitekim Tekris Celsesi de gizlilik ve Murat'ın güveni nedeniyle, Louis Amiable'in⁽³³⁾ evinde yapılmıştır. Üstadı Muhterem Cleanthi Scalieris, Şehzade Murat'ın Tekrisini Fransız G.O.'na bir mektupla bildirecektir.⁽³⁴⁾

(32) *Cleanthi Scalieris (Ölümü 1880) annesi Yunanlı, babası İtalyan çok zengin bir aileye mensuptur. İstanbul Rum Cemaatinin önde gelen kişilerinden biridir ve Proodos Locası Üstadı Muhteremliğini yapmıştır. Osmanlı İmparatorluğunu oluşturan ulusların kardeşçe yaşamasına taraftardır. Locasının kapılarını Musevi ve Müslümanlara açmış ve L'Union d'Orient Locası'nı örnek alarak Türk Dili'ni Loca çalışmalarına sokmuştur. Çengelköy'de bir Mason Locası kurmuştur. V.Murat'ı kaçırma plâni başarısızlıkla sonuçlanınca, bir gemiyle Atina'ya kaçmak zorunda kalmıştır.*

(33) *Louis Amiable (1837-1897) Fransız Masonluğunun 19. yüzyılının ikinci yarısının ileri gelenlerinden biridir. Türkiye'de bulunduğu sırada, 1868'de Rose-Croix Şövalyeliğine yükselmiştir. 1884'de Grand Orient'in 33. Derecesine getirilmiştir. Bundan sonra Conseil de l'Ordre üyesi olmuş ve Grand Collège des Rites'in Büyük Hatipliğine getirilmiştir. Masonluk tarihi hakkında birçok yapıtı vardır. Özellikle "Une Loge Maçonnique d'avant 1789", "R.L. Les Neuf Soeurs", "L'Internationale Noire et La Franmaçonneris" ve ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'nda Masonluğun durumu hakkında çok ilginç bir raporun sahibidir.*

(34) *"İlerde çok yararlı olabilecek bir hamle yapma imkânı bulduk. Son günlerde şahsen bana yapılan bir müracaatta Osmanlı İmparatorluğu tahtının varisi Prens Murat Efendi'nin tekrisi teklif edildi. Bu teklif Muhterem Locamızın amil azası Üstadı Muhterem ve veliahdın Baş Kethüdası Seyit Bey tarafından yapıldı. Murat Efendi teşkilâtımızın aradığı bütün vasıflara sahip olduktan başka, faziletleri ve tekâmül için duyduğu sevgi ile ilerde vatanın ve teşkilâtımızın bir zaferi olacaktır. Bu tekrisi, Muh. Proodos Locası'nın Üstadı Muhterem olarak atölye adına, fakat kimseye bildirmeden ve sadece Locada güvendiğim birkaç aza ile gerçekleştirmem, Louis Amiable Kardeş ile aramızda kararlaştırıldı. Netice olarak 20 Ekim 1872 akşamının 7'sinde, Loca Muhakkiki Josef Makaryos, kurucu ve R.C. Abdurrahman Hilmi, Üstadı Muhterem Seyit, Üstadı Muhterem Ragıp Efendi, Çıracık Mason Tevfik Bey, Çıracık Mason Nuri Bey, hepsi Proodos Locası'nın amil azası, ayrıca L'Union d'Orient Locası'ndan Dr. Jan Skalyeri ve Refet Ahmet Kardeşlerle, Kadıköy'de Proodos Locası kurucu ve amil azası Louis Amiable'in evine gittik. Daha önceden evin bir salonunu Masonik Lokal haline getirmiştik. Anayasa ve Ritüelin Tekris hususunda bütün icaplarını yerine getirerek, mevcut bütün Kardeşlerin imzalamış oldukları sureti ilişik zapta göre, Tekris Merasimi ifa ettik..."*

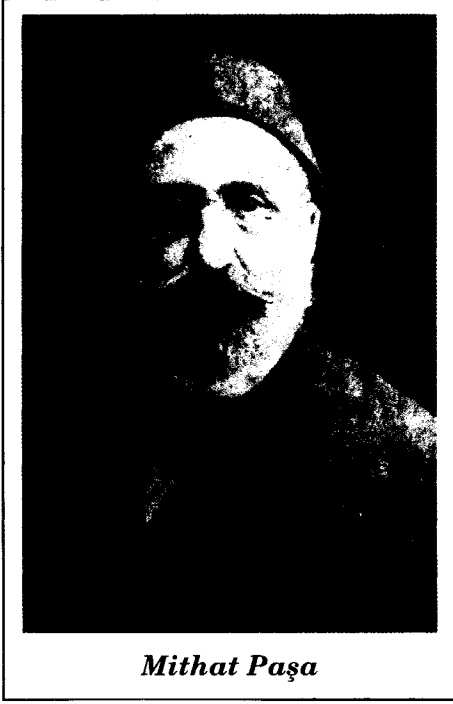
Özgürlük ve Eşitlik, Kardeşlik zinciri içinde tamamlanmıştır. Osmanlı tahtına çıkacak Murat, Osmanlı'nın çağdaş dünyaya adım atmasına imkân sağlayacaktır. Meşrutiyet ve Anayasa yolundaki çalışmalar daha da coşkuyla sürdürülür hale gelmiştir. Genç Osmanlıların görüşleri Türk aydınları arasında da giderek yaygınlaşmaya başlar. Genç Osmanlıların gazeteleri ve öteki yayınsal yapıtları, bu yılların Türk toplumunun kültürlü kitlelerinde çok büyük bir ün kazanır. İlk Türk meşrutiyetçilerinin propaganda çalışması, sivil ve askeri aydın sınıfın ve öğrenci gençlerin oldukça dar ortamının dışına çıkmasa da, Genç Osmanlıların başarısı büyük olur. *Meşrutiyet, Parlamento, Sorumlu Hükümet, Politik Özgürlük* gibi kavramlar, feodal bir yönetimin hüküm sürdüğü bir ülkede, ilk kez ciddi olarak tartışılmaktadır. Meşrutiyet reformları için politik mücadele ortamı hazırlanmıştır. Genç Osmanlılarla, daha örgütün kuruluş yıllarında ilişkide olan ünlü devlet adamı Kardeşimiz Mithat Paşa, yabancı devletlerin müdahalesini kaldırmak, Meşrutiyetin gerçekleşmesini hızlandırmak için daha fazla beklenilmemesi gerektiğine işaret eder. Osmanlı'nın özellikle de Avrupa kısmında koşullar, gitgide güçleşmektedir. Devlet borçları 10 yılda 25 milyondan 250 milyona çıkmıştır. Meşrutiyetin önündeki engel Padişah'tır. Mithat Paşa bu sırada Kabineye memur edilir. Seraskerliğe Hüseyin Avni Paşa, Şeyhülislâmlığa ise Hayrullah Efendi getirilmiştir. Padişah Abdülaziz bu kadronun kararı ile tahtan indirilmiş ve Meşrutiyetin yolu açılmıştır.

Şehzade Murat, şimdi İstanbul Üniversitesi olan o zamanki Harbiye Nezareti binasında tahta geçirilir. Tarih 30 Mayıs 1876'dır ve herkes mutludur. Nihayet Osmanlı için konuşulan o tüm güzel şeyler, tasarlanan reform hareketleri ve nihayet Meşrutiyet hazırlıkları gün ışığına çıkacak, insanlar özledikleri o aydınlık ve hür ortama kavuşacaklardır. Mithat Paşa, Anayasa Tasarısı'nı hazırlamak işini ele alır. Genç Osmanlılardan Namık Kemal ve Ziya Paşa gerekli tasarıyı hazırlayacak komisyona memur edilirler. Çalışmalara şevkle başlanır ve herkes sevinç içindedir. Geleceğe umutla bakmanın mutluluğu yaşanmaktadır. Murat tahta çıkalı henüz dört gün olmuştur ki, Fer'iye Sarayı'nda kapalı tutulan eski Padişah Sultan Abdülaziz'in, bir makasla kol damarlarını keserek intihar ettiği haberi gelir. Tarih 4 Haziran 1876'dır. Murat bu habere kahrolur. Zaten nazik yapılı bünyesi, müthiş bir ruhi sarsıntıya uğramıştır. Bu bir intihar mıdır, yoksa cinayet mi? Murat gerçeği ancak Hüseyin Avni Paşa'nın söyleyebileceğini bilir, ama ne yazık ki hemen ardından o da öldürülmüştür. Hem de Abdülaziz'in eşlerinden birinin kardeşi olan Çerkez Hasan tarafından. Murat ertesi gün sinir bozuklukları ve ruhi bunalımlarla geçen

bir gecenin yorgunluğu içinde uyanır. Durumun kötülüğünü sezen annesi Valide Sultan, derhal çok güvendiği doktor Capoleone'yi çağırır. Murat bir ara iyileşir gibi olur. Tarih 6 Haziran 1876; Abdülaziz'in ölümünden henüz iki gün geçmiştir ki, bu kez Osmanlı katında ikinci korkunç bir olay patlak verir. Yukarda sözünü ettiğimiz Çerkez Hasan, Mithat Paşa'nın konağını basmış ve tabancasıyla içerde toplantı halinde bulunan kabine üyelerinden önüne gelenin üzerine ateş açmıştır. Bazı paşalar, muhafızlar ve hizmetkârlar hayatlarını kaybederler. Murat iyileşiyor derken, bu olay da onu çok hırpalar. Sanki uğursuzluklar birbirini kovalamaktadır. 1 Temmuz 1876 günü Sırbistan ve Karadağ, Osmanlıya savaş açarlar. Zaten sarsılmış olan Kabine, açıklara yeni nazırlar getirerek, askeri harekâtı düzenlemek zorunda kalır. Bütün bu karmaşa içinde Murat iyice bunalmış, ruhi çöküntüye uğramıştır.

Meşrutiyet ve Anayasa hazırlıkları da bu sorunlar içinde ve hele savaş ortamı da doğunca, belirsiz bir süre için bir kenara bırakılır. Nihayet bir ay sonra, yani 1876 Temmuz ayı sonlarına doğru Meşrutiyet konusu Nazırlardan başka yüksek konumlarda olan memurların, Müslüman din adamlarının temsilcilerinin ve Müslüman olmayan dini örgüt Başkanlarının katıldığı çok büyük bir toplantıda görüşülür. Kardeşimiz Mithat Paşa ve Maarif Müsteşarlığı görevinde bulunan Kardeşimiz Ziya Bey, kesinlikle Meşrutiyetin ilânı lehine konuşurlar. Her ikisinin de konuşması hararetli tartışmalara yol açar. Karar kabul edilmez ama, tüm üyelerin inceleyebilmesi için Mithat Paşa'nın Anayasa tasarisının kopya edilerek tüm üyelere dağıtılmasına karar verilir. Mithat Paşa Kardeşimiz, gerçekten de insanımız, tarihimiz ve Türk Masonluğu için kalplerde abide olan nadir şahsiyetlerden biridir. Büyük ölçüde ilk ve beklenmeyen vasıflarını Niş valiliği sırasında göstermiştir. Merkezi bugün Sırbistan topraklarına düşen Niş şehri olan bu vilâyet, Paşa'nın valiliğe başladığı sıralarda anarşi içinde kaynamaktadır. Mithat Paşa asayiş, idare teşkilâtı, bayındırlık, ticaret, eğitim ve askeri tesisler alanlarında öyle işler başarmıştır ki, İstanbul'da kendisini kıskananlar, Mithat Paşa'nın da bir gün Mısır'daki Kavalalı Mehmet Ali Paşa gibi imtiyazlar isteyeceği sözleri yaymışlardır.

Mithat Paşa Kardeşimiz bu işler için İstanbul'dan hiçbir tahsisat istememiştir. Bugün Bulgaristan'da halâ yaşayan yollara ilk kazmayı vuran Mithat Paşa'dır. Bugün orada ve bizde halâ sürüp gelen Zirai Kredi Kooperatiflerinin, Ziraat Bankası'nın ve Emniyet Sandığı'nın ilk kurucusu yine Mithat Paşa'dır. Şimdi Sanat Okulları adını alan ilk

Mithat Paşa

Islahathane Mektepleri' de onun eseridir. Posta şirketleri, sulama kanalları ve bu gibi tesisleri o düşünmüş ve işler hale sokmuştur. Kısacası Tazimatı yapan ve yürüten aydın kişilerle, Meşrutiyeti yaratacak olan kişiler Mithat Paşa'nın çevresinde birleşmektedir. Osmanlı, başta Kardeşimiz Mithat Paşa ve onunla birlikte Meşrutiyet ve Anayasa mücadelesi veren ve adlarından daha önce sık sık söz ettiğimiz Kardeşlerimiz öncülüğünde modern bir dünyaya açılmaktadır

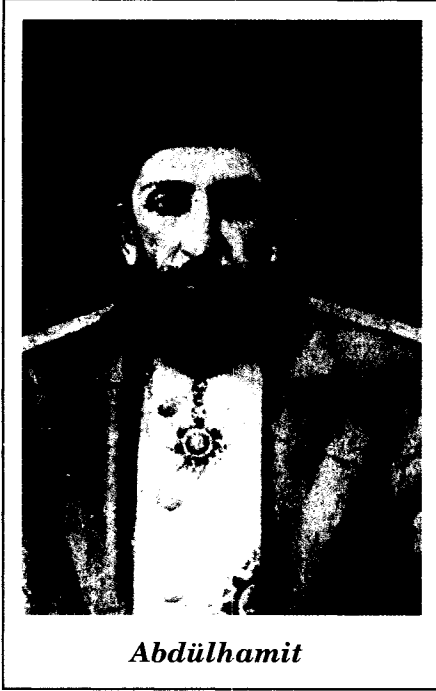
İngiliz Hariciye Nazırı Lord Derby Sultan V. Murat için "*Başta Londra, Paris, Berlin ve Roma, Sultan Murat'ın tahta geçmesini Avrupa siyaseti bakımından yeni bir dönem*

ve yeni bir yön sayacaktık" der. Sonra devam eder: "Murat'ın şahsı böyle bir değişmeye ve Osmanlıları 1853-1856 Kırım Savaşı'nda olduğu gibi, mülki bütünlüğü Avrupa dengesi için şart bir ülke saymamıza en önemli unsur olacaktı" şeklinde konuşsa da, yaşananlar bu değişikliğe izin vermeyecektir.

Birkaç haftadır yalnızca selâmlıktaki toplantılara katılmak için saraydan ayrılan Murat, şimdi bazen yatıyla, bazen de atla günlük geziler yapmaya başlamıştır. Onu "steamer" bir gün Karadeniz'de dolaştırıyorsa, bir diğer gün de daha çok sevdiği Marmara'da gezdirmektedir. Bu gezilerdeki deniz havası, Murat'ı adeta yeniden doğmuşçasına canlandırmıştır. Bu sırada gazeteler, kuşkusuz boşuna bir çaba içinde, Dr. Liedersdorf'un Murat hakkında düzenlediği raporun açıklanmasını istemektedirler. Olaylar bu akış içinde seyrederken, bomba gibi patlayan bir haber herkesi şaşkına çevirir. Aniden İstanbul'u terk eden Viyanalı Doktor Varna'ya dönmüş, Sultan V. Murat da tahttan düşürülmüştür.

MEŞRUTİYET VE İLK ANAYASAMIZ

Bu durumda tahta geçecek tek isim II. Abdülhamit'tir. Nitekim 31.Ağustos.1876 Perşembe günü saat 12.15'de Osmanlı tahtına çıkan

Abdülhamit

Abdülhamit, top sesleri eşliğinde tebrikleri kabul edecektir. Murat, Çırağan Sarayı'na kapatılmıştır. Osmanlının üzerine karanlık günlerin habercisi koyu bir sis bulutu çökmüş gibidir. Abdülhamit, V. Murat'ın yüksek dereceli bir mason olduğunu bilmektedir. Bu da Masonluğa karşı ağır ve sürekli bir antipati duyması için yeterli olmuştur. Masonlar haklı olarak Osmanlı Sarayında pek sık yaşanan "ani ölüm"lerden endişe etmektedirler ve böyle bir ölümün Kardeş Murat'ın da başına gelmesinden korkmaktadırlar. Bu korku İstanbul Mason Locası ön şahsiyetlerinden İtalyan Antuvan Koçraçi'nin, Roma Mason Locası Büyük Üstadı, Ayan Meclisi Reisi, Josef Masoni'ye yolladığı mektup⁽³⁵⁾ so-

(35) Yıldız evrakı arasında 4/579 numarada kayıtlı jurnaldeki ekli mektup: "Masonluğun kuralı ve hakikate uygunluğu namına yüce katınıza arz ederim ki, Sultan Murat'ın hayatı tehlikededir. Padişah Sultan Abdülhamit'in kendisini her an öldürtmesi beklenebilir. Bu hususta ciddi hazırlıklar da mevcut olduğundan, itimat ettiğimiz mahfiller malumat almaktadırlar. Yüce kişiliği olan Sultan Murat'ın insani ve sulhsever kanaatleri, aydın ve seçkin kişiliği, Masonluğa olan sevgisi, bilinen ve müstesna şahsiyeti ile de bizlere onur getirdiği hepimizce bilinmektedir. Kendisinin bu acı akıbeta maruz bırakılması Masonluk ve insanlık namına yüz kızartıcıdır. Türkiye'nin G.Orient Mahfilinin reisi olarak Alman, İtalyan, İngiliz Elçilerinin derhal harekete getirilerek, Padişah Sultan Hamit'ten, Sultan Murat'ın hayatının korunması için kat'i teminat almalarını ve bununla kanaat edilmeyerek, **artık akli dengesi tamamen yerine gelmiş** yüce kişinin hakkı olan Osmanlı Tahtına iadesi için diğer bütün tedbirlerin alınması gününün geldiğini hatırlatmak görevi ile karşı karşıyayım, bu hizmetlerimi iftiharla yerine getiriyorum..."

nucu "artık bir şeyler yapmanın" gerekli olduğu kararına dönüşecektir. Bu "bir şeyler yapmak" Josef Massoni'nin mektubunda da açıkça belirttiği gibi, Abdülhamit'i tahtından indirmek ve artık sıhhati tamamen yerine gelmiş olan Sultan Murat'ı tahta çıkarmaktır. İlk girişim Ali Suavi tarafından gerçekleştirilir ve bilindiği gibi **Çırağan Vak'**ası olarak adlandırılır. Sultan Murat'ı Çırağan Sarayı'ndan kaçırmak için yapılan baskın, başta Ali Suavi olmak üzere pek çok kişinin hayatını kaybetmesiyle sonuçlanır. Diğerleri de tutuklanarak hapse atılırlar. Diğer bir girişim de Cleanthi Scaleris tarafından olur. Ancak bu girişim de daha hazırlık aşamasındayken duyulur ve bastırılır. Şevket Süreyya Aydemir, Çırağan Vak'ası ve Scaleris olayı sanıklarının idama mahkûm olduklarını, ancak daha sonra idam kararının değiştirilerek, çeşitli yerlere kalebent olarak gönderildiklerini yazar. Scaleris'in kaçarken bu komploya ait evrakı da beraber götürdüğünden ve bunlar üzerinde daha sonra bir yayın yapılmadığından, Scaleris olayının esasının ve mahiyetinin bir sır olarak kaldığından söz eder.

Bütün bu olaylar yaşanırken Kardeşlerimiz başta Mithat Paşa, Namık Kemal ve Zeki Paşa olmak üzere Meşrutiyet ve Anayasa konusundaki çalışmalarını sürdürmektedirler. Abdülhamit Anayasada Padişahın yetkilerinin kısıtlanmasından endişelenmektedir. "*Biz yeni düzende Hükümdarın haklarının korunmasına büyük önem vermekteyiz*" demektedir. Padişahın ısrarı üzerine "*Padişahların istedikleri kimseleri sınır dışı etmek hakkını sağlayan 113. Madde bu suretle metinde yer alır*". 1 Aralık 1876'da toplanan kurul, Meşrutiyet Tasarısını görüşmeye başlar. Oturumlar son derece heyecanlı geçmektedir. Mithat Paşa taraftarları azınlıktadırlar ve bu yüzden bazı önemli maddelerden vazgeçmek zorunda kahrılar. 119 maddeden oluşan Anayasa Tasarısı son şeklini alır. Aralık ayı sonlarına doğru İstanbul'da Almanya, Avusturya-Macaristan, İtalya ve Rusya delegelerinin katılacağı bir toplantı yapılacaktır. Mithat Paşa'nın isteği, bu Uluslararası Toplantı başlamadan Meşrutiyetin ilân edilmesidir. 19 Aralıkta Abdülhamit bir diploması oyunu yapacak ve Avrupa'da çok iyi bir üne sahip olan Mithat Paşa'yı Veziriazamlığa atayacaktır. Sultan yanılmamıştır. Londra ve Paris borsaları bu karara, Türk parasının kurunu derhal yükselterek karşılık verirler.

23 Aralık 1876 günü İstanbul'da yağmurlu bir gün yaşanmaktadır. Buna rağmen Babıâli Binası'nın avlusunda Türkiye tarihinde ilk Meşrutiyet'in resmen ilân edilmesini izleyen büyük bir kalabalık top-

lanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun Meşrutiyet Devleti olduğu 101 pare top atılarak ilân edilir. Bu top sesleri aynı saatlerde Uluslararası Toplantının başladığı salonun kemerleri adlında korkunç şekilde yankılar yapmaktadır. Türk temsilcisi Saffet Paşa yabancı delegelere döner ve gülererek şöyle der: *"Şu anda yapılan büyük gösteri 600 yıl süregelen yönetim biçimini değiştirmektedir ! Meşrutiyeti ilân eden Haşmetli Sultanımız, İmparatorluğumuzu mutlu kılmıştır..."*

Ne var ki gerçeklerin bu sevinci kucaklamaktan çok uzak olduğu, 43 gün sonra, başta bizzat Anayasa Tasarısı'nı hazırlayan Kardeşimiz Mithat Paşa tarafından anlaşılacaktır. Saraya çağrılan Mithat Paşa tevkif edilecek ve Abdülhamit'in Anayasaya koydurduğu 113. maddeye dayanılarak, kendisine sınırdışı edileceği bildirilecektir. Mithat Paşa Meclisin açılışını göremeden Türkiye'yi terk etmek zorunda kalır. Bir ara tekrar İstanbul'a gelse de, yeniden tutuklanacak ve tekrar sürgüne yollanarak Taif zindanında boğularak öldürülecektir..

Osmanlıda ilk Anayasa ve Meşrutiyet, yenileşme çağının akışına adım uydurma ümit ve çabaları, bu aydınlığa önder olan Mithat Paşa'nın acımasızca uğradığı haksızlık sonucu, yeniden karanlıklara bürünecektir. Meclis kapatılacak, Anayasa rafa kaldırılacaktır. Genç Osmanlılar da birer birer sürülecek ve adına *"Abdülhamit'in İstibdat Devri"* denen korku, şiddet ve çöküşün hakim olduğu yeni bir baskı dönemine girilecektir.

HER MASON KARDEŞİNE YARDIMCI OLACAKTIR...

Paul Réglâ Kardeş, Paris Union et Vertu Locası'ndaki konuşmasında, adaletsizliğin V.Murat'a yapılan haksızlıkla başladığını ifade eder. Hak kutsallığına güvenen ve bu yolda mücadele veren Masonların, bu konuda bir **ilk'i** daha başlatarak, **Osmanlı Liberal Komitesi** tarafından **İnsan Hakları Birliği'**ne yollanan başvurudan söz eder. Bu başvuru Sultan V.Murat'ın ölümünden üç yıl önce yapılmıştır. Başvuru metni ve bu başvuruya verilen karşılıklar (Ek-1, -2) sahife 105 ve 106 da yer almaktadır:

Ek-1:

Constantinople, 5/8 Mart 1901

Sayın bay Trarieux, İnsan Hakları Birliği Başkanı.

Sayın Başkan,

Constantinople Merkez Liberal Komitesi "Yurttaş ve İnsan hakları Birliği'ne, bugüne kadar hiçbir insanın benzeri asla görülmemiş bir şekilde kıyasıya uğradığı büyük haksızlığı protesto etmek ve tarihin henüz yazmadığı boyutlarda ızdırap içinde kıvranan bir mazlumun, katlandığı tüm acılara son vermek amacıyla, durumu bilgilerinize sunmak ve Birliğiniz desteğiyle, olayın tüm uygar dünyaya açıklanarak kamuoyu sağlanmasında yardımcı olmanızı düşünceyi içinde kaleme alınan bu yazıyı tarafınıza yollamaktan onur duyar. Sultan V.Murat'ın deli olduğu bahanesiyle Çırağan Sarayı'na hapsedildiğinden bu yana tam çeyrek yüzyıl geçmiştir. Usule tamamen aykırı şekilde gerçekleştirilen bu hapis işlemi, en barbar koşullar altında sürüp gitmektedir. Yirmibeş yıl gibi bir süre içinde gardiyanlarınkinden başka hiçbir yüzle karşılaşmamıştır. Bir dost sesi duymamış, en sevdiği kimselerin iki satır yazısı kendisinden esirgenmiş, kaldığı yerden dışarı çıkarak çevresindeki parkta dolaşmasına izin verilmemiş ve dahası, kitap ve gazete okuması da yasaklanmıştır. Dış dünyadan tamamen habersiz yaşadığından, Saray içinde bir mezarda kefenle dolaşır hale gelmiştir. Başvurumuz siyasi bir amaç taşımadığından, tahttan el çektirilen bir hükümdarın sahip olduğu haklar üzerinde durmak istemiyoruz. Huzurunuzla çıkarak, güçlü otoriteniz sayesinde, korumaya almanızı talep etmek için savunduğumuz hak, özgür doğan her insanın hiçbir zaman yok edilemeyecek her türlü hakkıdır.

Eğer V. Murat gerçekten hastaysa, çağımız ilminin o hastalık için gerektirdiği bakımın uygulanmasını talep ediyoruz. Yok eğer hasta değilse, en doğal hakkı olan özgürlüğünün geri verilmesi gerektiğini söylüyoruz.

İnancımız Birliğinizin özellikle bu tür konuları ele alıp, insanlığı bu ve benzeri haksızlıklara karşı harekete geçirerek yönetmek olduğu doğrultusundadır. Eğer söz konusu edilen şey bir hakkın savunulması için ortaya konacak çaba ise, "Birliğiniz" hiçbir ırk arasında ayırım gözetmez, sosyal konularla ilgilenmez. Dahası, "Birliğinizin" adındaki İnsan Hakları, Yurttaşlık Haklarından önce gelmektedir. Yaptığımız başvurunun dikkate alınacağına dair olan inancımız sonsuzdur. İnsanlar içinde en büyük mutsuzluğa uğratılan bedbaht Murat'ın, hapsedildiği o yerde, bir Şeytan Adası kurbamın çektiği acılardan çok daha fazlasını yaşamakta olduğu inancımıza sizin de katılacağını umuyoruz.

Constantinople Merkez Liberal Komitesi

Ek-2:

Paris, 24 Nisan 1901

Sayın Osmanlı Merkez Liberal Komitesi Üyeleri.

Baylar,

Tarafımıza iletmiş olduğunuz görüşlerinizde ve bu görüşlerden kaynaklanan başvuru isteğinizde tamamen haklı olduğunuzu belirtmek isteriz. Bize göre hükümetinizin olaydan tedirginlik duyması gerekir ve sorduğunuz sorular karşısında sizleri aydınlatması kaçınılmazdır.

Evet, yirmibeş yıldan beri muammalı bir şekilde Çırağan saray'ında hapis hayatı yaşayan V. Murat'ın durumu ciddi kuşkular uyandırmaktadır. Hayatı hakkında bilgi edinmek hakkınızdır.

Nitekim sizin de pek yerinde işaret ettiğiniz gibi, bu bedbaht Prens'in akıbeti hakkında bir açıklama yapılmasının zamanıdır. Eğer ileri sürüldüğü gibi, kapatıldığı yerin kapıları ciddi bir hastalık yüzünden üzerine kilitleniyorsa, derhal ilmin ışığı altında bakımı sağlanmalıdır. Ancak ileri sürülen hastalık, tutsaklığının sürdürülmesini sağlayan bir bahane ise, serbest bırakılmalıdır.

Prens ya da sıradan biri, aynı haklara sahiptir.

Bizim tarihimizde de keyfi yönetime bağlı haksız yere hapsedilme olaylarına rastlanır. XIV. Louis zamanında, Demir Maske; Pompadour yönetiminde, Demir Maske (Latude). Bizler ancak Bastille'i yıktıktan sonra İnsan Haklarını ilân edebildik.

Sizleri çevreleyen Bastille'ler dimdik ayakta dururken, bizim zayıf sesimizin Hükümdara kadar ulaşmasına nasıl izin verirler? Bu konuda gerçekten umutsuz olduğumuzu belirtmeliyiz. Ancak her türlü tepkimiz insanların kalplerinde çınlayacak, yankı yaratacaktır. İşte o insanlar, zamanı geldiğinde, insanlığın sesini duyuracaklardır.

En samimi duygularımın ifadesini sunuyorum.

L. TRARIEUX
İnsan Hakları Birliği Başkanı

Paul Réglâ Kardeşimiz, Loca'daki konuşmasına şu sözlerle son verir :

" Pek Değerli Kardeşlerim; Biliyorum ki bu şekilde konuşmam, çevre-sinde kendisini pohpohlayan adamları ve göze girmeye çabalayan bir takım zevatla birlikte destanlara özgü bir hayat sürdüren Abdülhamit görüntüsünü zedelemektedir. Ne var ki severek üstlendiğim görev, Kardeşimiz Murat'ın gerçek durumunu her ne pahasına olursa olsun burada sizlere yansıtmaktır. Buna rağmen bazı hususları anlatmıyor, suskun kalmayı tercih ediyorum. Bunu da sırf, halen Sarayda çalışan ve hatta gardiyanlar arasında bulunan Murat'a sadık kişilere herhangi bir zarar gelmesin diye yapıyorum.

Sizlere söylemek istediğim her şeyi söyledikten sonra, bizleri burada birleştiren beraberlik anlayışı duygunuza bir kez daha sesleneceğim. Yasalarımızın hepimize yüklediği görevler doğrultusunda vicdanınıza danışıp en uygun kararı vereceğinizden hiç kuşku yoktur."

SONUÇ

"Osmanlı Masonları Üzerine İlk Anayasamızla İlgili Bir Tarihçe" başlığı altında, yalın ve panoramik bir bakış açısıyla özetlemeye çalıştığımız bu yazının amacı; gönüllerini insan sevgisine yönelik felsefi içerikli ve ileriye hedef alan Masonluk uğraşısına vermiş; kendilerini Hakikatin araştırılmasına ve insanlar arasındaki dayanışmanın sağlanmasına adanmış; tüm güçleriyle İnsanlığın sosyal ve entelektüel gelişimi yanında, maddi ve manevi yükselişi için de çaba harcayan ve bir döneme ülkelerinin aydınlığı için adlarını kazıyan Kardeşlerimizi anmak olmuştur.

Tekris olup Mason sıfatını kazanan ve harici alemdeki tüm edinimlerini bir kenara koyabilme olgunluğuna erişmiş Kardeşlerimizin masonik yapı, masonik anlayış ve nihayet bu camiadan aldıkları Nur'u ne koşullar içinde ve nasıl bir çabayla ve hatta hayatları uğruna yansıttıklarını biliyor ve onları gururla kalplerimizde yaşatıyoruz.

Birinci Meşrutiyete ve ilk Anayasamıza can veren Localardaki çekiç sesleri, Genç Osmanlılar olarak adlandırılan Kardeşlerimizin başarısı olarak topluma yansıdı ve bu başarı Tarih Levhası'na Türk Masonluğu'nun adını kazıyarak ölümsüzleşti. İkinci Meşrutiyet ise, onların elinden alınan bayrağı yücelterek ve onların anısına dayanılarak, bu kez Genç Türkler tarafından ilân edilecekti. Onlar da Localardaki çe-

kiç seslerini, yeni bir aydınlığa dönüştürecek Kardeşlerimizden başkaları değildi.

Dileğimiz Localardaki çekiç seslerinin hep var olması ve bu seslerle Kardeşlerimizin, insana ve insanlığa olan hizmetlerinin çoğalmasındır.

KAYNAKLAR

- AYAN Tamer, **Bilgi Çağı Masonluğu**; Yenilik Basımevi, 1997 - İstanbul
- CEM İsmail, **Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi**,; 1974 - İstanbul
- ERGİNSOY Abdurrahman, **Türkiye'de Masonluğun Doğuşu**; 1996 - İstanbul
- OKAY Orhan, **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, Cilt I; 1998 - İstanbul
- PETROSYAN Yuriy Aşatoviç, **Sovyet Gözüyle Jön Türkler**, Bilgi Yayınevi 1974 - İstanbul
- PRIOURET Roger, **La Franc-Maçonnerie Sous les Lys**; Bernard Grasset, 1953 - Paris
- TANİLLİ Server, **Uygarlıklar Tarihi**; - Sayı Kitap Pazarlama, 1981 - İstanbul
- TUNALI Kaan, **Türkiye'de 80 Yılda Mason Locaları**; 1990-İstanbul
- TEZCAN S. Semih - İŞMEN İsmail, **İlk Türk Masonları ve Sultan Murat V**, Mimar Sinan Yayınları No: 22
- YENİCİOĞLU Cavit, **Türkiye'de Masonik Faaliyetler Hakkında Kronolojik Etüd**,; 1988 İstanbul
- Mimar Sinan Dergisi, Yıl 2000 Sayı : 116; **"A.B.D.nin Kuruluşunda ve Anayasasının Hazırlanmasında Masonların Etkisi"** Ahmet ŞENKUT
- Mimar Sinan Dergisi, Yıl : 2002, Sayı : 125 **"Türkiye'nin Matbaaya Kavuşma Sürecinde İlk Türk Masonları"**, Can, KAPYALI
- Mimar Sinan Dergisi, Yıl : 1971 Sayı : 10; **"Türk Masonlarının çalışma ve gaye hedefleri arasında milli şuur ve vahdet konusu, bunların tekevvün şartları, gelişmeleri ve milli alandaki hedefleri"**F. ÇELTİKÇİ
- Felsefe Ansiklopedisi, Düşünürler Bölümü**; Orhan HANÇERLİOĞLU
- Felsefe Ansiklopedisi, Kavramlar Bölümü**; Orhan HANÇERLİOĞLU
- Mufassal Osmanlı Tarihi**, Cilt : VI; Güven Basımevi, 1972 - İstanbul
- Encyclopédie de la Franc-Maçonnerie**
- Birinci Derece Ritüeli**
- http://www.sevde.de/islam_Ans/AA-2/anayasa.htm
- [http://historicalsense.com/Archive\(CG\)CG_11.htm](http://historicalsense.com/Archive(CG)CG_11.htm)
- <http://www.osmanli700.gen.tr/padisahlar/22karlofca.html>
- <http://www.alewiten.com/ittihatterakki.htm>
- http://www.sevde.de/islam_Ans/A/A-2/anayasa.htm

BİBLİYOGRAFYA

"1909 ÖNCESİ TÜRKİYE'DE MASONLUK TARİHİ"

Derleyen: **Ergin KOPARAN**

Özel Sayımızın konusu olan "1909 Öncesi Türkiye'de Masonluk Tarihi"ne ait Bibliyografya, araştırma yapan, yapacak olan Kardeşlerimizin faydalanabilmeleri için hazırlanmıştır. Ayrıca K.'lerimizin aradıklarını daha kolay bulabilmeleri için de son kısma dergilere ve kitaplara göre düzenlenmiş dizin ilave edilmiştir. Bu çalışma muhakkak ki eksiksiz ve mükemmel değildir. Kardeşlerimizin gayret ve uyarıları sonucunda zamanla daha gelişeceği umundayız.

MİMAR SİNAN

Abdurrahman Erginsoy, "Koca Mustafa Reşit Paşa", **Mimar Sinan**, sayı 15, 1974,100-106

Abdurrahman Erginsoy, "Türk Masonluğunun Kısa Tarihçesi", **Mimar Sinan**, sayı 62, 1986, 29-34

Abdurrahman Erginsoy, "Türk Mason Tarihinden Birkaç Yaprak", **Mimar Sinan**, sayı 78, 1990, 17-24

Abdurrahman Erginsoy, **Türkiye'de Masonluğun Doğuşu ve Gelişmesi**, İstanbul, 2004 [birinci baskı: Erciyaş Yayınları, 1996]

- Ahmet Akkan, **Büyük Üstatlar**, İstanbul, 1997
- Ahmet Bedevi Kuran, **İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler**, 1945 [Kaynak Y., 2000]
- Ahmet Cevdet [Paşa], **Târih-i Cevdet**, cilt 12, 1310 [1884], s 183-185, 212-213 vd.
- Ahmet Lûtfi, **Târih-i Lûtfi**, cilt 1, s 168 vd (Latin harfleriyle: **Vak'anüvîs Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi** 1-8, YKY, 1999)
- Albert G. Mackey, "Turkey", **Encyclopaedia of Freemasonry**, p. 809, Chicago, 1929
- Angelo Iacovella, **Gönye ve Hilal**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998
- A. Oktay Gündoğdu, "1909 Yılına Kadar Ülkemizdeki Masonik Gelişmeler", **Mimar Sinan**, sayı 109, 1998, s:18-35
- A. Oktay Gündoğdu, "XX. Yüzyılın başından 1923'e Kadar Ülkemizdeki Masonik Gelişmeler", **Mimar Sinan** sayı 111, 1999, s: 17-32
- Andreas C. Rizopoulos "Sultan Murad V and Freemasonry a Political Dream of the Nineteenth Century", **Ars Quatuor Coronatorum**, Volume 104 for the Year 1991, London, 1992, pp: 187-195
- Andreas C. Rizopoulos "Freemasonry in the Ottoman Empire: A Short Note on French Exposures in Greek, c. 1747", **Ars Quatuor Coronatorum**, Volume 112 for the Year 1999, London, 2000, pp: 138-146
- A. R. Hewitt, "Craftsmen in Captivity", **Ars Quatuor Coronatorum**, Volume 77 for the Year 1964, London, 1965, pp: 83-84
- Asım Akin, "Türk Masonluğunun Tarihi", s: 58-75, **İnsanlık Yolunda Masonluk**, Ankara, 2000
- Aydın Uluyazman, "Ahmet Mithat Efendi", **Mimar Sinan**, sayı: 6, 1969 s:85-93
- Bozkurt Güvenç, "Türkiye'de Masonluk İmaji'nın Kaynakları Üzerine Notlar 1876-1908", içinde: **Mimar Sinan L.sı 2000-2001 Dönemi Çalışmaları**, İstanbul, 2003
- Bülent Şenocak, **Levant'ın Yıldızı İzmir**, İzmir, 2003
- B. [Bedi]N. Şehsüvaroğlu , "Türkiyedeki Masonluk Tarihi", **Türk Mason Dergisi**, sayı: 30, Nisan 1958, s: 1653-1662
- Can Kapyalı, "Yeni Osmanlılar ve Masonlar", **Mimar Sinan**, sayı 122, 2001, s: 73-88

- Can Kapyalı, "Türkiye'nin Matbaaya Kavuşma Sürecinde Önder İlk Türk Masonları", **Mimar Sinan**, sayı 125, 2002, s: 25-36
- Cavit Yenicioğlu, **Türkiye'deki Masonik Faaliyetler Hakkında Kronolojik Etüd**, Üçüncü Baskı, İstanbul,1988
- Celil Layiktez, "18. Asrın Ortalarında İzmir'de Kurulan İlk Loca: Les Nations Reunies", **Mimar Sinan** sayı: 13, 1973, s:19-32
- Celil Layiktez, "Bir Risale: Abdülhamit ve Masonluk", **Mimar Sinan**, sayı: 63, 1987, s:12-22
- Celil Layiktez, "İngiltere Büyük Locası Arşivlerinde Türkiye ile İlgili Dokümanlar I", **Mimar Sinan**, sayı 70, 1989, s 30-40
- Celil Layiktez, "İngiltere Büyük Locası Arşivlerinde Türkiye ile İlgili Dokümanlar II", **Mimar Sinan**, sayı 71, 1989 s 11-19
- Celil Layiktez, "İngiltere Büyük Locası Arşivlerinde Türkiye ile İlgili Dokümanlar III", **Mimar Sinan**, sayı 72, 1989, s 7-19
- Celil Layiktez, "İngiltere Büyük Locası Arşivlerinde Türkiye ile İlgili Dokümanlar IV", **Mimar Sinan**, sayı 73, 1989, s 7-19
- Celil Layiktez, "Louis Amiable: Voltaire - Ahlak İlkeleri Beyannamesi", **Mimar Sinan**, sayı: 88, 1993, s:25-34
- Celil Layiktez, "Türkiye Büyük Locası Kuruluşu Öncesi Osmanlı Türkiyesinde Masonluk", **Mimar Sinan**, sayı 94, 1994, s 14-28
- Celil Layiktez, "Kralî Ark (Royal Arch) Derecesi", **Tesviye**, sayı: 14, Kasım 1994, s: 11-13
- Celil Layiktez , "Sultan Murad V, Kleanti Skalyeri, Sultan Abdülhamit II, Young Turks and Freemasons", **Ars Quatuor Coronatorum**, Volume 107 for the year 1994, London, 1995
- Celil Layiktez, "İttihat ve Terakki Cemiyetine Kabul Merasimi ve Yemini", **Tesviye**, sayı 36, Aralık 1998, s: 16-17
- Celil Layiktez, "Türk Masonluğunun Özet Tarihi" **Tesviye**, sayı 39, Nisan 1999, s: 14-23
- Celil Layiktez, **Türkiye'de Masonluk Tarihi Cilt 1, 1721-1956**, Yenilik Basımevi, İstanbul, 1999
- Celil Layiktez, "Osmanlı İmparatorluğunda Hürmasonluk: 1747'de Yunancaya çevrilmiş Fransız İfşaatları Üzerine Kısa Not", **Mimar Sinan**, sayı 118, 2000, s: 29-37
- Celil Layiktez, "Beyoğlu'nda Mason Localarının Adresleri (1862-1975) ", **Tesviye**, sayı 47, Kasım 2000, s: 12-13

- Celil Layikteş, "Türkiye'de Bölge Büyük Locaları", **Mimar Sinan**, sayı 119, 2001, s: 36-49
- Cevat Memduh Altar, "Sadrazam Koca Reşit Paşa Kardeşimiz", **Mimar Sinan**, sayı 47, 1983, s: 60-68
- Clarence Richard Johnson (ed.), **Constantinople Today**, New York, 1922 [İstanbul 1920, E.T.Tarih Vakfı Y., 1995]
- Cüneyd Okay, "İttihat ve Terakki İçinde Antimason Bir Grup...", **Toplumsal Tarih**, sayı: 33, Eylül 1996, s: 29
- Cüneyd Okay, "Şehbenderzade Filibeli Ahmet Hulusi", **Toplumsal Tarih**, sayı: 33, Eylül 1996, s: 39
- Cüneyd Okay, "Edhem Pertev Paşa'nın Masonluğu", **Toplumsal Tarih**, sayı: 33, Eylül 1996, s: 36-38
- Dudley Wricht , "Türkiyede Masonluk, New Age-1931'den" çev: K. Laskaridis, **Türk Mason Dergisi**, sayı: 30, Nisan 1958, s: 1683-1687
- Ebüzziya Tevfik , "Farmasonluk", **Mecmua-ı Ebüzziya**, sayı 100-102, [Mayıs- Haziran 1911]; sayı 116, [Ekim 1911]
- Edhem Eldem, "Geç Osmanlı Döneminde Masonluk ve Siyaset Üzerine...", **Toplumsal Tarih**, sayı: 33, Eylül 1996, s: 16-28
- Elie Kedourie, "Young Turks, Freemasons and Jews", **Middle Eastern Studies**, Vol 7, No 1, 1971, pp 89-104
- Emine Atabek, "Besim Ömer Paşa", **Mimar Sinan**, sayı 37, 1980, s: 64-71
- E.M., "Masonik Balo 1888", **Şakul Gibi**, sayı 11, 1989, s: 20-21
- Ernest Edmonson Ramsaur, **The Young Turks: Prelude to the Revolution of 1908**, Princeton, 1957 [Jön Türkler, Sander Y., 1972]
- Faruk Erengül (çeviren), "Türkiye'de Hürmasonluk", **Mimar Sinan**, sayı 68, 1988, s: 82-86
- Faruk Ülkü - Semih Yazıcıoğlu, **Dünyada ve Türkiye'de Masonluk**, Başak Yayınevi, 1965
- Fikret Çeltikçi, **Hür Masonluk Tarihinden Notlar**, Mimar Sinan Yayınları, Ankara, 1998
- Gültekin Yeşilyurt, "Mithat Paşa", **Mimar Sinan**, sayı:14,1983, s: 63-73
- Haydar Rifat [Yorulmaz], **Farmasonluk**, Tefeyyüz Kitaphanesi, Şirketi Mürettebiye Matbaası, İstanbul, 1934

- Hayrullah Örs-Süha Umur, **Bazı Meşhur Masonlar**, İstanbul, [gözden geçirilmiş 2. baskı] 1996
- Henry Wilson Coil, "Africa", **Coil's Masonic Encyclopedia**, Macoy Publishing, pp. 16-19, Virginia, 1995
- Hüseyin Hatemi, "Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Derneklerin Gelişimi", **Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, cilt 1, s:200
- Hyde Clarke, "Türkiye Provensiyal Büyük Locası oturma tutanağı, 15.12.1865", **Mimar Sinan**, sayı 3, 1967, s: 83-90
- Hikmet Turat, "Türkiye'de Masonluğun Kuruluşu", **Mimar Sinan**, sayı:14, 1974, s: 25-38
- İlhami Soysal, **Dünyada ve Türkiye'de Masonluk ve Masonlar**, Der Yayınları, 1980
- İlhami Soysal, "Masonluk", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, cilt 5, s: 1347-1362, İletişim Y. İstanbul, 1983
- İ.N., "Türk Masonluğunun Mahiyeti", **Büyük Şark**, sayı: 1-2, 1931, s: 20-24
- İrene Melikoff, "Namık Kemal'in Bektaşiliği ve Masonluğu", **Tarih ve Toplum**, X, Sayı 60, Aralık 1988
- İrene Melikoff, **Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 1998
- İsmail H. Uzunçarşılı, "Ali Suavi ve Çırağan Sarayı Vakası", **Bellekten**, No: 29 (İkincikanun 1944)
- İsmail H. Uzunçarşılı, "Beşinci Murad'ı Tekrar Padişah Yapmak İsteyen K. Skaliyeri ve Aziz Bey Komitesi", **Bellekten** 8, No: 30
- İsmail H. Uzunçarşılı, "Beşinci Murad ile Oğlu Salahattin Efendi'yi kaçırmak için kadın kıyafetinde Çırağan'a girmek isteyen Şahıs", **Bellekten**, No: 32
- İsmail H. Uzunçarşılı, "Beşinci Murad'ı Kaçırma Teşebbüsü", **Bellekten**, No: 37
- İsmail H. Uzunçarşılı, "Beşinci Murad'ın Tedavisi ve Ölümüne ait Rapor ve Mektuplar", **Bellekten**, No: 38
- İsmail H. Uzunçarşılı, "Nizam-ı Cedid Ricalinden Valide Sultan Kethüdası Meşhur Yusuf Ağa ve Keyhüdazâde Mehmet Arif Efendi", **Bellekten**, No: 79, s. 485-525

- İsmail İşmen, "Tanzimat, Gülhane Hattı Hümayununun 150. Yıldönümü", **Mimar Sinan**, sayı: 75, 1990, s: 7-16
- İsmail İşmen, "Resne Locası" **Tesviye**, sayı 5, Şubat 1993, s: 16-18
- İsmail İşmen, "Türkiye'de Masonluğun kurulmasına dair bir belge" **Tesviye**, sayı 14, Kasım 1994, s: 23-28
- İsmail İşmen, "Franz List İstanbul'da", **Tesviye**, sayı 15, Ocak 1995, s: 10-15
- İsmail İşmen, "1875 yılında alınan bir masonik bina" **Tesviye**, sayı 32, Ocak 1998, s: 16-20
- İsmail Kara, "Bektaşılık, Masonluk vs...", **Tarih ve Toplum**, sayı 62, Şubat 1989, s. 2
- İ. M. A. , "Masonluğun Mahiyeti ve Türk Masonluğu", **Türk Mason Dergisi**, sayı: 3, Temmuz 1951, s: 129-130
- İ. M. A. , "Türkiye'de İlk Masonlar: Mustafa Reşit Paşa", **Türk Mason Dergisi**, sayı: 9, Ocak 1953, s: 435-440
- Jacop M. Landau, "Farmasûniyya", **Encyclopédie de L'Islam** (Nouvelle Edition), Leiden, 1982
- Jasper Ridley, **The Freemasons**, Robinson, London, 2000
- Jean Bossu, "Masonluğun Türkiye'de Başlayışı", **Şakul Gibi**, sayı 29, 1990, s: 18-20
- John Hamill-Robert Gilbert Foreword by HRH The Duke of Kent, **Freemasonry A Celebration of the Craft**, Salamander Books, London, 1993
- Jules Boucher - Paul Naudon, **Masonluk Bu Meçhul**, Tercüme ve derleyen: Matilda Sakar, Okat Yayınevi, 1966
- Kan Demir, **Zindan Hatıraları 1484-1908: Bir Devrin Siyasi ve Fikri Tarihi**, İstanbul 1932 [tefrika: Akşam, 23 Ocak 1932]
- Kemalettin (Apak), **Türkiye'deki Masonluk Tarihi**, İzmir, 1932
- Kemalettin Apak, **Ana Çizgileriyle Türkiye'deki Masonluk Tarihi**, İstanbul, 1958
- Kemal Sahir Sel, **Türk Masonluk Tarihine Ait Üç Etüd**, Mimar Sinan Yayınları, İstanbul, 1973
- Kemal Sahir Sel, **"Masonluk Aleminin Meşhur Meçhulleri"**, Mimar Sinan, sayı 18, 1976, s 34-44

- Lennhoff, Posner, Binder, "Türkei", **Internationales Freimaurer Lexikon**, Herbig, 2003, s 853-855
- Ligou, "Turquie", **Dictionnaire Universel de la Franc-Maçonnerie**, Editions de Navarre, 1974, s 1325-1331
- Mehmed (Tefrik komisyonu azasından) [mütercimi], **Esrar-ı Farmason**, 1874
- [Mehmet Fuat Akev], "Türkiye", çev: Celil Layikteş; **Mimar Sinan**, sayı 75, 1990, s 64-75
- Mehmet Fuat Akev, "'Türkiye' maddesi", [**Daniel Ligou, Dictionnaire de la Franc Maçonnerie**] çev: Celil Layikteş; içinde: **1909-1989 Türkiye'de 80 Yılda Mason Locaları**, İstanbul, 1990
- Mehmet Fuat Akev, **Türkiye'de Masonluk Tarihi ve Türk Toplumunda Masonluğun Rolü**, Mimar Sinan Yayınları, 1992
- Mehmet Fuat Akev, "Mehmet von Königstreu Hakkında", **Mimar Sinan**, sayı 88, 1993, s: 44-45
- Mehmet Fuat Akev, "İspanyol Obedyansına bağlı Selanik Locaları", **Mimar Sinan**, sayı 90, 1993, s: 17-26
- Mesut Tuncel, "Masonlar ve V. Sultan Murad", **Mimar Sinan**, sayı 66, 1987, s: 4-26
- Mevlut Çelebi, "Jöntürkler ve İtalyan Masonluğu", **Tarih ve Toplum**, sayı 177, Eylül 1988, s. 60-62
- Mişel Margulies-David Sisa, "Paul Dumont'dan -XIX Asır Ortalarında İstanbul'da Fransız Obedyansına Bağlı Bir Loca: Ser", **Mimar Sinan**, sayı 51, 1984, s: 36-43
- Musa Kazım Efendi, "1911 Meclis-i Mebusan Konuşması", **Tesviye**, sayı 11, Nisan 1994, s: 15-16
- Necdet Ergezen, "1868'den ilginç bir belge", **Şakul Gibi**, sayı 24, 1990, s: 29-30
- Necip Nesar, "Âli Paşa", **Mimar Sinan**, sayı 88, 1993, s: 61-63
- Nurettin Çelebi, "Belgrat'ta Ali Koç Locası", **Mimar Sinan**, sayı 65, 1987, s: 18-23
- N. O. B. , "Mithat Paşanın Ölüm Yıldönümü", **Türk Mason Dergisi**, sayı: 24, Ekim 1956, s: 1271
- Orhan Koloğlu, "Abdülhamit, Masonluk, Siyonizm ve İttihatçılar", **Tarih ve Toplum**, sayı 27, Mart 1986, s. 57-62

- Orhan Koloğlu, "Masonluk Karşısında İlk Doğulu Tepkiler", **Tarih ve Toplum**, sayı 28, Nisan 1986, s. 64
- Orhan Koloğlu, "Masonluk", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, cilt 5, s: 307-308, Tarih Vakfı, İstanbul, 1994
- Orhan Koloğlu, **İttihatçılar, Masonlar ve Sosyalist Enternasyonal**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1999
- Orhan Koloğlu, **Abdülhamit ve Masonlar**, Eylül Yayınları, ikinci baskı, 2001 (birinci baskı, Gür Yayınları 1991)
- Orhan Koloğlu, **İttihatçılar ve Masonlar**, Eylül Yayınları, ikinci baskı, 2002 (birinci baskı, Gür Yayınları 1991)
- Orhan Koloğlu, "1876'dan II. Meşrutiyete Jön Türk Muhalefeti", içinde: **Mimar Sinan L.'sı 2000-2001 Dönemi Çalışmaları**, İstanbul, 2003
- Osman Zeki Koylan, "Hatıra Defterimden", **Mimar Sinan**, sayı 48, 1983, s: 26-32
- Ömer Kotan, "Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Masonluk", **Sembol 1995-1998 Konferansları**, 1998, s: 47-52
- Paul de Réglá, **II inci Abdülhamit ve V inci Sultan Murat**, çev: Can Kapyalı, İstanbul, 1994
- Paul Dumont, **GOF Arşivlerinde İstanbul'da Fransız Obediyansına Bağlı Localar; 20. yy Başında Selanik'te Fransız Obediyansına Bağlı Localar**, Mimar Sinan Yayınları, 1985
- Paul Dumont, "Tanzimat'ın Küçük Evreni Olarak Osmanlı Masonluğu", çev: Server Tanilli, **Tarih ve Toplum**, sayı 73, Ocak 1990, s. 17-19
- Paul Dumont, **Osmanlıcılık, Ulusçu Akımlar ve Masonluk**, Yapı Kredi Yayınları, 1999
- Paul Dumont, "Önce Fransızca", s: 218-235, içinde: Gilles Veinstein, **Selanik 1850-1918**, İletişim Y., İstanbul, 1999
- Paul Dumont-François Georgeon, "Devrim Selanik'te Başlar", s: 239-260, içinde: Gilles Veinstein, **Selanik 1850-1918**, İletişim Y., İstanbul, 1999
- Paul Naudon, **Tarihte ve Günümüzde Masonluk**, Varlık Yayınları, 1968
- Reşat Atabek, "1861 - 1880 Yılları arasında İstanbul ve İzmir Vadisinde Masonik Faaliyet", **Mimar Sinan**, sayı 53, 1984, s: 4-14
- Reşat Atabek, "Türk Mason Tarihiyle İlgili Bazı Açıklamalar", **Mimar Sinan**, sayı 54, 1984, s: 7-11

- Reşat Atabek, "Yabancı Obediyanslara Bağlı Osmanlı İmparatorluğunda Çalışan Localar Hakkında", **Mimar Sinan**, sayı 55, 1985, s: 4-12
- Reşat Atabek, "1880-1890 yılları arasında İstanbul'da dışa dönük masonik faaliyetler", **Mimar Sinan**, sayı 56, 1985, s: 4-8
- Reşat Atabek, "İttihad ve Terakki'nin Kuruluşu ve Masonluk", **Mimar Sinan**, sayı 60, 1986, s: 5-10
- Reşat Atabek, "Türkiye'de çalışmış olan İtalyan Locaları", **Mimar Sinan**, sayı 61, 1986, s: 21-23
- Reşat Atabek, **Masonluk Üzerine**, Mimar Sinan Yayınları 15, 1994
- Reşat Mimaroglu et. al., **Türkiye'de Hür Masonluk Tarihi**, İstanbul, 1951
- Reşit Ata, "Kalkedon", **Tesviye**, sayı 55, Mayıs 2002, s: 13-14
- Robert Freke Gould, "Turkey", **The History of Freemasonry VI**, pp 320-322, London, 1887
- Rudolf Freiherr von Scbottendorf, **Die geheimen Übungen der türkischen Freimaurer**, Freiburg/Breisgau, 1954
- Rudolf Freiherr von Scbottendorf, **Pratique Operative de L'ançienne Franc-Maçonnerie Turque**, Edition du Baucens, 1974
- Sabahattin Arıç, "Koca Reşit Paşa", **Mimar Sinan**, sayı 4, 1967, s: 89-94
- Sabahattin Arıç, "Ziya Gökalp", **Mimar Sinan**, sayı 7, 1969, s: 77-82
- Sabahattin Arıç, "Âli Paşa", **Mimar Sinan**, sayı 9, 1970, s: 81-86
- Sabahattin Arıç, **Masonların Dünyası**, Üçüncü Basım, Tekin Yayınevi, 1996
- Sahir Erman, "Ars Quatuor Coronatorum'dan", **Mimar Sinan**, sayı 23, 1977, s: 49-51
- Sahir Erman, "Türk Masonluk Tarihi ile İlgili Papalık Belgeleri", **Mimar Sinan**, sayı 34, 1979, s: 9-14
- Sahir Erman, "Ünlü Masonlar", **Mimar Sinan**, sayı 35, 1980, s: 69-71
- Sahir Erman, Suha Umur, "Ünlü Masonlar", **Mimar Sinan**, sayı 19, 1976, s: 93-96
- Sahir Erman, Suha Umur, "Ünlü Masonlar", **Mimar Sinan**, sayı 20, 1976, s: 67-72
- Sahir Erman, Suha Umur, "Ünlü Masonlar", **Mimar Sinan**, sayı 21, 1976, s: 71-74

- Sahir Erman, Suha Umur, "Ünlü Masonlar", **Mimar Sinan**, sayı 22, 1976, s: 75-81
- Sahir Erman, Suha Umur, "Ünlü Masonlar", **Mimar Sinan**, sayı 23, 1977, s: 81-87
- Sahir Erman, Suha Umur, "Ünlü Masonlar", **Mimar Sinan**, sayı 24, 1977, s: 77-82
- Sahir Erman, Suha Umur, "Ünlü Masonlar", **Mimar Sinan**, sayı 25, 1977, s: 73-78
- Sahir Erman, Suha Umur, "Ünlü Masonlar", **Mimar Sinan**, sayı 26, 1977, s: 77-82
- Sahir Erman, Suha Umur, "Ünlü Masonlar", **Mimar Sinan**, sayı 27, 1978, s: 63-68
- Sahir Erman, Suha Umur, "Ünlü Masonlar", **Mimar Sinan**, sayı 28, 1978, s: 81-85
- Sahir Erman, Suha Umur, "Ünlü Masonlar", **Mimar Sinan**, sayı 29, 1978, s: 71-78
- Sahir Erman, Suha Umur, "Ünlü Masonlar", **Mimar Sinan**, sayı 30, 1979, s: 77-80
- Sahir Erman, Suha Umur, "Ünlü Masonlar", **Mimar Sinan**, sayı 31, 1979, s: 75-79
- Semih S. Tezcan-İsmail İşmen, **İlk Türk Masonları ve Sultan Murat V**, İstanbul, 1998
- Seyhun Tunaşar, "İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni Kuran Masonlar", **Mimar Sinan**, sayı 124, 2002 s: 17-48
- Sina Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, 2. baskı, Ankara, 1998
- Suha Umur, "V. Murad'ın Masonluğu Hakkında Belgeler", **Mimar Sinan**, sayı 18, 1975, s:19-33
- Suha Umur, "Şehzade Kemalettin Efendi'nin Tekriri", **Mimar Sinan**, sayı 33, 1979, s: 63-65
- Suha Umur, "İstanbul'da Masonların Toplantı Yerleri", **Şakul Gibi**, sayı 1, 1988, s: 14-15
- Suha Umur, "Türk Masonluğu ile İlgili Belgeler Hakkında", **Mimar Sinan**, sayı 67, 1988, s: 6-8

- Suha Umur, "Sadriazam Halil Hamid Paşa", **Mimar Sinan**, sayı 69, 1988, s: 18-21
- Suha Umur, "Meşrutiyetten Önce Türkiye'de Masonluk I", **Şakul Gibi**, sayı 6, 1988, s: 11-13
- Suha Umur, "Meşrutiyetten Önce Türkiye'de Masonluk II", **Şakul Gibi**, sayı 7, 1988, s: 10-12
- Suha Umur, "Meşrutiyetten Önce Türkiye'de Masonluk III", **Şakul Gibi**, sayı 8, 1988, s: 13-15
- Suha Umur, "Meşrutiyetten Önce Türkiye'de Masonluk IV", **Şakul Gibi**, sayı 9, 1988, s: 11-13
- Suha Umur, "Meşrutiyetten Önce Türkiye'de Masonluk V", **Şakul Gibi**, sayı 10, 1989, s: 9-12
- Suha Umur, "Meşrutiyetten Önce Türkiye'de Masonluk VI", **Şakul Gibi**, sayı 11, 1989, s: 9-12
- Suha Umur, "Meşrutiyetten Önce Türkiye'de Masonluk VII", **Şakul Gibi**, sayı 12, 1989, s: 13-16
- Suha Umur, "Meşrutiyetten Önce Türkiye'de Masonluk VIII", **Şakul Gibi**, sayı 13, 1989, s: 12-14
- Suha Umur, "Liszt ve Nuru Ziya Sokağı", **Şakul Gibi**, sayı 15, 1989, s: 12-14
- Suha Umur, "Osmanlılarda Masonluğa Ait İlk Kayıtlar I (Asım Tarihi)", **Şakul Gibi**, sayı 16, 1989, s: 17-19
- Suha Umur, "Osmanlılarda Masonluğa Ait İlk Kayıtlar II (Cevdet Tarihi)", **Şakul Gibi**, sayı 17, 1989, s: 16-18
- Suha Umur, "Osmanlılarda Masonluğa Ait İlk Kayıtlar III (Esrar-ı Farmason)", **Şakul Gibi**, sayı 18, 1989, s: 16-18
- Suha Umur, "Osmanlılarda Masonluğa Ait İlk Kayıtlar IV (Esrar-ı Farmason)", **Şakul Gibi**, sayı 19, 1989, s: 16-18
- Suha Umur, "Osmanlılarda Masonluğa Ait İlk Kayıtlar V (Esrar-ı Farmason)", **Şakul Gibi**, sayı 20, 1990, s: 18-20
- Suha Umur, "Osmanlılarda Masonluğa Ait İlk Kayıtlar VI (Esrar-ı Farmason)", **Şakul Gibi**, sayı 21, 1990, s: 16-18
- Suha Umur, "Osmanlılarda Masonluğa Ait İlk Kayıtlar VII (Esrar-ı Farmason)", **Şakul Gibi**, sayı 22, 1990, s: 16-18

- Suha Umur, "Osmanlılarda Masonluğa Ait İlk Kayıtlar VIII (Esrar-ı Farmason)", **Şakul Gibi**, sayı 23, 1990, s: 15-17
- Suha Umur, "Osmanlılarda Masonluğa Ait İlk Kayıtlar IX (Esrar-ı Farmason)", **Şakul Gibi**, sayı 24, 1990, s: 16-18
- Suha Umur, "Osmanlılarda Masonluğa Ait İlk Kayıtlar X (Esrar-ı Farmason)", **Şakul Gibi**, sayı 26, 1990, s: 18-20
- Suha Umur, "Osmanlılarda Masonluğa Ait İlk Kayıtlar XI (Esrar-ı Farmason)", **Şakul Gibi**, sayı 27, 1990, s: 15-18
- Suha Umur, "Osmanlılarda Masonluğa Ait İlk Kayıtlar XII (Esrar-ı Farmason)", **Şakul Gibi**, sayı 28, 1990, s: 18-20
- Suha Umur, "Osmanlılarda Masonluğa Ait İlk Kayıtlar XIII (Esrar-ı Farmason)", **Şakul Gibi**, sayı 29, 1990, s: 16-17
- Suha Umur, "Osmanlılarda Masonluğa Ait İlk Kayıtlar XIV (Esrar-ı Farmason)", **Şakul Gibi**, sayı 30, 1991, s: 15-17
- Suha Umur, "Osmanlılarda Masonluğa Ait İlk Kayıtlar XV (Esrar-ı Farmason)", **Şakul Gibi**, sayı 31, 1991, s: 15-17
- Suha Umur, "Osmanlılarda Masonluğa Ait İlk Kayıtlar XVI (Esrar-ı Farmason)", **Şakul Gibi**, sayı 32, 1991, s: 14-16
- Suha Umur, "Osmanlılarda Masonluğa Ait İlk Kayıtlar XVII (Esrar-ı Farmason)", **Şakul Gibi**, sayı 33, 1991, s: 15-17
- Suha Umur, "Osmanlılarda Masonluğa Ait İlk Kayıtlar XVIII (Esrar-ı Farmason)", **Şakul Gibi**, sayı 34, 1991, s: 15-17
- Suha Umur, "Resne Mahfeli ve Bir Mühür", **Mimar Sinan**, sayı 79, 1991, s: 13-16
- Suha Umur, "Eski Mason Dergileri", **Tesviye**, sayı 2, Eylül 1992, s: 3-4
- Suha Umur, "Yanlışlar ve doğrular", **Tesviye**, sayı 22, Mayıs 1996, s: 13-14
- Suha Umur, "Türkiye'de Masonluk", **Mimar Sinan**, sayı 113, 1999, s: 7-18
- Süleyman Kani, "Eski Farmasonlar ve Sultan Murad'ın Farmasonluğu", (Akşam 16.11.1933'den) **Tesviye**, sayı 44, Mart 2000, s: 14-18
- Şükrü Hanioglu, **Abdullah Cevdet ve Dönemi**, Üçdal Neşriyat, t.y. [1981?]
- Şükrü Hanioglu, **Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük cilt 1 (1889-1902)**, İletişim Yayınları, 1985

- Şükrü Hanioglu, "Notes on the Young Turks and the Freemasons 1875-1908", **Middle Eastern Studies**, Vol 25, No 2, April 1989, pp 186-197
- Şükrü Hanioglu, **The Young Turks in Opposition**, Oxford University Press, 1995
- Şükrü Hanioglu, **Preparation for a Revolution The Young Turks 1902-1908**, New York, 2001
- Tahsin Yaşamak, "İkinci Meşrutiyet Öncesinde İstanbul'da Masonluk", **Mimar Sinan**, sayı 10, 1971, s: 91-98
- Tamer Ayan, "Türkiye Masonluk Tarihinin Anahatları", **Mimar Sinan**, sayı: 104, 1997, s: 7-38
- Tamer Ayan, "Emir Abdülkadir Kardeş", **Mimar Sinan**, sayı: 121, 2001, s:11-52
- Tamer Ayan - Uğur Özcan, "Tarikât-ı Salâhiye", **Mimar Sinan**, sayı: 123, 2002, s:9-35
- Tamer Ayan-Uğur Özcan., "Cemalettin Afganî Kardeş" **Mimar Sinan**, sayı: 127, 2003, s: 11-44
- Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, İstanbul, 1952
- Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler 1**, Hürriyet Y., 1984
- Thierry Zarccone, **Mystiques, Philosophes et Franc-Maçons en Islam**, Paris, 1993
- Thierry Zarccone, "Turquie", **Encyclopédie de la Franc-Maçonnerie**, La Pochothèque, pp 869-870, 2000
- Ward B. Arbury, "Türkiye'de Franmasonluk", **Mimar Sinan**, sayı 1, 1966, s: 38-42
- Yılmaz Suner, "Türkiye Masonluk Tarihi", içinde: **Mimar Sinan L.sı 2000-2001 Dönemi Çalışmaları**, İstanbul, 2003
- Yuri Aşatoviç Petrosyan, **Sovyet Gözüyle Jöntürkler**, Bilgi Y., Ankara, 1974
- Zühtü Hilmi Velibeşe, **Türkiye'de Fran Masonluk**, Ankara, 1956
- _____, **Türkiye Millî Büyük Meşriki'nin 25inci Yıldönümü münasebetile Fevkalâde celsede Okunan nutuklar ve neşideler**, Türkiye Büyük Meşriki Yayını, 1934

- _____ [Fahri Heyeti], **Türkiye'de Hür Masonluk Tarihi**, İstanbul, 1951
- _____ , "Mustafa Reşit Paşa", **Türk Mason Dergisi**, sayı: 2, Nisan 1951, s. 96-97
- _____ , "Türkiye'de Hür Masonluk Tarihi", **Türk Mason Dergisi**, sayı: 3, Temmuz 1951, ön kapak içi
- _____ , "Şair Ziya Paşa", **Türk Mason Dergisi**, sayı: 3, Temmuz 1951, s: 152-153
- _____ , "Bir eski ve rahmetli masondan güzel bir hatıra", **Türk Mason Dergisi**, sayı: 4, Ekim 1951, s: 201-202
- _____ , "İstanbul", **İslam Ansiklopedisi**, cilt V/1, 1953, s:1214/28
- _____ , "Türk Masonluğunun Kuruluşu", **Türk Mason Dergisi**, sayı: 13, Ocak 1954, s: 619-621
- _____ , "Constitution de la Maçonnerie Turque", **Türk Mason Dergisi**, sayı: 13, Ocak 1954, s: 666-668
- _____ , "Die Gründung der Türkischen Freimaurerei", **Türk Mason Dergisi**, sayı: 14, Nisan 1954, s:716-719
- _____ , "Foundation of the Turkish Freemasonry", **Türk Mason Dergisi**, sayı: 16, Ekim 1954, s: 841-843
- _____ , "Türkiyedeki Masonluk Tarihi", **Türk Mason Dergisi**, sayı: 28, Ekim 1957, s: 1554
- _____ , "Mason Aleminden Haberler", **Türk Mason Dergisi**, sayı: 32, Ekim 1958, s: 1784-1785
- _____ , "Hasköy Royal Arch Şapitri", **Tesviye**, sayı 15, Ocak 1995, s: 34
- _____ , "İrlanda Bü. L. arşivlerinden 18 Temmuz 1863", **Tesviye**, sayı 20, Şubat 1996, s: 24-25
- _____ , "İrlanda Bü. L. arşivlerinden 11 Şubat 1865", **Tesviye**, sayı 21, Nisan 1996, s: 17-19
- _____ , "İrlanda Bü. L. arşivlerinden 18 Mart 1865", **Tesviye**, sayı 22, Mayıs 1996, s: 29
- _____ , "İrlanda Bü. L. arşivlerinden 31 Aralık 1864", **Tesviye**, sayı 24, Eylül 1996, s: 23-24

"1909 ÖNCESİ TÜRKİYE'DE MASONLUK TARİHİ"

D İ Z İ N

MİMAR SİNAN Dergisi:

- Ward B. Arbury, "Türkiye'de Franmasonluk", **Mimar Sinan**, sayı 1, 1966, s: 38-42
- Hyde Clarke, "Türkiye Provensiyal Büyük Locası oturma tutanağı, 15.12.1865", **Mimar Sinan**, sayı 3, 1967, s: 83-90
- Sabahattin Arıç, "Koca Reşit Paşa", **Mimar Sinan**, sayı 4, 1967, s: 89-94
- Sabahattin Arıç, "Ziya Gökalp", **Mimar Sinan**, sayı 7, 1969, s: 77-82
- Aydın Uluyazman, "Ahmet Mithat Efendi", **Mimar Sinan**, sayı: 6, 1969 s: 85-93
- Sabahattin Arıç, "Âli Paşa", **Mimar Sinan**, sayı 9, 1970, s: 81-86
- Tahsin Yaşamak, "İkinci Meşrutiyet Öncesinde İstanbul'da Masonluk", **Mimar Sinan**, sayı 10, 1971, s: 91-98
- Celil Layiktez, "18. Asrın Ortalarında İzmir'de Kurulan İlk Loca: Les Nations Reunies", **Mimar Sinan** sayı: 13, 1973, s:19-32
- Hikmet Turat, "Türkiye'de Masonluğun Kuruluşu", **Mimar Sinan**, sayı:14, 1974, s: 25-38
- Gültekin Yeşilyurt, "Mithat Paşa", **Mimar Sinan**, sayı:14,1983, s: 63-73
- Abdurrahman Erginsoy, "Koca Mustafa Reşit Paşa", **Mimar Sinan**, sayı 15, 1974,100-106
- Suha Umur, "V. Murad'ın Masonluğu Hakkında Belgeler", **Mimar Sinan**, sayı 18, 1975, s:19-33
- Kemal Sahir Sel, "Masonluk Aleminin Meşhur Meçhulleri", **Mimar Sinan**, sayı 18, 1976, s 34-44
- Sahir Erman, Suha Umur, "Ünlü Masonlar", **Mimar Sinan**, sayı 19, 1976, s:93-96
- Sahir Erman, Suha Umur, "Ünlü Masonlar", **Mimar Sinan**, sayı 20, 1976, s:67-72

- Sahir Erman, Suha Umur, "Ünlü Masonlar", **Mimar Sinan**, sayı 21, 1976, s:71-74
- Sahir Erman, Suha Umur, "Ünlü Masonlar", **Mimar Sinan**, sayı 22, 1976, s:75-81
- Sahir Erman, "Ars Quatuor Coronatorum'dan", **Mimar Sinan**, sayı 23, 1977, s: 49-51
- Sahir Erman, Suha Umur, "Ünlü Masonlar", **Mimar Sinan**, sayı 23, 1977, s:81-87
- Sahir Erman, Suha Umur, "Ünlü Masonlar", **Mimar Sinan**, sayı 24, 1977, s:77-82
- Sahir Erman, Suha Umur, "Ünlü Masonlar", **Mimar Sinan**, sayı 25, 1977, s:73-78
- Sahir Erman, Suha Umur, "Ünlü Masonlar", **Mimar Sinan**, sayı 26, 1977, s:77-82
- Sahir Erman, Suha Umur, "Ünlü Masonlar", **Mimar Sinan**, sayı 27, 1978, s:63-68
- Sahir Erman, Suha Umur, "Ünlü Masonlar", **Mimar Sinan**, sayı 28, 1978, s:81-85
- Sahir Erman, Suha Umur, "Ünlü Masonlar", **Mimar Sinan**, sayı 29, 1978, s:71-78
- Sahir Erman, Suha Umur, "Ünlü Masonlar", **Mimar Sinan**, sayı 30, 1979, s:77-80
- Sahir Erman, Suha Umur, "Ünlü Masonlar", **Mimar Sinan**, sayı 31, 1979, s:75-79
- Suha Umur, "Şehzade Kemalettin Efendi'nin Tekrisi", **Mimar Sinan**, sayı 33, 1979, s: 63-65
- Sahir Erman, "Türk Masonluk Tarihi ile İlgili Papalık Belgeleri", **Mimar Sinan**, sayı 34, 1979, s: 9-14
- Sahir Erman, "Ünlü Masonlar", **Mimar Sinan**, sayı 35, 1980, s: 69-71
- Emine Atabek, "Besim Ömer Paşa", **Mimar Sinan**, sayı 37, 1980, s: 64-71
- Cevat Memduh Altar, "Sadrazam Koca Reşit Paşa Kardeşimiz", **Mimar Sinan**, sayı 47, 1983, s: 60-68

- Osman Zeki Koylan, "Hatıra Defterimden", **Mimar Sinan**, sayı 48, 1983, s: 26-32
- Mişel Margulies-David Sisa, "Paul Dumont'dan -XIX Asır Ortalarında İstanbul'da Fransız Obediyansına Bağlı Bir Loca: Ser", **Mimar Sinan**, sayı 51, 1984, s: 36-43
- Reşat Atabek, "1861 - 1880 Yılları arasında İstanbul ve İzmir Vadisinde Masonik Faaliyet", **Mimar Sinan**, sayı 53, 1984, s: 4-14
- Reşat Atabek, "Türk Mason Tarihiyle İlgili Bazı Açıklamalar", **Mimar Sinan**, sayı 54, 1984, s: 7-11
- Reşat Atabek, "Yabancı Obediyanslara Bağlı Osmanlı İmparatorluğunda Çalışan Localar Hakkında", **Mimar Sinan**, sayı 55, 1985, s: 4-12
- Reşat Atabek, "1880-1890 yılları arasında İstanbul'da dışa dönük masonik faaliyetler", **Mimar Sinan**, sayı 56, 1985, s: 4-8
- Reşat Atabek, "İttihad ve Terakki'nin Kuruluşu ve Masonluk", **Mimar Sinan**, sayı 60, 1986, s: 5-10
- Reşat Atabek, "Türkiye'de çalışmış olan İtalyan Locaları", **Mimar Sinan**, sayı 61, 1986, s: 21-23
- Abdurrahman Erginsoy, "Türk Masonluğunun Kısa Tarihçesi", **Mimar Sinan**, sayı 62, 1986, 29-34
- Celil Layiktez, "Bir Risale: Abdülhamit ve Masonluk", **Mimar Sinan**, sayı: 63, 1987, s:12-22
- Nurettin Çelebi, "Belgrat'ta Ali Koç Locası", **Mimar Sinan**, sayı 65, 1987, s: 18-23
- Mesut Tuncel, "Masonlar ve V. Sultan Murad", **Mimar Sinan**, sayı 66, 1987, s: 4-26
- Suha Umur, "Türk Masonluğu ile İlgili Belgeler Hakkında", **Mimar Sinan**, sayı 67, 1988, s: 6-8
- Faruk Erengül (çeviren), "Türkiye'de Hürmasonluk", **Mimar Sinan**, sayı 68, 1988, s: 82-86
- Suha Umur, "Sadriazam Halil Hamid Paşa", **Mimar Sinan**, sayı 69, 1988, s: 18-21
- Celil Layiktez, "İngiltere Büyük Locası Arşivlerinde Türkiye ile İlgili Dokümanlar I", **Mimar Sinan**, sayı 70, 1989, s 30-40

- Celil Layikteş, "İngiltere Büyük Locası Arşivlerinde Türkiye ile İlgili Dokümanlar II", **Mimar Sinan**, sayı 71, 1989 s 11-19
- Celil Layikteş, "İngiltere Büyük Locası Arşivlerinde Türkiye ile İlgili Dokümanlar III", **Mimar Sinan**, sayı 72, 1989, s 7-19
- Celil Layikteş, "İngiltere Büyük Locası Arşivlerinde Türkiye ile İlgili Dokümanlar IV", **Mimar Sinan**, sayı 73, 1989, s 7-19
- İsmail İşmen, "Tanzimat, Gülhane Hattı Hümayununun 150. Yıldönümü", **Mimar Sinan**, sayı: 75, 1990, s: 7-16
- [Mehmet Fuat Akev], "Türkiye", çev: Celil Layikteş; **Mimar Sinan**, sayı 75, 1990, s 64-75
- Abdurrahman Erginsoy, "Türk Mason Tarihinden Birkaç Yaprak", **Mimar Sinan**, sayı 78, 1990, 17-24
- Suha Umur, "Resne Mahfeli ve Bir Mühür", **Mimar Sinan**, sayı 79, 1991, s: 13-16
- Celil Layikteş, "Louis Amiable: Voltaire - Ahlak İlkeleri Beyanname", **Mimar Sinan**, sayı: 88, 1993, s:25-34
- Mehmet Fuat Akev, "Mehmet von Königstreu Hakkında", **Mimar Sinan**, sayı 88, 1993, s: 44-45
- Necip Nesar, "Âli Paşa", **Mimar Sinan**, sayı 88, 1993, s: 61-63
- Mehmet Fuat Akev, "İspanyol Obedyansına bağlı Selanik Locaları", **Mimar Sinan**, sayı 90, 1993, s: 17-26
- Celil Layikteş, "Türkiye Büyük Locası Kuruluşu Öncesi Osmanlı Türkiyesinde Masonluk", **Mimar Sinan**, sayı 94, 1994, s 14-28
- Tamer Ayan, "Türkiye Masonluk Tarihinin Anahatları", **Mimar Sinan**, sayı: 104, 1997, s: 7-38
- A. Oktay Gündoğdu, "1909 Yılına Kadar Ülkemizdeki Masonik Gelişmeler", **Mimar Sinan**, sayı 109, 1998, s:18-35
- A. Oktay Gündoğdu, "XX. Yüzyılın başından 1923'e Kadar Ülkemizdeki Masonik Gelişmeler", **Mimar Sinan**, sayı 111, 1999, s: 17-32
- Suha Umur, "Türkiye'de Masonluk", **Mimar Sinan**, sayı 113, 1999, s: 7-18
- Celil Layikteş, "Osmanlı İmparatorluğunda Hürmasonluk: 1747'de Yunancaya çevrilmiş Fransız İfşaatları Üzerine Kısa Not", **Mimar Sinan**, sayı 118, 2000, s: 29-37

Celil Layiktez, "Türkiye'de Bölge Büyük Locaları", **Mimar Sinan**, sayı 119, 2001, s: 36-49

Can Kapyalı, "Yeni Osmanlılar ve Masonlar", **Mimar Sinan**, sayı 122, 2001, s: 73-88

Seyhun Tunaşar, "İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni Kuran Masonlar", **Mimar Sinan**, sayı 124, 2002 s: 17-48

Can Kapyalı, "Türkiye'nin Matbaaya Kavuşma Sürecinde Önder İlk Türk Masonları", **Mimar Sinan**, sayı 125, 2002, s: 25-36

BÜYÜK ŞARK Dergisi:

İ.N., "Türk Masonluğunun Mahiyeti", **Büyük Şark**, sayı: 1-2, 1931, s: 20-24

TÜRK MASON Dergisi:

_____, "Mustafa Reşit Paşa", **Türk Mason Dergisi**, sayı: 2, Nisan 1951, s. 96-97

_____, "Türkiye'de Hür Masonluk Tarihi", **Türk Mason Dergisi**, sayı: 3, Temmuz 1951, ön kapak içi

İ. M. A. , "Masonluğun Mahiyeti ve Türk Masonluğu", **Türk Mason Dergisi**, sayı: 3, Temmuz 1951, s: 129-130

_____, "Şair Ziya Paşa", **Türk Mason Dergisi**, sayı: 3, Temmuz 1951, s: 152-153

_____, "Bir eski ve rahmetli masondan güzel bir hatıra", **Türk Mason Dergisi**, sayı: 4, Ekim 1951, s: 201-202

İ. M. A. , "Türkiye'de İlk Masonlar: Mustafa Reşit Paşa", **Türk Mason Dergisi**, sayı: 9, Ocak 1953, s: 435-440

_____, "Türk Masonluğunun Kuruluşu", **Türk Mason Dergisi**, sayı: 13, Ocak 1954, s: 619-621

_____, "Constitution de la Maçonnerie Turque", **Türk Mason Dergisi**, sayı: 13, Ocak 1954, s: 666-668

- _____ , "Die Gründung der Türkischen Freimaurerei", **Türk Mason Dergisi**, sayı: 14, Nisan 1954, s:716-719
- _____ , "Foundation of the Turkish Freemasonry", **Türk Mason Dergisi**, sayı: 16, Ekim 1954, s: 841-843
- N. O. B. , "Mithat Paşanın Ölüm Yıldönümü", **Türk Mason Dergisi**, sayı: 24, Ekim 1956, s: 1271
- _____ , "Türkiyedeki Masonluk Tarihi", **Türk Mason Dergisi**, sayı: 28, Ekim 1957, s: 1554
- _____ , "Mason Aleminden Haberler", **Türk Mason Dergisi**, sayı: 32, Ekim 1958, s: 1784-1785
- B. [Bedi]N. Şehsüvaroğlu , "Türkiyedeki Masonluk Tarihi", **Türk Mason Dergisi**, sayı: 30, Nisan 1958, s: 1653-1662
- Dudley Wricht , "Türkiyede Masonluk, New Age-1931'den" çev: K. Laskaridis, **Türk Mason Dergisi**, sayı: 30, Nisan 1958, s: 1683-1687

ŞAKUL GİBİ Dergisi:

- Suha Umur, "İstanbul'da Masonların Toplantı Yerleri", **Şakul Gibi**, sayı 1, 1988, s: 14-15
- Suha Umur, "Meşrutiyetten Önce Türkiye'de Masonluk I", **Şakul Gibi**, sayı 6, 1988, s: 11-13
- Suha Umur, "Meşrutiyetten Önce Türkiye'de Masonluk II", **Şakul Gibi**, sayı 7, 1988, s: 10-12
- Suha Umur, "Meşrutiyetten Önce Türkiye'de Masonluk III", **Şakul Gibi**, sayı 8, 1988, s: 13-15
- Suha Umur, "Meşrutiyetten Önce Türkiye'de Masonluk IV", **Şakul Gibi**, sayı 9, 1988, s: 11-13
- Suha Umur, "Meşrutiyetten Önce Türkiye'de Masonluk V", **Şakul Gibi**, sayı 10, 1989, s: 9-12
- Suha Umur, "Meşrutiyetten Önce Türkiye'de Masonluk VI", **Şakul Gibi**, sayı 11, 1989, s: 9-12
- E.M., "Masonik Balo 1888", **Şakul Gibi**, sayı 11, 1989, s: 20-21

- Suha Umur, "Meşrutiyetten Önce Türkiye'de Masonluk VII", **Şakul Gibi**, sayı 12, 1989, s: 13-16
- Suha Umur, "Meşrutiyetten Önce Türkiye'de Masonluk VIII", **Şakul Gibi**, sayı 13, 1989, s: 12-14
- Suha Umur, "Liszt ve Nuru Ziya Sokağı", **Şakul Gibi**, sayı 15, 1989, s: 12-14
- Suha Umur, "Osmanlılarda Masonluğa Ait İlk Kayıtlar I (Asım Tarihi)", **Şakul Gibi**, sayı 16, 1989, s: 17-19
- Suha Umur, "Osmanlılarda Masonluğa Ait İlk Kayıtlar II (Cevdet Tarihi)", **Şakul Gibi**, sayı 17, 1989, s: 16-18
- Suha Umur, "Osmanlılarda Masonluğa Ait İlk Kayıtlar III (Esrar-ı Farmason)", **Şakul Gibi**, sayı 18, 1989, s: 16-18
- Suha Umur, "Osmanlılarda Masonluğa Ait İlk Kayıtlar IV (Esrar-ı Farmason)", **Şakul Gibi**, sayı 19, 1989, s: 16-18
- Suha Umur, "Osmanlılarda Masonluğa Ait İlk Kayıtlar V (Esrar-ı Farmason)", **Şakul Gibi**, sayı 20, 1990, s: 18-20
- Suha Umur, "Osmanlılarda Masonluğa Ait İlk Kayıtlar VI (Esrar-ı Farmason)", **Şakul Gibi**, sayı 21, 1990, s: 16-18
- Suha Umur, "Osmanlılarda Masonluğa Ait İlk Kayıtlar VII (Esrar-ı Farmason)", **Şakul Gibi**, sayı 22, 1990, s: 16-18
- Suha Umur, "Osmanlılarda Masonluğa Ait İlk Kayıtlar VIII (Esrar-ı Farmason)", **Şakul Gibi**, sayı 23, 1990, s: 15-17
- Suha Umur, "Osmanlılarda Masonluğa Ait İlk Kayıtlar IX (Esrar-ı Farmason)", **Şakul Gibi**, sayı 24, 1990, s: 16-18
- Necdet Ergezen, "1868'den ilginç bir belge", **Şakul Gibi**, sayı 24, 1990, s: 29-30
- Suha Umur, "Osmanlılarda Masonluğa Ait İlk Kayıtlar X (Esrar-ı Farmason)", **Şakul Gibi**, sayı 26, 1990, s: 18-20
- Suha Umur, "Osmanlılarda Masonluğa Ait İlk Kayıtlar XI (Esrar-ı Farmason)", **Şakul Gibi**, sayı 27, 1990, s: 15-18
- Suha Umur, "Osmanlılarda Masonluğa Ait İlk Kayıtlar XII (Esrar-ı Farmason)", **Şakul Gibi**, sayı 28, 1990, s: 18-20
- Suha Umur, "Osmanlılarda Masonluğa Ait İlk Kayıtlar XIII (Esrar-ı Farmason)", **Şakul Gibi**, sayı 29, 1990, s: 16-17

Jean Bossu, "Masonluğun Türkiye'de Başlayışı", **Şakul Gibi**, sayı 29, 1990, s: 18-20

Suha Umur, "Osmanlılarda Masonluğa Ait İlk Kayıtlar XIV (Esrar-ı Farmason)", **Şakul Gibi**, sayı 30, 1991, s: 15-17

Suha Umur, "Osmanlılarda Masonluğa Ait İlk Kayıtlar XV (Esrar-ı Farmason)", **Şakul Gibi**, sayı 31, 1991, s: 15-17

Suha Umur, "Osmanlılarda Masonluğa Ait İlk Kayıtlar XVI (Esrar-ı Farmason)", **Şakul Gibi**, sayı 32, 1991, s: 14-16

Suha Umur, "Osmanlılarda Masonluğa Ait İlk Kayıtlar XVII (Esrar-ı Farmason)", **Şakul Gibi**, sayı 33, 1991, s: 15-17

Suha Umur, "Osmanlılarda Masonluğa Ait İlk Kayıtlar XVIII (Esrar-ı Farmason)", **Şakul Gibi**, sayı 34, 1991, s: 15-17

TESVİYE Dergisi:

İsmail İşmen, "Resne Locası" **Tesviye**, sayı 5, Şubat 1993, s: 16-18

Suha Umur, "Eski Mason Dergileri", **Tesviye**, sayı 2, Eylül 1992, s: 3-4

Musa Kazım Efendi, "1911 Meclis-i Mebusan Konuşması", **Tesviye**, sayı 11, Nisan 1994, s: 15-16

Celil Layiktez, "Kralî Ark (Royal Arch) Derecesi", **Tesviye**, sayı: 14, Kasım 1994, s: 11-13

İsmail İşmen, "Türkiye'de Masonluğun kurulmasına dair bir belge" **Tesviye**, sayı 14, Kasım 1994, s: 23-28

İsmail İşmen, "Franz List İstanbul'da", **Tesviye**, sayı 15, Ocak 1995, s: 10-15

_____, "Hasköy Royal Arch Şapitri", **Tesviye**, sayı 15, Ocak 1995, s: 34

_____, "İrlanda Bü. L. arşivlerinden 18 Temmuz 1863", **Tesviye**, sayı 20, Şubat 1996, s: 24-25

_____, "İrlanda Bü. L. arşivlerinden 11 Şubat 1865", **Tesviye**, sayı 21, Nisan 1996, s: 17-19

Suha Umur, "Yanlıklar ve doğrular", **Tesviye**, sayı 22, Mayıs 1996, s: 13-14

_____, "İrlanda Bü. L. arşivlerinden 18 Mart 1865", **Tesviye**, sayı 22, Mayıs 1996, s: 29

- _____, "İrlanda Bü. L.arşivlerinden 31 Aralık 1864", **Tesviye**, sayı 24, Eylül 1996, s: 23-24
- İsmail İşmen, "1875 yılında alınan bir masonik bina" **Tesviye**, sayı 32, Ocak 1998, s: 16-20
- Celil Layiktez, "İttihat ve Terakki Cemiyetine Kabul Merasimi ve Yemini", **Tesviye**, sayı 36, Aralık 1998, s: 16-17
- Celil Layiktez, "Türk Masonluğunun Özet Tarihi" **Tesviye**, sayı 39, Nisan 1999, s: 14-23
- Süleyman Kani, "Eski Farmasonlar ve Sultan Murad'ın Farmasonluğu", (Akşam 16.11.1933'den) **Tesviye**, sayı 44, Mart 2000, s: 14-18
- Celil Layiktez, "Beyoğlu'nda Mason Localarının Adresleri (1862-1975) ", **Tesviye**, sayı 47, Kasım 2000, s: 12-13
- Reşit Ata, "Kalkedon", **Tesviye**, sayı 55, Mayıs 2002, s: 13-14

KİTAPLAR VE DİĞER DERGİLER:

- Abdurrahman Erginsoy, **Türkiye'de Masonluğun Doğuşu ve Gelişmesi**, İstanbul, 2004 [birinci baskı: Erciyaş Yayınları, 1996]
- Ahmet Akkan, **Büyük Üstatlar**, İstanbul, 1997
- Ahmet Bedevi Kuran, **İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler**, 1945 [Kaynak Y., 2000]
- Ahmet Cevdet [Paşa], **Târih-i Cevdet**, cilt 12, 1310 [1884], s 183-185, 212-213 vd.
- Ahmet Lûtfî, **Târih-i Lûtfî**, cilt 1, s 168 vd (Latin harfleriyle: **Vak'anüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi** 1-8, YKY, 1999)
- Albert G. Mackey, "Turkey", **Encyclopaedia of Freemasonry**, p. 809, Chicago, 1929
- Angelo Iacovella, **Gönye ve Hilal**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998
- Andreas C. Rizopoulos "Sultan Murad V and Freemasonry a Political Dream of the Nineteenth Century", **Ars Quatuor Coronatorum**, Volume 104 for the Year 1991, London, 1992, pp: 187-195

- Andreas C. Rizopoulos "Freemasonry in the Ottoman Empire: A Short Note on French Exposures in Greek, c. 1747", **Ars Quatuor Coronatorum**, Volume 112 for the Year 1999, London, 2000, pp: 138-146
- A. R. Hewitt, "Craftsmen in Captivity", **Ars Quatuor Coronatorum**, Volume 77 for the Year 1964, London, 1965, pp: 83-84
- Asım Akin, "Türk Masonluğunun Tarihi", s: 58-75, **İnsanlık Yolunda Masonluk**, Ankara, 2000
- Bozkurt Güvenç, "Türkiye'de Mason'luk) İmajı'nın Kaynakları Üzerine Notlar 1876-1908", içinde: **Mimar Sinan L.'sı 2000-2001 Dönemi Çalışmaları**, İstanbul, 2003
- Bülent Şenocak, **Levant'ın Yıldızı İzmir**, İzmir, 2003
- Cavit Yenicioğlu, **Türkiye'deki Masonik Faaliyetler Hakkında Kronolojik Etüd**, Üçüncü Baskı, İstanbul, 1988
- Celil Layikteş , "Sultan Murad V, Kleanti Skalyeri, Sultan Abdülhamit II, Young Turks and Freemasons", **Ars Quatuor Coronatorum**, Volume 107 for the year 1994, London, 1995
- Celil Layikteş, **Türkiye'de Masonluk Tarihi Cilt 1, 1721-1956**, Yenilik Basımevi, İstanbul, 1999
- Clarence Richard Johnson (ed.), **Constantinople Today**, New York, 1922 [İstanbul 1920, E.T.Tarih Vakfı Y., 1995]
- Cüneyd Okay, "İttihat ve Terakki İçinde Antimason Bir Grup...", **Toplumsal Tarih**, sayı: 33, Eylül 1996, s: 29
- Cüneyd Okay, "Şehbenderzade Filibeli Ahmet Hulusi", **Toplumsal Tarih**, sayı: 33, Eylül 1996, s: 39
- Cüneyd Okay, "Edhem Pertev Paşa'nın Masonluğu", **Toplumsal Tarih**, sayı: 33, Eylül 1996, s: 36-38
- Ebüzziya Tevfik , "Farmasonluk", **Mecmua-ı Ebüzziya**, sayı 100-102, [Mayıs- Haziran 1911]; sayı 116, [Ekim 1911]
- Edhem Eldem, "Geç Osmanlı Döneminde Masonluk ve Siyaset Üzerine...", **Toplumsal Tarih**, sayı: 33, Eylül 1996, s: 16-28
- Elie Kedourie, "Young Turks, Freemasons and Jews", **Middle Eastern Studies**, Vol 7, No 1, 1971, pp 89-104
- Ernest Edmonson Ramsaur, **The Young Turks: Prelude to the Revolution of 1908**, Princeton, 1957 [Jön Türkler, Sander Y., 1972]

- Faruk Ülkü - Semih Yazıcıoğlu, **Dünyada ve Türkiye'de Masonluk**, Başak Yayınevi, 1965
- Fikret Çeltikçi, **Hür Masonluk Tarihinden Notlar**, Mimar Sinan Yayınları, Ankara, 1998
- Haydar Rifat [Yorulmaz], **Farmasonluk**, Tefeyyüz Kitaphanesi, Şirketi Mürettibiye Matbaası, İstanbul, 1934
- Hayrullah Örs-Süha Umur, **Bazı Meşhur Masonlar**, İstanbul, [gözden geçirilmiş 2. baskı] 1996
- Henry Wilson Coil, "Africa", **Coil's Masonic Encyclopedia**, Macoy Publishing, pp. 16-19, Virginia, 1995
- Hüseyin Hatemi, "Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Derneklerin Gelişimi", **Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, cilt 1, s:200
- İlhami Soysal, **Dünyada ve Türkiye'de Masonluk ve Masonlar**, Der Yayınları, 1980
- İlhami Soysal, "Masonluk", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, cilt 5, s: 1347-1362, İletişim Y. İstanbul, 1983
- İrene Melikoff, "Namık Kemal'in Bektaşılığı ve Masonluğu", **Tarih ve Toplum**, X, Sayı 60, Aralık 1988
- İrene Melikoff, Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe, **Cumhuriyet Kitapları**, İstanbul, 1998
- İsmail H. Uzunçarşılı, "Ali Suavi ve Çırağan Sarayı Vakası", **Bellekten**, No: 29 (İkincikanun 1944)
- İsmail H. Uzunçarşılı, "Beşinci Murad'ı Tekrar Padişah Yapmak İsteyen K. Skaliyeri ve Aziz Bey Komitesi", **Bellekten** 8, No: 30
- İsmail H. Uzunçarşılı, "Beşinci Murad ile Oğlu Salahattin Efendi'yi kaçırmak için kadın kıyafetinde Çırağan'a girmek isteyen Şahıs", **Bellekten**, No: 32
- İsmail H. Uzunçarşılı, "Beşinci Murad'ı Kaçırma Teşebbüsü", **Bellekten**, No: 37
- İsmail H. Uzunçarşılı, "Beşinci Murad'ın Tedavisi ve Ölümüne ait Rapor ve Mektuplar", **Bellekten**, No: 38
- İsmail H. Uzunçarşılı, "Nizam-ı Cedid Ricalinden Valide Sultan Kethüdası Meşhur Yusuf Ağa ve Keyhüdazâde Mehmet Arif Efendi", **Bellekten**, No: 79, s. 485-525

- İsmail Kara, "Bektaşılık, Masonluk vs...", **Tarih ve Toplum**, sayı 62, Şubat 1989, s. 2
- Jacop M. Landau, "Farmasûniyya", **Encyclopédie de L'Islam** (Nouvelle Edition), Leiden, 1982
- Jasper Ridley, **The Freemasons**, Robinson, London, 2000
- John Hamill-Robert Gilbert Foreword by HRH The Duke of Kent, **Freemasonry A Celebration of the Craft**, Salamander Books, London, 1993
- Jules Boucher - Paul Naudon, **Masonluk Bu Meçhul**, Tercüme ve derleyen: Matilda Sakar, Okat Yayınevi, 1966
- Kan Demir, **Zindan Hatıraları 1484-1908: Bir Devrin Siyasi ve Fikri Tarihi**, İstanbul 1932 [tefrika: **Akşam**, 23 Ocak 1932]
- Kemalettin (Apak), **Türkiye'deki Masonluk Tarihi**, İzmir, 1932
- Kemalettin Apak, **Ana Çizgileriyle Türkiye'deki Masonluk Tarihi**, İstanbul, 1958
- Kemal Sahir Sel, **Türk Masonluk Tarihine Ait Üç Etüd**, Mimar Sinan Yayınları, İstanbul, 1973
- Lennhoff, Posner, Binder, "Türkei", **Internationales Freimaurer Lexikon**, Herbig, 2003, s 853-855
- Ligou, "Turquie", **Dictionnaire Universel de la Franc-Maçonnerie**, Editions de Navarre, 1974, s 1325-1331
- Mehmed (Tefrik komisyonu azasından) [mütercimi], **Esrar-ı Farmason**, 1874
- Mehmet Fuat Akev, "'Türkiye' maddesi", [**Daniel Ligou, Dictionnaire de la Franc Maçonnerie**] çev: Celil Layikteş; içinde: **1909-1989 Türkiye'de 80 Yılda Mason Locaları**, İstanbul, 1990
- Mehmet Fuat Akev, **Türkiye'de Masonluk Tarihi ve Türk Toplumunda Masonluğun Rolü**, Mimar Sinan Yayınları, 1992
- Mevlut Çelebi, "Jöntürkler ve İtalyan Masonluğu", **Tarih ve Toplum**, sayı 177, Eylül 1988, s. 60-62
- Orhan Koloğlu, "Abdülhamit, Masonluk, Siyonizm ve İttihatçılar", **Tarih ve Toplum**, sayı 27, Mart 1986, s. 57-62
- Orhan Koloğlu, "Masonluk Karşısında İlk Doğulu Tepkiler", **Tarih ve Toplum**, sayı 28, Nisan 1986, s. 64

- Orhan Koloğlu, "Masonluk", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, cilt 5, s: 307-308, Tarih Vakfı, İstanbul, 1994
- Orhan Koloğlu, İttihatçılar, **Masonlar ve Sosyalist Enternasyonal**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1999
- Orhan Koloğlu, **Abdülhamit ve Masonlar**, Eylül Yayınları, ikinci baskı, 2001 (birinci baskı, Gür Yayınları 1991)
- Orhan Koloğlu, **İttihatçılar ve Masonlar**, Eylül Yayınları, ikinci baskı, 2002 (birinci baskı, Gür Yayınları 1991)
- Orhan Koloğlu, "**1876'dan II. Meşrutiyete Jön Türk Muhalefeti**", içinde: Mimar Sinan L.sı 2000-2001 Dönemi Çalışmaları, İstanbul, 2003
- Ömer Kotan, "Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Masonluk", **Sembol 1995-1998 Konferansları**, 1998, s: 47-52
- Paul de Réglá, **II inci Abdülhamit ve V inci Sultan Murat**, çev: Can Kapyalı, İstanbul, 1994
- Paul Dumont, **GOF Arşivlerinde İstanbul'da Fransız Obediyansına Bağlı Localar; 20. yy Başında Selanik'te Fransız Obediyansına Bağlı Localar**, Mimar Sinan Yayınları, 1985
- Paul Dumont, "Tanzimat'ın Küçük Evreni Olarak Osmanlı Masonluğu", çev: Server Tanilli, **Tarih ve Toplum**, sayı 73, Ocak 1990, s. 17-19
- Paul Dumont, **Osmanlıcılık, Ulusçu Akımlar ve Masonluk**, Yapı Kredi Yayınları, 1999
- Paul Dumont, "Önce Fransızca", s: 218-235, içinde: Gilles Veinstein, **Selanik 1850-1918**, İletişim Y., İstanbul, 1999
- Paul Dumont-François Georgeon, "Devrim Selanik'te Başlar", s:239-260, içinde: G. Veinstein, **Selanik 1850-1918**, İletişim Y., İstanbul, 1999
- Paul Naudon, **Tarihte ve Günümüzde Masonluk**, Varlık Yayınları, 1968
- Reşat Atabek, **Masonluk Üzerine**, Mimar Sinan Yayınları 15, 1994
- Reşat Mimaroğlu et. al., **Türkiye'de Hür Masonluk Tarihi**, İstanbul, 1951
- Robert Freke Gould, "Turkey", **The History of Freemasonry VI**, pp 320-322, London, 1887
- Rudolf Freiherr von Scbottendorf, **Die geheimen Übungen der türkischen Freimaurer**, Freiburg/Breisgau, 1954

Rudolf Freiherr von Scbottendorf, **Pratique Operative de L'ançienne Franc-Maçonnerie Turque**, Edition du Baucens, 1974

Sabahattin Arıç, **Masonların Dünyası**, Üçüncü Basım, Tekin Yayınevi, 1996

Semih S. Tezcan-İsmail İşmen, **İlk Türk Masonları ve Sultan Murat V**, İstanbul, 1998

Sina Akşın, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, 2. baskı, Ankara, 1998

Şükrü Hanioglu, Abdullah Cevdet ve Dönemi, **Üçdal Neşriyat**, t.y. [1981?]

Şükrü Hanioglu, **Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük cilt 1 (1889-1902)**, İletişim Yayınları, 1985

Şükrü Hanioglu, "Notes on the Young Turks and the Freemasons 1875-1908", **Middle Eastern Studies**, 25/2, April 1989, pp 186-197

Şükrü Hanioglu, **The Young Turks in Opposition**, Oxford University Press, 1995

Şükrü Hanioglu, **Preparation for a Revolution The Young Turks 1902-1908**, New York, 2001

Tamer Ayan, **Masonluk ve Atatürk**, İstanbul 2003

Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, İstanbul, 1952

Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler cilt 1**, Hürriyet Y., 1984

Thierry Zarcone, **Mystiques, Philosophes et Franc-Maçons en Islam, Paris**, 1993

Thierry Zarcone, "Turquie", **Encyclopédie de la Franc-Maçonnerie**, La Pochothèque, pp 869-870, 2000

Yılmaz Suner, "Türkiye Masonluk Tarihi", içinde: **Mimar Sinan L.sı 2000-2001 Dönemi Çalışmaları**, İstanbul, 2003

Yuri Aşatoviç Petrosyan, **Sovyet Gözüyle Jöntürkler**, Bilgi Y., Ankara, 1974

Zühtü Hilmi Velibeşe, **Türkiye'de Fran Masonluk**, Ankara, 1956

_____, **Türkiye Millî Büyük Meşriki'nin 25inci Yıldönümü münasebetile Fevkalâde celsede Okunan nutuklar ve neşideler**, Türkiye Büyük Meşriki Yayını, 1934

_____ [Tahrir Heyeti], **Türkiye'de Hür Masonluk Tarihi**, İstanbul, 1951

_____, "İstanbul", **İslam Ansiklopedisi**, cilt V/1, 1953, s:1214/28

Localarda Yapılan Konuşmalar

LOCASI	KONUŞMACI	KONU	TARİH
<u>İSTANBUL</u>			
İDEAL	Kaya Paşakay	Türkiye H.K.E.M.B.L. Hedefleri	29.03.2004
KÜLTÜR	Ali Nihat Babaoğlu	Dostluk	30.01.2004
	Sabri Şekerkıran	Çıracak Eğitimi	12.03.2004
ÜLKÜ	B. Ekşioğlu, P. İşipek,	Siyah, Beyaz, Gri	15.01.2004
	H. Kesmezacar, S. Sanver	Hacı Bektaş-ı Veli	29.01.2004
	Nusret Selen	Türkiye'de Masonluk Tarihi	12.02.2004
	Suha Umur	Büyük Üstad Talat Paşa'nın	11.03.2004
	İbrahim Akkaya	Hayatından Kesintiler	11.03.2004
	Alp Ulusoy	Önlüksüz Mason	25.03.2004
		Dr. Albert Schweitzer	25.03.2004
KARDEŞLİK	Tunç Timurkan	1965 Olayları	19.02.2004
	Koray Darga	O'da Bir Masondu. Andrea Chenier	04.03.2004
HÜRRİYET	Levent Aksüt	Çok Muh. Salim Rıza Kırkpınar K.'den	16.03.2004
	Hayati Mitrani	Masonik Sohbet ve Şiirler Masonik Düşünce ve Davranış	30.03.2004
SEVGİ	İstemihan Telger	Sınırsız akıl	12.01.2004
	Harun Kuzgun	En Muh. Sahir Talat AKEV K.	05.04.2004

LOCASI	KONUŐMAMI	KONU	TARİH
ATLAS	Alfredo Mano Pardo	Misafirperverlik Üzerine Düşünceler	21.01.2004
	Naim Gülyeryüz	500 Yıllık Birlikteliğın Mutluluğı	03.03.2004
	Alfredo Mano Pardo	Dayanışma Üzerine Düşünceler	17.03.2004
	Koray Darga	O da Bir Mason'du: André Chenier	31.03.2004
MUSAVAT	Ahmet Erman, Hasan Erman, Barış Erman	Sahir ERMAN K.	23.01.2004
	Aydın Gürsan	Taş	20.02.2004
	Ergün Toğrol	Altan Öke Kardeşi Anma Toplantısı	05.03.2004
LİBERTAS	Hasan B. Kayakıran	Masonluğın Amacı	14.01.2004
	Mevlüt Türksöy	Sevgi	14.01.2004
	Erőan Tınay, Nişan Sönmez, Semih Yanar, Orhan Okay, Ahmet Orhun, Üstün Gürtuna	Masonluğın Yazılı Olan ve Olmayan Kuralları	28.01.2004
	Robert Gratzler	Masonluğın Koruyucusu Vaftizci Johannes	11.02.2004
HAKİKAT	İlker İnal	Sevimli Yanlıőlıklar	28.01.2004
	Yani Palisios	Her şey Yaşar, Hiçbir şey Ölmez!	11.02.2004
	Yani Kalamaris	Mozart K. ve Masonluğın Katkısı	25.02.2004
AHENK	Salih Evcilerli	Ketumiyet	28.01.2004
	İlker İnal	Ortak ve Aydınlık M.'luğumuzdaki Gölgeleler	25.02.2004
	Kerem Doksat	Yeni Bin Yılda Pergelin Ucu Nerede Olacak?	24.03.2004
FAZİLET	Oryal Güventürk	Büyük Loca	13.01.2004
	Tunç őanad, Ali Çakır	Masonluğın Felsefesi	10.02.2004
	E. Tınay, N. Sönmez, Ü. Gürtuna, S. Yanar, S. Ozan	Muhakkik	09.03.2004
ERENLER	Yılmaz Suner	1909 Öncesi Türkiye'de Masonluk	09.01.2004
	Tanju Koray	Tabloların Ortaya Çıkıőı ve Çırac Derecesi Tablosu	20.02.2004
	İsmail Yerguz	Mutluluk Arayıőlarına Bir Yaklaőım Denemesi	05.03.2004
	E. Tınay, N. Sönmez, S. Yanar, O. Okay, Ü. Gürtuna	Muhakkik	19.03.2004
DELTA	Ayhan Uçkun	Deltanın Anlamı	12.01.2004
	Tanju Kaynarsoy	Antropoloji Nedir ve Günümüzde Kullanım Alanı	09.02.2004
	Özer Yelçe	Mozart	08.03.2004

LOCASI	KONUŐMAMI	KONU	TARİH
	Uğur Özgöker	K.K.T.C. Türkiye, Avrupa Birliğı İlişkileri	22.03.2004
SADIK DOSTLAR	E. Tinay, N. Sönmez, B. Bilgili, S. Yanar, O. Okay, A. Orhun, Ü. Gürtuna Mehmet Beyazyürek	Kırık Aynanın Sırrı Zaman Tünelinde Mısır Piramitleri	19.02.2004 18.03.2004
	Şarik Akyol	45. Yılımız	04.03.2004
ÜLKE	Necip Necar, Ömer Yüksel	Masonluğun Görev ve Sorumlulukları	06.01.2004
	Yılmaz Suner	Tolerans, Hoşgörü ve Düşündürdükleri	17.02.2004
	Ömer Yüksel	Sevgi ve Vefa	16.03.2004
	Nural Denker	31 Mart'dan Günümüze	30.03.2004
ŞEFKAT	Celil Layiktez Pulat Verbas Erhan Çulha	Hoşgörü, Tolerans, Laiklik Tolerans Düşüncenin Kaynağı Bilgi	19.01.2004 01.03.2004 29.03.2004
HÜMANİTAS	Selçuk Alper Mehmet Akif Akev Maks Abenyakar Lefter Karakaş Walter Machate Lefter Karakaş	Bireylerin Eşitliğı Yaşlı Olmadan Nasıl Yaşlanılır? Keltler Yeni Yıla Başlarken Antik Ezoterizm Ebediyete İtikal Eden K.'leri	24.02.2004 09.03.2004 23.03.2004 07.01.2004 21.01.2004
	Davit Kohen	Anma Masonik Seçmeler	03.03.2004 26.03.2004
FREEDOM	Suha Umur Mehmet Hacihanefioğlu	Türk Masonluğu'nun Tarihi NBK Saldırılarından Korunma	12.02.2004 11.03.2004
DEVİRİM	Mehmet Soyarslan Yüksel Önür Bingür Sönmez	Hiram Key Tefekkür Hüccresinden... Yemine... 1914 Sarıkamış Dramı Sırasında Sağlık Hizmetleri	21.01.2004 17.03.2004 31.03.2004
PINAR	Fahrettin Ocan Tunç Timurkan	Yürürlükte Olan Büyük Loca Levhaları Royal Arch ve Ritler	02.03.2004 30.03.2004
SEVENLER	Ercan Koldemir Erhan Cankat	Ahlâk Doğum ve Sembolizması	12.03.2004 26.03.2004
HİSAR	A. Çakırsoy, C. Halil, M. Sağdıç, O. Alp, H. Çelik Ersin Alok	İtidal, Metanet, Basiret, Adalet Blacksea (İnsan ve Zaman)	27.01.2004 10.02.2004

LOCASI	KONUŞMACI	KONU	TARİH
	Kerem Doksat	Yeni Bin Yılda Pergelin Hangi Ucu Nerede Olacak?	24.02.2004
	Mehmet Erüreten	Tekliften Tesviyeye	09.03.2004
	Mehmet Ziya Başak	Kutsal Kitaplar ve Hakikatın Ruhü	23.03.2004
ÜÇGEN	Murat Bilgili	"İnsanlığın Sefaletinde Bir Umud: Masonluk"	22.01.2004
	Nihat Boztepe	İnsanlığın Mimarları	05.03.2004
	Gündüz Karul	Sanat ile Masonluk Arasında Spesifik Bir Gezinti	19.03.2004
ÜÇİŞİK	E. Tınay, N. Sönmez, S. Yanar, O. Okay, Ü. Gürtuna	Muhakkik	26.01.2004
	E. Tınay, N. Sönmez, B. Bilgili, S. Yanar, O. Okay, Ü. Gurtuna, A. Orhun	Kırık Aynanın Sırrı	23.02.2004
	Berkant Kuru	Kardeş Sofrasına Dair	08.03.2004
	Erhan Özkut	Tekris Töreni ve Kökleri	22.03.2004
GÜN	Ergun Zoga	Masonluk Açısından Düşünmede Strateji ve Stratejik Düşünce	15.01.2004
	Kaya Paşakay	Eşitlik	12.02.2004
	C. Saka, E. Yosunkaya, M. İzmen, D. Şoef	Anderson Nizamnamesi	11.03.2004
	Tunç Timurkan	1965 Olayları	25.03.2004
ÖZLEM	Koray Gökan	Sembollerle Anlatım ve Masonluk	29.03.2004
BAŞAK	E. Tınay, N. Sönmez, B. Bilgili, S. Yanar, O. Okay, A. Orhun, Ü. Gürtuna	Kırık Aynanın Sırrı	12.02.2004
	Ertan Birkan	Rıza Tevfik Kardeşimizin Yaşamı ve Masonluğu	11.03.2004
	Turhan Nazlısöz	Masonluğun Kökenleri	25.03.2004
İREM	Haşim Büyükbacı	Gerçek Kavramı ve Masonlukta Gerçek	20.02.2004
	Sedat Uygur	En Muh. Fuat Hulusi DEMİRELLİ K. ile Kemal KAPLANCALI K. ve Selah SUN K. anısına	12.03.2004
	Fikret Uzman	Mason; Harici Alemin Neresindedir? Hoşgörü; Uzlaşma	26.03.2004
EVREN	Jozef Kohen	Mozart	22.01.2004
	Avi Alkaş	Geçmişten Geleceğe Alışveriş	18.03.2004
PİRAMİT	Turgay Gökçen	Rudyard Kipling	30.01.2004
	Can Aytis	Feng Shui Kavramı	13.02.2004
	Hakan Göker	Yeni Dünya Düzeni ve Masonluk	27.02.2004

LOCASI	KONUŐMAMCI	KONU	TARİH
	Can Aytis	Feng Shui Kavramı	12.03.2004
	Ferit Eroltu, Ziya Gökmen, Fatih Sakaoğlu	Karşılaştırılmalı Türk M.'luk Tarihi	26.03.2004
NİLÜFER	Selçuk Kırılı	Gören Göz	27.01.2004
BURÇ	Sezai Gülşen	Anadolu'da İikler	09.02.2004
	Turhan Bağdat	Yunus Emre	23.02.2004
	İlhan Or	Haçlı Seferlerinin Düşündürdükleri	08.03.2004
SEMBOL	Altan Kılınç	On Dört Günde İki Saat! Masonluk	01.03.2004
GÜVEN	Zeki Alasya	"Filozof Dr. Rıza Tevfik"	15.01.2004
	Koray Darga	Eğitimci Mason K.'lerimizden Mustafa Necati K.	11.02.2004
MEŐALE	Metin Ünal	Teklif ve Tahkikat Hakkınd	11.02.2004
	Osman Balcigil	Harry S. TRUMAN (Dünyaya Yön Veren Masonlar)	11.02.2004
	Hayri Uzel	Beden Dili ve Duygusal Akıl Açısından Ritüeller	25.02.2004
	Birol Karasu	Bir Gençlik Teşkilatı ve M.'luk	10.03.2004
ANADOLU	Ergun Zoga	Masonluğa Kabul Edilmişlerin Masonik Kişiliklerinin Geliştirilmesinde Üstatların Görev ve Sorumlulukları	17.02.2004
	Mahmut Hatipoğlu	Masonluğun ve Locaların Yararları Üzerine Söz İsteyen Varmı?	02.03.2004
	M. Ercan, M. Öcal, İ. Benli, V. Özgömeç, F. Ülgen, G. Öcal	Yer Altından Notlar	16.03.2004
	İlker İnal	Ortak ve Aydınlık Masonluğumuzdaki Gölgeleler	30.03.2004
SEZGİ	A. Yalçın, S. Eke, A. Ünal, E. Kepkep, T. Işık	Eşitlik, Kardeşlik, Hürriyet	13.01.2004
	B. Altınır, S. Avşar, R. Alkan, C. Vural, E. Kepkep	Bilgi, Sevgi, Ahlak ve Hürriyet	27.01.2004
	G. Özenoğlu, İ. İzmirlinoğlu, U. Üçkardeşler, F. Tuna	Düşünce, Dogma, Taassup ve Hürriyet	10.02.2004
	A. Durmaz, G. Günal, U. Parmaksız, Y. Somay, C. Göğebakan	Evren, Yaradılış, Zaman ve Hürriyet	24.02.2004
	R. Kahramaner, M. Gürtuna, Ő. Bayrakgil, N. Özdemir, T. Özdamar	M.'luk ve Hürriyet	23.03.2004
AKIL VE HİKMET	Tunç Timurkan	1965 Olayları	22.01.2004
	Tunç Şanağ, Ali Çakır	Masonluk Felsefesi	05.02.2004

LOCASI	KONUŞMACI	KONU	TARİH
	Kutsi Nircan	İğneler; Karıncalar ve Ülkü Mabedi	19.02.2004
	Erdoğan Altay	Apollonius'tan Kepler'e	04.03.2004
	Koray Darga	Eğitimci Mason Kardeşlerimizden Mustafa Necati Kardeş	18.03.2004
BOĞAZIÇI	Mehmet Soyaslan	"Hiram Key" adlı Kitabın Düşündürdükleri	14.01.2004
	Kaya Paşakay	Türk Masonluğunun Evrensel Masonluktaki Yeri	28.01.2004
	Fehmi Doğan	Kuantum Fiziği Üzerine	11.02.2004
	Koray Darga	Eğitimci Mason Kardeşlerimizden Mustafa Necati K.	25.02.2004
	Can Kapyalı	Dışarıda Masonuz, İçeride Değil...	24.03.2004
YEDİTEPE	Metin Ünal	Masonlukta Rehberlik	15.01.2004
	Süha Umur	Türkiye'de Masonluk Tarihi	12.02.2004
	Korhan Işikel	Uygarlığın Beşiği Sümerler	25.03.2004
GÖNYE	S. Tari, İ. Cedimağar	Kendini Yaratmak	12.01.2004
	Kemal Hepgül	Dini Bayramlar	09.02.2004
	Ahmet Dinççağ	Sağlığımız	23.02.2004
	Şükrü Kaleağası, Metin Ertem	Avrupa Birliği ve Masonluk	08.03.2004
	Aykut Karasu	İktidar	22.03.2004
GÜZEL İSTANBUL	A. Verbas, L. Özgür, E. Özel, R. Aydın, İ. Boy	Dört Sütun	09.01.2004
	Ali Tarık Yılmaz	1937 İsviçre Masonluğundaki Referandum	06.02.2004
	Mehmet Ali Uğur	Erguvan Şehri Truva	13.02.2004
	Özata Ayan	Muh. Adnan Sütmen K.'in "Oldum" Adlı Şiiri Üzerine Düşünceler	20.02.2004
	Alev Özbahadır	Bilgi Çağı Masonluğu	05.03.2004
	Mehmet Ali Uğur	Erguvan Şehri Truva	19.03.2004
GÜNİŞİĞİ	Alp Ulusoy	Önlüksüz Mason Dr. Albert SCHWEITZER	05.01.2004
	İlker İnal	Mason ve Nitelikleri	19.01.2004
	Koray Darga	Eğitimci Mason Kardeşlerimizden Mustafa Necati Kardeş	16.02.2004
	Ragıp Görelî, Kartal Tolga, Tarık Kayakan	Çanakkale Kara Savaşları ve Nusret Mayın Gemisi	01.03.2004
TANYERİ	Can Tuskan	İnisiyasyon	09.01.2004
	Faruk Okur	Masonik Çizgi	16.01.2004
	T. Kantemir, G. Ulaşan, Ü. Doğruöz, N. Boray	Temsil ve Temessül	30.01.2004

LOCASI	KONUŞMACI	KONU	TARİH
	Gürel Aksoy	Özgürlükler	20.02.2004
	Yalçın Özüekren	Masonluk ve Mimarlık	12.03.2004
	T. Kantemir, S. Erten, B. Tuzlacı, A. Alp, B. Onat	Adap, Edep, Etiket	26.03.2004
SADAKAT	Doğan Güvenç, Güray Sabit	Eylemsel Masonluktan Düşünsel Masonluğa Geçiş	06.01.2004
	İrfan Keskin	Orientalist Ressamların İstanbul'u	20.01.2004
	Celil Layiktez	İngiltere, Fransa, Kuzey Avrupa ve Amerika'da Masonluk	17.02.2004
	Ahmet Aktoluğ, Ahmet Tezel, Saffet Esen, Cem Kocabalı	Türkiye'de Masonluk Tarihine Kısa Bir Bakış	02.03.2004
	M. Ercan, M. Öcal, T. Benli, V. Özgömeç, F. Ülgen, G. Öcal	Yer Altından Notlar	16.03.2004
MARMARA	Melikon Balcı	Acil Müdahalenin Önemi ve Yöntemleri	12.01.2004
	Hakan Kaplan	3. Derecenin Felsefesi	12.01.2004
	Ekrem Ülkü, Onur Ülkü, Hakan Kaplan	Evrım Tarihi (M. Ö. 400-Milat)	26.01.2004
	Önder Turan	Su ve Us Yolculukları	09.02.2004
	Zafer Kalaycı	Aydınlanma	23.02.2004
	Ali Kaplan	İyi, Doğru, Güzel	08.03.2004
	Ekrem Ülkü, Onur Ülkü, Hakan Kaplan	Evrım Tarihi (M. Ö. 400-Milat)	22.03.2004
SABAH GÜNEŐİ	Lami Tümay	Düşünce 3	12.01.2004
	Lami Tümay	Düşünce 4	09.02.2004
	Ergun Zoga	Masonik Kiőiliđin Geliştirilmesi	08.03.2004
DOSTLUK	Orhan Baransü	Işığın Gücü	12.01.2004
	Nişan Sönmez	Malzememiz İnsan	09.02.2004
	Tanju Koray	Çalışma Tablolarının Öyküsü	23.02.2004
	Günay Birced	Masonlukta Kalite	08.03.2004
GELİŞİM	H. Kerim Sucu	Evrensel Yaşam Gücü Enerjisi (REİKİ)	24.02.2004
	Ergün Celep	Söz Hakkı	09.03.2004
	Cemil Açıık	Sembolizma	23.03.2004
ONUR	Metin Ünal	Teklif ve Tahkikat	13.01.2004
	Zafer Kalaycı	Aydınlanma	27.01.2004
	Murat Serdar Ersöz	Milli Mücadeleden Günümüze	10.02.2004
	İsmail Pekgün	Vücut	24.02.2004
UMUT	Yunus Borhan	Pythagoras	19.01.2004
	Sevil Çalışkan	Montaigne ve Masonluk Üzerine	01.03.2004

LOCASI	KONUŞMACI	KONU	TARİH
	Hasan Kalafat	Eski Ortadoğu, Uygarlık ve Masonluğun Beşiği	15.03.2004
	Süha Alper	Önlüğü Örtener	29.03.2004
YAKACIK	Murat Bilgili	İnsanliğın Sefaletinde Bir Umut; Masonluk	05.01.2004
	Rüstem Vagas	Budizm	19.01.2004
	Mutlu Yüksel	Masonlukta Susmak, Ketumiyet ve Ahenk	31.03.2004
KADIKÖY	Murat Őarлак	Süleyman Mabedi	05.01.2004
	Erdoğan Ersever	M.'ik Sembollerin Yorum Güçlüğü ve Aydınlanma Gereği	16.02.2004
	Kaya Paşakay	Türk Masonluğunun Evrensel Masonluktaiki Yeri	01.03.2004
GEOMETRİ	Burhanettin Çokbaő	Kalfa Derecesinin Anlattıkları	07.01.2004
	Hakan Türkkuşu	Siyah/Beyaz	03.03.2004
	Demir Tiryaki	Bilim, Bilgi, Endormasyon	17.03.2004
	Nadir Heyat	M.'ik Şehir; Washington D. C.	31.03.2004
DOğU	Atilla Büyüktuncay	Yunus Emre	06.01.2004
	Arif Esin	AB, Türkiye İliőikilerinde Son Gelişmeler	20.01.2004
	Ali Nahit Babaoğlu	Dostluk	17.02.2004
	Murat Bilgili	İnsanliğın Sefaletten Kurtuluőunda Bir Umut: Masonluk	02.03.2004
	Kerem Doksat	Önümüzdeki Bin Yılda Pergelin Hangi Ucu Nerede Olacak?	16.03.2004
	Nadir Heyat	Washington D. C. Masonik Sembolizması	30.03.2004
ÜLKÜM	Mehmet Baőar	Güvenliğimiz	20.01.2004
	Caner Beklim	Ayna Felsefesi	17.02.2004
	Hasan Erman	Masonluk ve Hukuk	16.03.2004
	E. Tınay, N. Sönmez, S. Yanar, O. Okay, A. Orhun, Ü. Gürtuna	Masonluğun Yazılı Olan ve Olmayan Kuralları	30.03.2004
UFUK	Çetin Tarioğlu	İkinci Hayatımda 15 Yıl	19.02.2004
	Kemal Gönenç	Mutluluk	18.03.2004
DORUK	Kemal Heggül	Kral Süleyman'dan Günümüze Süleymanlar	13.01.2004
	Enver Yalçın	Masonik Ahlak Üzerine Düşünceler	27.01.2004
	Tuncel Gülsoy	Jazz ve Masonluk	10.02.2004

LOCASI	KONUŞMACI	KONU	TARİH
	Koray Darga	Eğitimci Mason Kardeşlerimizden Mustafa Necati Kardeş	24.02.2004
	Güncüt Barka	Marmara Depremi ve Beklentileri	09.03.2004
ÖRS	Kemal Danacı İsmail Sığman	Locanın Kuruluğu Hasan Ali Yücel	19.02.2004 18.03.2004
GRANİT	Aziz Can Tuncay Ercan Ekin	İlk Büyük Üstat Talat Paşa Ezoterizm ve İnisiasyon	09.02.2004 23.02.2004
TESVİYE	Eren Erbabacan	Ezoterizm ve İnisiasyon	05.02.2004
SABAH YILDIZI	H. Hüseyin Bildirici Yavuz Çırpıcı Onnik Kütyan Emre Murat Albek	İstiklal Harbinde İ İsyancılar İlk Yardım Bireysel Sigortacılık Alman Edebiyatında Masonik Ögeler	26.01.2004 23.02.2004 08.03.2004 22.03.2004
GÜNEY	Erhan Altunay Nafi Pakel	Ölü Deniz Yazıtları M.ik Eğitimin Kişinin Düşünce Yapısı ve Davranışlarına Etkisi	08.01.2004 11.03.2004
	Atilla Demiral, Serdar şahinkaya	Sevgi Mabedinde Söyleşi	25.03.2004
ATAYOLU	Suha Aksoy Sabetay Beraha Erdoğan Erentöz	Demokrasi Tarihine Bakış Masonik Davranışlar Masonluğun Yazılı Olmayan Kuralları	05.01.2004 16.02.2004 01.03.2004
	Ergun Zoga	Yemin Nedir?	15.03.2004
ALTAR	Tunç şanad, Ali Çakır	Felsefi Yönüyle Masonluk-Bildiklerimizi Paylaşarak Bilmediklerimizi Azaltalım	20.01.2004
	Güngör Önal Nail öztaş	Mason Olmak Pratik Yönüyle Masonik Öğretinin Harici Yaşamda Etkileri - Bildiklerimizi Paylaşarak Bilmediklerimizi Azaltalım	17.02.2004 02.03.2004
	M. Ercan, M. Öcal, T. Benli, V. Özgömeç, F. Ülgen, G. Öcal	Yer Altından Notlar	16.03.2004
NAR	Eser Karakaş	Birleşmiş Milletler İnsani Kalkınmışlık Endeksi	12.01.2004
	Can Baydarol	2004 Yılı Türkiye-AB İlişkileri; Çözüm Mü, Çözümsüzlük mü?	26.01.2004
	Mete Akyol İsmail Kalefer, Mete Serdengeçti	Atatürk ve Lâiklik "Operatif Masonluktan Spekülatif Masonluğa, Günümüzde Masonluk"	09.02.2004 23.02.2004

LOCASI	KONUŞMACI	KONU	TARİH
	Kaan Baturay	Hermetik Tekris	08.03.2004
	Tanju Koray	Kendi Penceresinden	22.03.2004
YÜCEL	Gıyas Ak,Şevki Can	Sekreteryaya Yazılımının İçeriği	29.01.2004
KÜRE	Emre Aral	Mutluluğu Nasıl Yakalarız?	05.01.2004
	Yusuf Soyak	Mutluluk Kurumunun Masonik Yorumu	05.01.2004
	Albert Kan	Evren ve Bilmek	19.01.2004
	Mehmet Ulus	Evrenin Ulu Mimarı Deyince Ne Anlıyoruz?	19.01.2004
	Korkut Zağlı	Ülkü Mabedi Nasıl İnşaa Edilir?	16.02.2004
	Ömer Gülsen	Mimarlık Tarihi	16.02.2004
	Metin Mordo Behar	Mason Önlüğü	01.03.2004
	Erkin Arıbal	Doktor Önlüğü	01.03.2004
	Alp Öyken	Masonluk ve Sanat	15.03.2004
	Ekin Öyken	Sanat Tarihi	15.03.2004
	Muzaffer Aksoy	Sosyal Açıdan Suç ve Ceza	29.03.2004
	Orhan Tengiz	Sosyal Açıdan Suç ve Ceza	29.03.2004
ÇEKİÇ	Erdoğan Erentöz	Düşünen İnsanın Bakmaya İhtiyacı Yoktur.	13.01.2004
	Remzi Özer, Çağatay Egemen	Eflatun	10.02.2004
	Bilgehan Bilgen, Hürkan Özbeyler	Aristoteles	10.02.2004
	Kaya Paşakay	Türk Masonluğunun Evrensel Masonluktaki Yeri	23.03.2004
KOZA	Cüneyt Toptan	Yokedicilikten Yaratıcılığa Masonluk	22.01.2004
	Cengiz Karakuş	Akasya	12.02.2004
TAŐOCAęI	Ali Candan Büyükçelen	Yeni Yıl	07.01.2004
	Ersin Özyar	Taşocağı	21.01.2004
	Osman Mete Altan	Hoşgörü	18.02.2004
	M. Alican Demiriden	Kardeşlik Zinciri	03.03.2004
	Uğur Sözer	Masonik Adap	03.03.2004
	Erman Süsler	Masonluk ve Liderlik	17.03.2004
MİMAR HİRAM	İlker İnal	Sevimli Yanlışıklar	28.01.2004
	Ahmet Kalın	Masonik Hukukta Bü. Üs. ve Üs. Muh.	11.02.2004
	Erol Toprak	Ahilik	25.02.2004
	Ara Kadoğlu	Teklif ve Tahkikat Üstadının Görev ve Sorumlulukları	10.03.2004
	İsmail Örengil	Sevgi Kardeşlik ve Masonluk	24.03.2004
ANIT	Tunç Timurkan	1965 Olayları	22.03.2004

LOCASI	KONUŞMACI	KONU	TARİH
ZEYTİNDALI	Yüksel Önür	Tefekkür Hücrelerinden Yemine	09.01.2004
	Bülent Arman	İnsan Vücudunun Masonluktaki Yeri	06.02.2004
	Koray Darga	Eğitimci Mason Kardeşlerimizden Mustafa Necati Kardeş	05.03.2004
IRMAK	Murat Bilgili	İnsanlığın Sefaletinde Ümitsizlikten Ümide Doğru	13.01.2004
	A. S. Sütçüoğlu, E. Ersoy, T. Köklü, V. Başaran	2. D.'nin Felsefesi Üzerine	27.01.2004
	Sinan Mert Şener	Evren ve Geometri	10.02.2004
	Tahran Özgökmen	Bilgelik ve Kamil İnsan	24.02.2004
	Haluk Sanver	İnanç ve Geleneklerimizde Eski Mısır İzleri	09.03.2004
	E. Tınay, N. Sönmez, S. Ozan, O. Okay, Ü. Gürtuna	Muhakkik	23.03.2004
SEBAT	Koray Darga	Eğitimci Mason Kardeşlerimizden Mustafa Necati Kardeş	06.01.2004
	Kaya Paşakay	Yabancı Obediyanslarla İlişkiler	16.03.2004
	Enis Basım	Yeniden Doğmak	30.03.2004
SEVGİ YOLU	Renan Rızvanoğlu	Çırac Eğitimi-Çalışma Tablosu	16.02.2004
	Ahmet Örs	Kal. Eğitimi	01.03.2004
	Akın Candan, Hüseyin Suda, İskender Kazaz, Fatih Tamay	Bektaşiliğin Tarihi	15.03.2004
	Haluk Sanver	Spekülatif Masonluğun Kuruluşu, İskoçya Modeli	29.03.2004
RÖNESANS	Ahmet Erman	Lâiklik	06.01.2004
	O. Çelik Uluöz	Ocaktan Ham Taş Ayırırken	20.01.2004
	Güngör Önal	Mason Olmak	17.02.2004
	F. İren, M. Avar, M. Öztürk, A. M. Ataman	Toplumda Değer Erozyonu ve Masonluğun Görevleri	30.03.2004
VEFA	Sinan Gürmen	Futurizm	09.01.2004
	Fadıl Altop	Felsefe ve Şiir	16.01.2004
	Süha Aksoy	1965 ve 1966 Olayları	30.01.2004
	Kaya Kerim Ekinci	Kal. D.'si Felsefesi Üzerine Düşünceler	13.02.2004
	Mehmet Demirel	Sonsuzluk	27.02.2004
	Ali Oktay Cever	Ezoterizm	26.03.2004
SUR	Cesarettin Ayvaz	İyi Vatandaş, İyi İnsan	11.03.2004

LOCASI	KONUŞMACI	KONU	TARİH
	Aydoğan Erel	Yaşam, Yaptıklarımızın, Dediğimiz Karşılığıdır	25.03.2004
AYDINLANMA	S. Serdar Arnas	Hititler ve Anadolu	03.03.2004
	Melih Sisa	Saint Jean Şövalyeleri	31.03.2004
AKASYA	Dursun Buğra	Eğitimci Kardeşlerimiz-2 Hasan Âli YÜCEL K.	04.03.2004
ATAİZİ	Tayfun Ilıca	Çalışma Tekniği ve Sekreteryaya ile İlgili Genel Bilgilendirme	22.01.2004
	Hilmi Or	Ezoterik Topluluklarda Sembolizma Balihinduizmi ve Masonluk	19.02.2004
	Şafak Şahlan	Masonluk ve Liderlik	04.03.2004
SÖZ	Mehmet Yaşın	Mozart K. ve Masonluk	13.01.2004
	Celil Layiktez	Hoşgörü, Tolerans ve Lâiklik	10.02.2004
	Tanju Koray	Kendi Pencereden	23.03.2004
AKEV	Gündüz Karul	Masonluk ile Sanat Arasında Spesifik Gezinti	19.02.2004
	Cem Özyurt	Sevgi Üzerine	18.03.2004
CUMHURİYET YILDIZI	M. Duru, K. Kafescioğlu	Orta Hücrenin Masonik Anlamı	07.01.2004
	Ahmet Turat	Masonik Sohbet	07.01.2004
	İlker İnal	Ortak ve Aydınlik Masonluğumuzdaki Gölgeleler	21.01.2004
	Sunel Diren	Hermetik Tekris	03.03.2004
	Tunç Timurkan	1965 Olayları	17.03.2004
	Salih Cengiz	İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi Üzerine Konuşma	31.03.2004
İSTANBUL	Abdurrahman Erginsoy	Spekülatif Masonluğun Orijini Üzerine Sohbet	16.01.2004
	Nişan Sönmez	Malzememiz İnsan	30.01.2004
	Nihat Boztepe	Mason Olma Yolunda	13.02.2004
	Can Kapyalı	Dışarıda Masonuz, İçeride Değil	27.02.2004
	Kerem Doksat	Önümüzdeki Bin Yılda Pergelin Hangi Ucu Nerede Olacak?	12.03.2004
	Nihat Boztepe	Mason Olma Yolunda	26.03.2004
PETEK	Halit Kakiç	Landmarklar	08.01.2004
	Haluk Sanver	Spekülatif Masonluğun Kuruluşu ve İngiltere Modeli	19.02.2004
	İlker İnal	Sevimli Yanlıklar	04.03.2004

LOCASI	KONUŐMAMCI	KONU	TARİH
ZAFER	Akın Eraydın	Yeniden Doğuş ve Sembolizması	15.01.2004
	Süha Alper	Nutuk	29.01.2004
BİLGE	Tunç Timurkan	1965 Olayları	07.01.2004
	Hasan Özcan Balın	"Taassup ve Masonluk"	18.02.2004
	Nusret Selen	Hacı Bektaş Veli	17.03.2004
	Naci Ersoy	3 Yolculuk	31.03.2004
KALKEDON	Kemal Özdemir	Bilgelik	19.01.2004
	Yunus Borhan	Phytagoras	16.02.2004
	Ahmet Arol	Kalfa Derecesine Genel Bakış	01.03.2004
	Zafer Dicle	Ahlâk	15.03.2004
VATAN	Cemal Kozacı	Kal. D.'sinin Anlattıkları	31.03.2004
ERMAN	E. Tınay, N. Sönmez, O. Okay, S. Yanar, Ü. Gürtuna	Muhakkik	14.01.2004
	Ergun Karaağaç	Ahilik	11.02.2004
	Zafer Doğan, Volkan Terzioğlu	Mozart Kardeş ve Sihirli Flüt Operasının Sesli ve Görüntü Olarak Masonik Yorumu	25.02.2004
	Erhan Özatay	Derecemiz Ne Olursa Olsun Hepimiz Çırağız	24.03.2004
SİMGE	Ahmet Velibeşe	Taassup	07.01.2004
	Oryal Güventürk	Bü. Loca	21.01.2004
	Erdoğan Kibarler	Türk Mason Tarihi I. Bölüm	17.03.2004
	Erdoğan Kibarler	Türk Mason Tarihi II. Bölüm	31.03.2004
LOTUS	E. Tınay, N. Sönmez, S. Yanar, O. Okay, Ü. Gürtuna	Muhakkik	11.02.2004
	Turgay Koçak	Sevgi ve İnsana Dair	24.03.2004
KOŞUYOLU	Nişan Sönmez	Malzemem İnsan	27.01.2004
HUZUR	Sabit Doruk	Operatif Masonluğun Dünyadaki Tarihine Bir Bakış	28.01.2004
	Aziz Gürler	İnsan Davranışına Tesir Eden Amiller	25.02.2004
	Şinasi Afacan	Masonik Eğitim-Öğretim	24.03.2004
KRİSTAL	Ali Günay Birced	Masonlukta Kalite	06.01.2004

LOCASI	KONUŐMAMI	KONU	TARİH
ANKARA			
UYANIŞ	Salih Tugay	Őanat ve Tefekkür'ün Masonluk - Özgür Düşünce ve Vicdan Hürriyeti Üzerindeki Etkileri	05.03.2004
DOĞUŞ	Farabi Dora	Uyumlu Olmak (Bireyin Sistemle, Sistemin Toplumla Ahenkli bir Biçimde Bütünleşmesi midir?	13.01.2004
	Tuğyan Dinç	Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati	27.01.2004
	Hakkı Ayhan	Çağdaş Tıp Eğitimi	09.03.2004
YÜKSELİŐ	Ertan Kahramanoğlu	İnsana Yardım Sanatı ve Sosyal Hizmet	15.01.2004
	Celal Özkan	Florida'dan İzlenimler	05.02.2004
İNANIŐ	Zafer Çehreli	Ketumiyet	12.01.2004
	Erdem Keskin	Masonik Eğitim Nedir?	26.01.2004
	Ali Tezcaner	Yazılı Olmayan Gelenek ve Kurallarımız	09.02.2004
	Ahmet Harut	Mason, Masonluk, Karşılıklı Beklentiler	23.02.2004
	Malik Aviral	Mikrokosmos, Makrokosmos	08.03.2004
BİLGİ	Mustafa Özgüç	Masonik Ahlâk	21.01.2004
	Ediz Kuntasal	Kompanyonaj'dan Hür Masonluğa Kalfa Locaları	03.03.2004
	Yücel Ataün	Üç Değişik Yolculuk	17.03.2004
BARIŞ	Ayhan Özvatan	Özgür Düşünce ile Gelen Kùltür	15.01.2004
	Yaşar Aysev	Masonik Görev Dugusu	19.01.2004
	Kaya Toperi	Irak ve Kıbrıs'taki Son Gelişmeler	11.02.2004
	Asım Ak'in	Toplum Dinler ve Masonluk	16.02.2004
	Semih Keskil	Ademin Kaburgası ve Sonrası	15.03.2004
DİK MEN	Aykut Duatepe	Dostluk	04.03.2004
	Settar Dinler	Süleyman Mabedi	18.03.2004
ÇANKAYA	Faruk Kavkeralp	Anderson Nizamatı	23.01.2004
	Mutlu Payaslıoğlu	Masonik Vuruşların Tanrısal Tınısı	12.03.2004
ARAYIŞ	Cahit Geveci	Yunus Emre'nin İnisiyatik Öğretisi	20.01.2004
	Yahya Kemal Bal	Ahilik	17.02.2004
	Enis Ergemen	Mevlana, Tasavvuf ve Sevgi	16.03.2004

LOCASI	KONUŐMAMCI	KONU	TARİH
ÜÇGÜL	Emre Diker	Doğu'dan	28.01.2004
	Yener Çeltikçi, Ali R. Beliőoęlu	Biliőim Teknolojisinde Son Geliőimeler	24.03.2004
AHİLER	Fethi Öztürk	Eski ve Uzak Düşünceler IV	22.01.2004
	Sinan Çelen	Eski ve Uzak Düşünceler V	26.02.2004
	Ender Dedeoğaç	Eski ve Uzak Düşünceler VI	25.03.2004
ÇAĞ	Tankut Ünal	Ölüm Korkusu ve Ölümsüzlük Düşüncesi	05.01.2004
	Okan Işın	Mum Sembolizması	19.01.2004
	İsmet Erdoğan	Uygarlık Tarihi	16.02.2004
GÖNÜL MİMARLARI	Bülent Çetinel	Akıl ve Gönül Birlikteliği	20.01.2004
	Hasan Fehmi Çataltepe	Hakikatın Işığında İnsanın Yaşamsal Realitesi "Relativite-Dualite"	17.02.2004
	Erkin Süeren	Benliğe Hakimiyette Akıl ve Hikmetin Rolü	02.03.2004
	Cem Őit	Gerçek Olgunluk	30.03.2004
EŞİTLİK	Tevfik Orbey	Hasan Âli Yücel	13.01.2004
	Halil Mülküs	M.'luk ve M.'lar	27.01.2004
	Yaşar Aysev	M.'ik Görev Duygusu	10.02.2004
	Hüseyin Üstün	Yaşlanma ve Beslenme	24.02.2004
ANKARA	Okan Işın	Dileriz Öyle Olsun	16.01.2004
	Tuncay Kesim	M.'lukta Özgürlük	05.03.2004
YUNUS EMRE	Vedat Yıldız	Kal.'lık D.'sinin Öğretisi	09.02.2004
	Malik Aviral	Mikro Kosmoz Makro Kosmoz	08.03.2004
	Nejat Aydemir	Ateş, Toprak ve Su	22.03.2004
İLKE	Okan Işın	Hür Masonluk Elit İnsanlar Topluluğu mudur?	23.01.2004
	İsmet Altınbaő	Anderson Yasası	13.02.2004
	Utku Sağdıık	İnsan ve Üretim	27.02.2004
	Altay Birand	Eski Kurallarımız	12.03.2004
	Türker Eryüksel	Bilgelik	26.03.2004
ATANUR	Mehmet Saltık	Athanor ve Loca	05.01.2004
	Derya Özalp	Masonluğun Misyonu	16.02.2004
	Doğan Çapan	Güzellik	29.03.2004
ÇUKUROVA	Reha Ersöz	Göz	23.03.2004
ERDEM	Mehmet Özdemir	İnsanlar Arasında İletişim	28.01.2004

LOCASI	KONUŞMACI	KONU	TARİH
	Fadıl Akyol	Türk Masonluk Tarihinden Kesitler III	17.02.2004
	E. Yavuz Türelı	Masonik Terminolojideki Obediyans, Juridiksiyon	02.03.2004
	Çetin Gülovalı	3. Derecenin Felsefesi	16.03.2004
DENGE	Cengiz Topbaő	Öğrenme ve Dil	13.01.2004
	Ahmet Cevdet Yalçınır	Osmanlı	27.01.2004
	Özcan Özkeçeci	Kimlik - Kültür	10.02.2004
	Vefa Çiftçiöğlü	Toplumsal Değişim ve Şarkı Türkü	24.02.2004
	Bülent Özenen, Deniz Utkuğ	Nur Baba	09.03.2004
DOĞAN GÜNEŞ	Okan Işın	Sembolizma Nedir? Masonlukta Neden ve Nasıl Kullanılır?	22.03.2004
TOLERANS	Özgür Ecevit	Süleyman Mabedi	14.01.2004
	Tuncay Kesim	Konfüçyus	25.02.2004
	Aytaç Patoğlü	Haçlı Seferleri	24.03.2004
KUTUP YILDIZI	Sabri Bolışık, Levent Özbayer, Seçkin Nartur	M.'luğun Temel İlkeleri, Örgütlenme Sistemi, Çalışma Yöntemi	19.02.2004
	Fikri Şişmanoğlü, Fatih Yurdakul, Osman Emed	M.'luğun Genel Tarihçesi ve Eski Kaynaklar	04.03.2004
	Fikri Şişmanoğlü	M.'luğun Genel Tarihçesi ve Eski Kaynaklar	18.03.2004
ÜÇNUR	Metin Aydemir	Tolerans ve Hoşgörü	09.02.2004
	Hakkı Büyükcivitçiöğlü	Geometri	23.02.2004
	Malik Aviral	Mikro Kosmos - Makro Kosmos	08.03.2004
	Sinan Somer	Masonlukta Misyon	22.03.2004
BAŐKENT	Sedat Işık	Değer, Değerlerimiz ve Yaşamımız	05.01.2004
	Ertan Tatlıcıöğlü	İnsan, Toplum ve M.'luk	16.02.2004
	Cem Güngör	Çağdaş Kültür, Medeniyet ve M.'luk	15.01.2004
	Sinan Önem	Tanrı Kavramı	29.03.2004
GÖKKUŐAĞI	Tuncay Kesim	Neden Masonluk, Günümüzde Masonluk	30.01.2004
	Ali Kaş	Alegoriler ve Masonluk	05.03.2004
HOŞGÖRÜ	Hakkı Bilgen	Zerdüşt'lük	03.03.2004
	Uğur Çilingiroğlü, Namdar Uluşahin, Erım Kiremitçi	Antik Mısır'ın Spekülatif Hür M.'luğa Etkileri	17.03.2004
ANTALYA	Koray Darga	Eğitimci K.'lerimizden Mustafa NECATİ K.	29.01.2004
	Sunar Birsöz	Ötenazi ve Tıp Ahlâkı	19.02.2004

LOCASI	KONUŞMACI	KONU	TARİH
	Hüseyin Korkut	Bir M. Aldığı Nur'u Başkalarına Nasıl Aktarır?	04.03.2004
EKİN	Taylan Lünel	Fenike Mitolojisinde Adoni Misterleri	20.01.2004
	Nejdet Kesmez	Geleceğin Devletinde Yurttaş, Birey, Toplum	17.02.2004
	İlhan Kesmez	Ortaçağ Mimarisinde Taşçı Ustaları	02.03.2004
YÖRÜNGE	Şahin Üstün Öztürk	Balenin Türkiye'deki Yeri	27.01.2004
	Mehmet Tevfik Orbey	Hasan Âli Yücel	10.02.2004
	Bülent Gümüşel, Halis Mavioğlu	Ma.'luğun Dört Temel Erdemi	24.02.2004
	Mehmet Tevfik Orbey	Halkevleri	09.03.2004
PERGEL	Ahmet Aksan	İnisiyasyon	16.02.2004
	Kenan Çınar	Tanrının Ağzından Evrenin Hikayesi	17.02.2004
	Vefa Uysal	Muhk.'in Görev, Yetki ve Sorumlulukları	02.03.2004
	Latif Özalp	Kalfa Kimdir, Görevleri Nelerdir?	16.03.2004
	Hakan Özlan	I. Tö. Üs.'nın Görev, Yetki ve Sorumlulukları	30.03.2004
UYUM	M. Kazım Çağlar,	Tanrının Anlamı /	
	Doruk Gökşin, Altuğ Ekni	Robert H. King	08.01.2004
	Timur Gürkan, Cenap Emre,	Güçsüz Adalet ve Adaletsiz Güç,	
	Murat Alper Güngör	İki Büyük Felakettir - Joseph Joubert	12.02.2004
	Aytekin Ülger, Cihat Taneri	Masonluk ve Akıl	26.02.2004
	Mehmet Konaş,	5. Kitap, Uygarlığın Ahlâki	
	Murat Büyükçebe	Bunalımları	11.03.2004
GÜNEY YILDIZI	Sabri Yurdakul	Masonik Etiket Kuralları	12.02.2004
	Ahmet Ateşok	Tarihte M. Düşmanlığı	25.03.2004
AND	Ergun Aybars	Cumhuriyetin Mahkemeleri (İstiklal Mahkemeleri)	12.02.2004
	Ali Kaş	Alegoriler ve Masonluk	26.02.2004
	Çağatay Güler	İnsan ve Mizah	25.03.2004
ESKİŞEHİR	Mehmet Ali Köstem	Sümer Uygarlığı	12.01.2004
	Erdoğan Erentüz	Düşünen İnsanın Görmek İçin Bakmaya İhtiyacı Yoktur	26.01.2004
	Oğuz Çilingir, Tarık Çağa	Bir İnsan, Bir Mason	23.02.2004
	Koray Darga	Eğitimci Mustafa Necati K.	08.03.2004
ÇINAR	Metin Ercan	Binlerce Yıllık Öğütler	15.01.2004

LOCASI	KONUŞMACI	KONU	TARİH
	Behçet Sepici	Sembolizmalardan Bir Kaçı	29.01.2004
	Yuda Yürüm	Eski Mısır Misterleri	19.02.2004
	Cem Tabuman	Beden Dili	04.03.2004
EVİRİM	L. İnan, M. Yurdakul	Rasyonalizm II: Aristoteles, Farabi	19.01.2004
	Münir Akar	Sofra	16.02.2004
	O. Ünsal, C. Avunduk, F. Eşim	Rasyonalizm III: Leibniz, Hegel	16.02.2004
	Halil Zor, Serhat Elifer, Gürkan Gençler	Ampirizm (Deneycilik): John Locke, David Hume	01.03.2004
	Halil Zor	Masonluk Hakkında	15.03.2004
	Ergun Tümer, Ergun Duruduygu, Murat Mühürdaroğlu	Kristisizm (Eleştiricilik): İmmanuel Kant	15.03.2004
	Hakan Ergun, Sabit Can, Vehbi Yılmaz	Entüsyonizm (Sezgicilik): Henri Bergson, Gazzali	29.03.2004
PUSULA	Talat Yurdakul	Tüp Bebek	18.02.2004
	Akın Üzümcügil	Bir Masonun Harici Yaşamdaki Yükümlülükleri ve Davranış Biçimi Ne Olmalıdır?	17.03.2004
ODAK	Yaşar Aysev	Masonik Görev Duygusu	15.01.2004
DEFNE	Alaettin Tekinel	Türkiye'de Masonluğunun Son 50 Yılı	18.02.2004
	Asım Ak'ın	Dinler ve Felsefesi	03.03.2004
	Uğur Çilingiroğlu, Namdar Uluşahin, Erim Kiremitçi	Antik Mısır'ın Spekülatif Hür Masonluğa Etkileri	17.03.2004
BİLİM	Tevfik Umud	Dönemeçli Merdiven	14.01.2004
	Şevki Gökerman	Tevhid-i Tedrisattan Günümüze Eğitim	28.01.2004
	Ural Ada	Ezoterik Öğretilerin Tarihteki Önemi ve Gelecekteki Yeri	11.02.2004
	Serdar Ertun	Dinin Kaynağı ve Toplumların Tek Tanrılı Dinlere Yönelişi	25.02.2004
ÖZGÜRLÜK	Yücel Kanpolat	Yaşam ve Genetik	27.01.2004
	Ahmet Kemal Demirkan	Anadolu Medreseleri	10.02.2004
	Tevfik Orbey, Türev Berki	Mozart Kardeşle Yedi Yıl	24.02.2004
	Cihangir Gener	Siyon Mabedi	23.03.2004
GÜNEŞ	Bekir Bülent Özsoy	Orta Çağdan Günümüze, Avrupa Yaşam Biçimine Giden Yol	08.01.2004
	Taylan Yücedin	Ma.'imizi Tanıyalım	22.01.2004
	Yaşar Aysev	M.'ik Görev Duygusu	12.02.2004
	Asım Ak'ın	Kulüpçülükten Kurtulmak	11.03.2004
	Taylan Yücedin	Ma.'imizi Tanıyalım	25.03.2004

LOCASI	KONUŞMACI	KONU	TARİH
ÇAĞRI	Sinan Yurttağul	Masonik Ahlâk	27.01.2004
	Müfit Metin	Medeniyetin Cesareti Fikrin Zenginliği	09.03.2004
HİTİT GÜNEŐİ	Tufan İlhan	Francis BACON	12.01.2004
	Orhan Eken	Masonik İlke ve Semboller	26.01.2004
	Okan IŞın	Sembolizmin Derin Anlamları Üzerine Düşünceler	09.02.2004
BİRLİK	Nejat Hatapkapulu	Sembollerin Düşündürdükleri, Geçiş Töreni	06.01.2004
	Erdem Özsinmaz	Royal Arch	20.01.2004
	Çetin Özerçiyes	Masonik Gelenekler	17.02.2004
	Cezmi Toktaş	Sembollerin Düşündürdükleri, "Tekris Töreni"	02.03.2004
	Ali Gürsel, Yüksel Aslan Selçuk Mert	Ezoterizm, Hermetizm Sembollerin Düşündürdükleri, "Mabed"	16.03.2004 30.03.2004
SİMURG	Cengiz Yalçın	Akıl ve Hikmet	18.02.2004
	Ünsal Yavuz	İttihatçılar ve M.'luk	31.03.2004
SEDİR AĞACI	Mevlüt Ertan	Almanya'da Masonluk Gözlemlerim	09.01.2004
	Kurtuluş Çelebi	Temsil ve Temessül	23.01.2004
	Abdullah Kiraz	Erdem	27.02.2004

İZMİR

İZMİR	Halil Sılay	İzmir Muh. L.'sının Kısa Tarihçesi	15.01.2004
	Ercan Yılmaz	İçtenlik	15.01.2004
	Avram Ventura	Göz M.'nun Neresinde?	12.02.2004
	Ali Kuyucu	Bilgisiz Hayat, Ölümün Hayali Gibidir	26.02.2004
	Hakan İrtem	Mağaradan Işığa	11.03.2004
NUR	Aykut Tatlıdil	Tolerans-Hoşgörü	06.01.2004
	Çınar Atay	M.'lukta Sembolizma	20.01.2004
	Ömer Karayumak	Demokrasi ve İnsan Hakları	27.01.2004
	Yılmaz Üngör	Nur Muh. L.'sının Kısa Tarihçesi	10.02.2004
	Özger Ergin	İlk Üs. Muh.'in Locadaki Konuşması	10.02.2004

LOCASI	KONUŞMACI	KONU	TARİH
	Metin Odabaşı	Adam-Adam Olmak	17.02.2004
	Yaman Barutçuoğlu	Landmarklar	02.03.2004
	Ömer Yüngül	M.'ik Değerlerin Küreselleşmedeki Yeri	30.03.2004
PROMETHEE	Doğan Dirik	Hiram Efsanesi	14.01.2004
	Mustafa Besimzade	21. Yüzyılın Başlarında M.'luğun Hedefleri	11.02.2004
	Rıfat Doğan	Çıracık Avadanlıkları	24.02.2004
GÖNÜL	Remzi Sanver	Muntazam M.'luk	08.01.2004
	Barış Özerdemli	Tarihi Gelişimi İçinde Düşünce Özgürlüğü	22.01.2004
	Ömer Karayumak	Demokrasi ve İnsan Hakları	27.01.2004
	Fahri Bıçak	Bilim Felsefesi	18.03.2004
İRFAN	Haluk Erkur	Güzellik	08.03.2004
	Bülent Şenocak	Sayılar ve Sembolizm	22.03.2004
ÜMİT	Tibet Yılmazır	Cehalet ve Taassupla Savaşmak	06.01.2004
	İsmail Fikret Boyacıoğlu	Hak ve Adaletten Yana Olmak	06.01.2004
	Sedat Diker	Sır	06.01.2004
	Berkhan Savaşçın	Mason Olmak	20.01.2004
	Tuncay Kesim	M.'ik Eğitimin Tanımı, İlke ve Yöntemleri	16.03.2004
	Hasan Nerad	Bir Dairenin Tam Ortasında Bulunan	30.03.2004
EPHESUS	David İzak Enrikez	Hamtaşı Yontmak	16.02.2004
	Sıddık İçli	Güneş ve İnsanlık	29.03.2004
EYLEM	Bahri Öztürk	Mesleğimiz Açısından Laiklik	19.01.2004
	Harun Kuzgun	En Muh. Şahir Talât AKEV K.	27.01.2004
	Ahmet Utku	Sanat ve M.'luk	16.02.2004
	Veysel Deniz	Yaşamımızda Daima Bir M.'a Yakışacak Şekilde Davranalım	16.02.2004
	Hüseyin Dilek Akarlı	Bir M.'ik Sohbet; M. Olmanın Neresindeyiz?	01.03.2004
	Şadan Gökovalı	Eylemden Anılar	15.03.2004
	Alev Kutay	Başarının 3. Derece Formülü	15.03.2004
MANİSA	Süleyman Özusta	Ham Taştan, Cilalı Taşa	14.01.2004
	Erdoğan Öztürker	Adalet ve Hoşgörü	25.02.2004
	Metin Ersan	Anadolu ve Manisa'da M.'luğun Gelişimi	10.03.2004
	Cem Aksoy	Aynadaki Görüntü	24.03.2004

LOCASI	KONUŞMACI	KONU	TARİH
EGE	Ahmet Han	Olümsüzlük Bir Düş müdür?	08.01.2004
	Avram Ventura	Şiir'de M.'luk, M.'lukta Şiir	22.01.2004
	Suat Recepoğulları, V. Cem Onat	Güzel Sanatlar ve M.'luk	19.02.2004
IŞIN	Bahri Öztürk	Mesleğimiz Açısından Lâiklik	19.01.2004
	Önder Kayın	Kuruluşumuzun 19. Yıldönümü	16.02.2004
	Güres Çarkoğlu	Türkiye'de M.'luk	15.03.2004
	Bülent Akgerman	Ayna ile Yüzleşmek	29.03.2004
BAŞARI	Murat Yurdakök	Kareden Daireye	23.02.2004
	Mehmet Tosun	Meslekteki İlk Adımlar	08.03.2004
	Metin Özer	Semboller, Landmarklar ve Anlamları	22.03.2004
UÇSUTUN	Cafer Aralı	Tevazu	29.01.2004
	Fatih Öğüt	Beyaz Eldiven ve Önlük	12.02.2004
	Burak Ağca	Sır Saklamak	12.02.2004
	Ali Erdeniz	Yaradılış, Tekamül ve Gerçek	26.02.2004
	Esat Köseoğlu	Rehberlik	25.03.2004
KARŞIYAKA	Y. Numan Kaplangı	Hırsları Yenmede Sanatın Rolü	27.01.2004
	Haydar Akay	Masonik Kusurlarımız	16.02.2004
	Şadan Gökovalı	Eylemden Anılar	15.03.2004
	Alev Kutay	Başarının 3d Formülü	15.03.2004
	Ahmet Daşman	Burada Gördüklerim	29.03.2004
	Ziyanur Hasbay	Burada Öğrendiklerim	29.03.2004
BODRUM	Rasim Özgürel	Sihirli Flüt	08.01.2004
	Sitki Aykaç	Hayal, Gerçek, Hakikat	22.01.2004
	Fahri Anafarta	Tevazu	11.03.2004
	Mehmet İzli	Susmak	25.03.2004
KORDON	Yurdal Keskiner	İnsan İlişkileri ve M.'luk	15.01.2004
	Saffet Oktay	Ülkü Mabedi	29.01.2004
	Mehmet Çelik	Dizelerde ve Öykülerde İnsan	12.02.2004
	Murat Zungur	Üç Sayısı ve Önemi	26.02.2004
	Barış Akşamoğlu	Yaşamımızda Daima Bir M.'a Yakışacak Şekilde Davranmak	11.03.2004
	Cenk Görken	Birinci Derece Tablosu ve Locadaki Semboller	25.03.2004
	Tahsin Senik	Kutsal Kitaplar ve İnanç Üzerine	25.03.2004
DOĞA	Serdar Çötört	Aynanın Bana Öğrettikleri	11.02.2004
	Murat Dayıcan	Önce İnsan Olmak	25.02.2004
	Erol Ergin	Taassup ve Cehaletle Mücadele	10.03.2004
	Demir Savaşçın	Ritüellerimizden Yansımalar	24.03.2004

LOCASI	KONUŞMACI	KONU	TARİH
TAN	Ömer Karayumak	Demokrasi ve İnsan Hakları	27.01.2004
	Ergin Algim	Operatif Masonluktan Günümüze	17.02.2004
	İsmail Tavas	Akıl ve Hikmet	02.03.2004
	Tümral Kocagil	Kuvvet ve Güzellik	02.03.2004
	Halit Yalçın Enginbaş	Kutsal Kitap ve İnsan	16.03.2004
	Ahmet Akpınar	Atatürk'ün Düşlediği İnsan ve Cumhuriyetin Başlangıç Yıllarından Eğitim Politikamız	30.03.2004
OCAK	Faik Koyuncu, Levent Kahraman, Alfred Pontremoli	Ocak L.'sinin 10. Kuruluş Yıldönümü Anıları	08.01.2004
	Süleyman Doğu	M.'ik İdealler ve 21. Yüzyıl Gerçeği	05.02.2004
	Sevcan Karabay	Bilimin Kaynağı	19.02.2004
	Oğuz Akyüz	Erdemli İnsanın Hayat Yolu	18.03.2004
ŞAKUL	Tanzer Çalkavur	Ayna Sembolizması	23.02.2004
	Bülent Gülekli	İki Sütun Sembolü	23.02.2004
	Bozkurt Ersoy	Masonik Hayat Görüşü ve Umutlar	08.03.2004
	Tacetin Ürkmen	Masonlukta İntizam	22.03.2004
MARMARİS	Ömer Karayumak	İnsan Hakları, Demokrasi ve Masonluk	27.01.2004
	Kaya Güvenç	Burada Bulunmamın Nedeni	12.02.2004
NOKTA	Melih Başkan	İyi Bir Yurttaş Olarak Ülkemize Karşı M.'ik Görevlerimiz	12.01.2004
	Bora Soysal	Tefekkür Hücresi	26.01.2004
	Tamer Şanlıdağ	Boş İnançlarla Mücadele	09.02.2004
	Bülent Ordukaya	Türk M.'luk Tarihinde 1948 Yılı Sonrası Gelişmeler	08.03.2004
	Eli Bencuya	Birinci Sütun; Güzellik	22.03.2004
İMBAT	Selim Çolakoğlu	Çırac Avadanlıkları ve Sembolizma	13.01.2004
	Alpan Çal	Ezoteri ve İnisiyasyon	27.01.2004
	Ümit Akuzman	Yaşarken Ölmek	10.02.2004
	Alparslan Bümen	Ben, Ego ve Erdem	09.03.2004
	Saffet Erk	Alternatif, Entegratif Tıp	23.03.2004
NİRENGİ	Erdoğan Çiner	Özgür İrade, Zorunluluk ve Işık	18.03.2004
AGORA	Cahit Ülkü	Bir Eylem Adamı Olarak	15.01.2004
	Suat Türkmenoğlu	Ezoterizm Nedir? İnisyatik Ezoterik Öğretilerde Temel Felsefe	12.02.2004

LOCASI	KONUŞMACI	KONU	TARİH
	Erdal Sevinç	Spekülatif M.'lar Tarihine Genel Bakış	26.02.2004
	Mert Özbakkaloğlu	Fransız İhtilali ve M.'luk	11.03.2004
İŐIK	Tamer Gediz	Yeni Bir Görüş AçıŐı, AB Globalizm ve İlliminati	12.01.2004
	Rıfat Özacar	Ne Kadar M.'uz?	26.01.2004
	Hakan KaŐarcıođlu, İhsan Özgürman, İnanç Çağlayan	İŐıđın Rehberliğinde; AŞk ve Şiir	09.02.2004
	Ferit Soylu	İnsanın Kişilik Gelişimi ve Başarısı	23.02.2004
	Erdal ÖziŐik	Türk M.'luğunda İntizam-Düzen	08.03.2004
FETHİYE	Tamer Gediz	AB, İlluminati, Biz ve Onlar	13.01.2004
TERAZİ	Alpaslan GümüŐdiŐ	EŞitlik, Adalet, Özgürlük, Kardeşlik	08.01.2004
	Erol Balık	Ham TaŐı Yontmak	22.01.2004
	Serdar Özkan, Halil Erdem	M.'ik KardeŐliđin YaŐamımızdaki Yeri	09.02.2004
	Mehmet Buldanlıoğlu	Düşünce Odası	04.03.2004
	Erhan Özseçen	Ç. M. Yemeninde Aile Kavramı	04.03.2004
	Erdal Özkol	M.'ik Adap	18.03.2004
SENTEZ	Harun Kuzgun	En Muh. Sahir Talât AKEV K.	27.01.2004
	Ünal Uslu	Harici Yaşamımızda Bir M.'a Yakışacak Şekilde Hareket Edelim	10.02.2004
	Mehmet BaŐev	M.'lukta Evrensellik	24.02.2004
	Demir Savaşçın	Ritüelden Esintiler	09.03.2004
KUŐADASI	Seymen Bilginer	Nirengi Noktaları	14.01.2004
ZUHAL	Ardan Kayaaltı	Çırac Avadanlıkları	15.01.2004
	İsfendiyar Yıldız	Benliğimizi Yüceltmek İçin ne Yapmalıyız?	12.02.2004
	Salih Őirin	Yok Olmak veya Ölümün Ötesine Geçmek Bize Neyi İfade Ediyor?	26.02.2004
	Bülent Kural	Gerektiğinde Neden Hatalarımızı İtiraf Etmekten Çekinmemeliyiz?	26.02.2004
ÖZVERİ	Murat Çim	O İnsan Biziz	14.01.2004
	Vedat Hanımoğlu	Kardeşlerim Beni Öyle Bilirler	11.02.2004
	Sinan Yurttağül	M.'ik Ahlak	24.03.2004

ARAMIZDAN AYRILANLAR

ADI SOYADI	DOĞUM YERİ VE TARİHİ	TEKRİR TARİHİ	LOCASI	İNTİKAL TARİHİ
Savaş Erkal	Ankara 1945	17.10.1986	Ankara	01.01.2004
Nurettin Çelebi	Resne 1914	23.03.1973	Çankaya	09.01.2004
Hanri Eskenazi	İstanbul 1913	31.03.1964	Hümanitas	13.01.2004
M. Aydemir Kun	İstanbul 1959	15.02.2002	Tanyeri	24.01.2004
Başol Gören	Bolu 1942	26.01.1989	Özgürlük	28.01.2004
Reşat Tesal	Selanik 1911	24.05.1954	Hürriyet	19.02.2004
Sadi Başak	İstanbul 1922	27.12.1956	Ülkü	22.02.2004
Hikmet Isca	Afyon 1910	26.06.1958	İrem	28.02.2004
Ertuğrul Şaylı	İskenderun 1962	15.12.1995	Mozaik	03.03.2004
E. Şükrü Ünal	Erzurum 1945	04.10.1996	Ankara	07.03.2004
H. Sıtkı Özerdekli	İzmir 1950	12.10.1992	Eylem	09.03.2004
Erkin A. Sarıca	Diyarbakır 1965	05.11.2002	Erdem	17.03.2004
Cemal Ertan	Erzurum 1913	10.02.1960	Bilgi	29.03.2004

HİÇ BİR ŞEY ÖLMEZ – HER ŞEY YAŞAR

**Eb. Maş.'a intikal eden kardeşlerimize Ev.'in Ul. Mi.'ndan sonsuz mağfiret
ve kederli ailelerine ve bütün kardeşlerimize sabırlar dileriz.**

MİMAR SİNAN

Bulletin of the Grand Lodge

of Free and Accepted Masons of Turkey

ISSN 1301-2762

SPECIAL ISSUE HISTORY OF FREEMASONRY IN TURKEY BEFORE 1909

CONTENTS

6. Message from the Grand Master Kaya PAŞAKAY
7. Introduction Mimar SİNAN
9. History of Freemasonry in
Turkey before 1909 M. Yılmaz SUNER
74. State of Freemasonry in
Istanbul in the Year 1895 Louis AMIABLE/Celil LAYİKTEZ
81. History of Ottoman Freemasons and
our First Constitution Can KAPYALI
109. Bibliography Ergin KOPARAN
137. News from Lodges Mimar SİNAN
160. Obituaries Mimar SİNAN

Address : 25, Nuruziya Sokağı — Beyoğlu / İSTANBUL

YEAR : 2003

NO : 130

